

Έτος Ε΄.

ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ 1877.

Φυλ. ΙΑ΄.

ΑΙ ΕΠΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ.

ΑΙ ΣΑΡΔΕΙΣ.

• Καὶ τῆ ἀγγέλω τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας γράψων, τάδε λέγει ὁ ἔχων τὰ ἐπτὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς ἐπτὰ ἀστέρας· οἶδά σου τὰ ἔργα, ὅτι τὸ ὄνομα ἔχεις· ὅτι ζῆς, καὶ νεκρὸς εἶ. Γίνου γρηγορῶν, καὶ στήριξον τὰ λοιπὰ ἃ μέλλει ἀποθανεῖν· ὃ γὰρ εὐρηκὰ σου τὰ ἔργα πεπληρωμένα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Μνημόνευε οὖν πῶς ἔληψας καὶ ἤκουσας, καὶ τήρει καὶ μετανόησον. Ἐάν εὖν μὴ γρηγορήσῃς, ἦξω ἐπὶ σέ ὡς κλέπτης, καὶ οὐ μὴ γνῶς ποίαν ὥραν ἦξω ἐπὶ σέ. Ἐχεις ὀλίγα ὀνόματα καὶ ἐν Σάρδεσιν, ἃ οὐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν· καὶ περιπατήσουσι μετ' ἐμοῦ ἐν λευκοῖς, ὅτι ἄξιοί εἰσιν. Ὁ νικῶν, οὗτος περιβλεῖται ἐν ἱματίοις λευκοῖς· καὶ οὐ μὴ ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τῆς βίβλου τῆς ζωῆς, καὶ ἔξομολογήσω αὐτὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ πατρὸς μου καὶ ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ· Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω τί τὸ Πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. » (Ἀποκάλ. Γ' 1—5.)

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. ΙΑ΄)

Παρά τὰς ὄχθας τοῦ μικροῦ ποταμοῦ Ἑρμου, τοῦ βρέχοντος τὴν πεδιάδα τῆς Λυδίας ἄχρι τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης, συγκεντροῦται ἡ ἱστορία τῆς Ἀσιατικῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ ἐξύμνησαν τὴν πεδιάδα ταύτην ὡς λίαν ἐκτεταμένην καὶ εὐρύχωρον. Καὶ ται δὲ πλουσία καὶ εὐφρορος, φαίνεται μικρὰ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν εἰθισμένων νὰ ὀρῶσι πεδιάδας τῶν δυτικῶν χωρῶν, ἀλλὰ εἰς τὸν διδαχθέντα νὰ μὴ συγχέῃ τὸ μεγαλεῖον πρὸς τὸν ὄγκον ἐκεῖναι αἱ ὄχθαι τοῦ ποταμοῦ ἀναπολοῦσι πολλὰς μεγάλας πράξεις, καὶ τὰ ὑδάτα τοῦ Ἑρμου ἀρδεύουσι πεδιάδα ἀφθάρτου κλέους ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου. Ἀπὸ Σμύρνης ἀνερχόμενοι, καὶ ἀκολουθοῦντες τὴν ροὴν τοῦ ποταμοῦ, διαθρίνομεν πολλοὺς ρύακας, ὧν αὐτὸ τὸ ὄνομα εὐωδιάζει κλασικῶν ἀναμνήσεων, εἰς μέρος δὲ ἐνθα ἡ πεδιάς γίνεται πλατυτέρα, μικρόν τι ρεῖθρον, μόλις μείζον ἀργυροειδοῦς κλωστῆς ὑπὸ τὸν θερινὸν ἥλιον, ρεῖ ἀπὸ τοῦ ὄρους Τρωῶλου πρὸς βορρᾶν συνεπιφέρον τὰ

ὑδατα ἕσα ἐκδέχεται ἐκ τῶν πολλῶν πα-
ρακειμένων μικρῶν ὀρέων τὰ ὅποια διακρί-
πτουσι τὸ πεδῖον ἕπερ ἐνταῦθα ἀναλαμβά-
νουν τὸ φαινόμενον ἀθροίσματος τινος συγ-
κεντρούμενων κοιλάδων. Οὗτος ὁ μικρὸς
ρύαξ εἶνε ὁ Πακτωλὸς οὐτινος ἢ χρυσῆ ψάμ-
μος, διαφρμισθεῖσα ποτὲ δι' ὕδων, προσ-
εἴλυσε τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τοὺς
τυχοδιώκτας τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ νῦν, τόσῳ
πτωχὸς ὅσῳ τὰ χωρία τὰ ὅπου λούει. Ἀ-
κολουθοῦντες τὰ ἴχνη τοῦ μικροῦ τούτου
ρύακος ἐπὶ δύο περίπου ὥρας ἀφικνούμεθα
εἰς μέρος ἔθια αὐτὸς λούει μικρὰν τινα ὀ-
δοντινὴν ἄκραν ἣτις ἐξωθεῖται πρὸς τὸ
πεδῖον Ἀφ' ἐνὸς εἰς ἄλλο πλέθρον, ἢ γῆ,
γόνιμος ἐν τῇ αὐτῇ σκελύμων καὶ ἀκαν-
θωδῶν θάμνων, στρωννύεται διὰ κεχαραγ-
μένων λίθων καὶ συντριμμάτων μαρμάρων.
Τῆδε κακεῖσε, σωρὸς τις πλινθουργίας, κα-
τατεθρομμένη τις ἀψίς, ἢ ἀποκεκομμένη
τις στήλη διηγούνται ἡμῖν τὴν ἱστορίαν ἀ-
πολεσθέντος μεγαλείου: ἀλλὰ τὰ ὑπάρχον-
τα σημεῖα τῆς ἀνθρωπίνης κατοχῆς περι-
ορίζονται εἰς ἓνα ὑδρόμυλον καὶ εἰς δύο ἢ
τρεις ἀθλίαις καλύβας. Τοιαύτη εἶνε ἡ Σάρτ,
τὸ ζῶν λείψανον τῶν ἀρχαίων Σάρδεων,
βασιλικῆς πόλεως, καὶ ἔδρας δυνατῆς αὐ-
τοκρατορίας, πρὶν ἢ Ἄλβα παραχωρήσῃ
τὸν τόπον εἰς τὴν Ρώμην. Ἐν τῇ κλασικῇ
φήμῃ καὶ τῷ ἱστορικῷ μεγαλείῳ αἱ Σάρ-
δεις κατέχουσι τὰ πρωτεῖα πασῶν τῶν
ἀδελφῶν αὐτῆς ἐκκλησιῶν. Ἀλλ' ἡ βασι-
λικὴ αὐτῆς δόξα παρήλθε πολὺ πρὶν ἢ ἐ-
πιστολὴ τῆς ἀποκαλύψεως γραφῇ καὶ μο-
λονότι ὑπῆρχεν εἰσέτι πόλις πλούτου καὶ
μεγαλείου, μόλις ἠδύνατο ν' ἀμιλλᾶται
ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν σπουδαιότητα πρὸς
τὴν Ἐφεσον καὶ Πέργαμον.

Ὁ Ἡρόδοτος, ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας,
δίδει ἡμῖν ἀρχαιοτέραν ἱστορίαν τῶν Σάρ-
δεων, ἣτις συνυφαίνεται μετ' ἐκείνης τῆς
παλαιᾶς δυναστείας τῶν βασιλέων τῆς Λυ-
δίας. Ἐν ἀρχῇ συνισταμένη ἐξ ἀθροίσματος
τινος συνταρασσομένων καλυβῶν, ἢ πόλις
αὕτη μετ' ὀλίγον ἀποκατέστη ἀξιόλογος,
ἅτε τοῦ βασιλείου οὐτινος αὕτη ἦτον ἢ κοι-

τις ἐξαπλωθέντος ἐφ' ὅλου τοῦ δυτικοῦ μέρους
τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Πρὸ τοῦ Κανδαύ-
λου (716 Π. Χ.) τοῦ Ἀ', ἱστορικοῦ βασι-
λέως τῆς Λυδίας, ἢ πόλις αὕτη ἀπέβη ὀ-
χυρά. Ἀλλ' αἱ οἰκίαι τῆς, σκεπασμέναι ἀ-
πλῶς μετὰ καλαμῶν, συχνάκις ἐκαίνοντο,
καίτοι ἡ ἀκρόπολις, ἣτις ἀναμφιβόλως
κατεῖχε τὴν κορυφὴν, τὴν νῦν πολὺ κατα-
τρωγομένην ὑπὸ τῶν πλημμυρῶν, δεσπό-
ζουσα τῆς δι' ἐρείπιων ἐστρωμένης πεδιά-
δος, διετήρει τὰ ἀρχαῖα αὐτῆς ὀχυρώματα
ἐπὶ τινὰς ἑκατονταετηρίδας. Ἡ ἀκρόπολις
αὕτη τοσοῦτον ἦτον ὀχυρὰ περιβαλλομένη
διὰ τριπλοῦ τείχους, ὥστε, ὅτε ἐν καιρῷ
τῆς βασιλείας τοῦ Ἄρδου, 678 Π. Χ., οἱ
ἐκ τοῦ Βορρᾶ βάρβαροι ἐπιδρομῶντες ἔλη-
ν τὴν μικρὰν Ἀσίαν κατέστρεψαν τὰς Σάρ-
δεις, αὕτη ἐπιτυχῶς ἀντέσχε κατὰ τῆς ἐ-
φόδου αὐτῶν. Ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ
Κροίσου, τοῦ τελευταίου καὶ περιφημοτάτου
βασιλέως τῆς Λυδίας, αἱ Σάρδεις ἐφθασαν
εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς εὐτυχίας τῶν. Τὸ
πλεῖστον τοῦ πλούτου ἐκείνου τοῦ μονάρ-
χου ἀπεδίδετο τῇ χρυσῇ ψάμμῳ τοῦ Πα-
κτωλοῦ. Ἐκεῖ οἱ Σπαρτιάται ἔστειλαν ν'
ἀγοράσωσι τὸ πολύτιμον μέταλλον ὅπως
στεφανώσωσι τὰ ἀγάλματα τῶν Θεῶν τῶν.
Ἐκεῖ πρῶτον ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος ἐκό-
πησαν εἰς νόμισμα, καὶ ἐτυπώθησαν μετὰ τῶν
εἰκόνων τῶν βασιλέων· αἱ δὲ Σάρδεις ὡς
πρὸς τοῦτο προέλαβον καὶ τὸ νομισματο-
κοπεῖον τῆς Αἰγίνης. Ἀλλ' ὅσον χρυσοφό-
ρος ἠδύνατο νὰ ὑπάρχη ἢ ψάμμος τοῦ
Πακτωλοῦ, ὁ πραγματικὸς πλοῦτος τοῦ
τόπου ὠφέλειτο πολὺ πιθανώτερον εἰς τὴν
πολιτικὴν καὶ ἐμπορικὴν σπουδαιότητα
αὐτοῦ. Γινώσκωμεν ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Λυ-
δίας ἦσαν οἱ πρῶτοι οἱ ἰδρύσαντες ἐν τῇ
πόλει τῶν μόνιμα καταστήματα ἐμπορίου,
ὑπερ ἄχρι σήμερον διενεργεῖται διὰ πανη-
γύρεων καὶ μεταβατικῶν ἐμπόρων· ὅτι ἡ
τέχνη τοῦ βάπτειν, εἰς ἣν τὰ Θυάτειρα ὠ-
φειλον τὴν σπουδαιότητά των, ἐκεῖ πρῶτον
ἐφευρέθη καὶ ὅτι ἦτον ἡ μεγάλη ἀγορὰ διὰ
τὸ μάλ्लιον καὶ τὰ μάλ्लια ὑδάσματα,
τὰ ὅποια ἐσχημάτιζον τὸν πλοῦτον τῆς

Φρυγίας. Τὰ σαρδιανά ἐργαστήσια, φημιζό-
μενα ἐν τοῖς ἀρχαῖαις συγγραφεῦσι, τὰ ὅ-
ποια ἐπρομήθευον τὰς κλίνας καὶ τὰ δά-
πεδα τῶν πλουσιῶν, ὑποτίθεται ὅτι εἰσὶ
τὰ ἀρχέτυπα τῶν καλῶν γνωστῶν τουρκι-
κῶν ταπήτων. Τοσοῦτον μεγάλως ἐξετι-
μῶντο τὰ κομψότερα εἶδη ὥστε ταῦτα ἐφυ-
λάττοντο διὰ τὴν ἀποκλειστικὴν χρῆσιν τοῦ
βασιλέως τῆς Περσίας.

Ἐν ἐκ τῶν λαμπροτάτων μαθημάτων
τῶν διασχθέντων ὑπὸ τῆς μὴ θεοπειύστου
σοφίας τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, περὶ τῆς
ματαιότητος τῆς ἀνθρωπίνης εὐτυχίας,
συσματοῦται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Κροίσου
τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς Λυδίας. Σε-
μνυνόμενος οὗτος ἐπὶ τῷ πλούτῳ του, ἐ-
ξέθηκε τοὺς θησαυροὺς του τῷ Σόλωνι τῷ
Ἀθηναίῳ φιλοσόφῳ καὶ νομοθέτῃ, ἐν τῷ
αὐτῷ πνεύματι τῆς κενοδοξίας ἐν ᾧ ὁ Ἐ-
ζεκίας ἐπέδειξε τοὺς ἑαυτοῦ τοῖς Βαβυλωνί-
οις πρεσβευταῖς, καὶ ἠρώτησε θριαμβευ-
τικῶς αὐτὸν ἐὰν εἶδεν ἐν τῇ ζωῇ του εὐ-
δαιμονέστερον αὐτοῦ; Ὁ Σόλων τῷ ἀπε-
κρίθη μὲ τὸ διδασκτικώτατον καὶ σοφώτα-
τον ἐκεῖνο ἀπόφθεγμα ὑπερ ἄχρι σήμερον
τοσοῦτον φημιζέται «Μηδένα πρὸ τοῦ τέ-
λους μακάριζε.» Δέκα καὶ τέσσαρα ἔτη
μετὰ τοῦτο οἱ Πέρσαι ἐπέδραμον κατὰ τῆς
Λυδίας, καὶ νικηθέντος τοῦ Κροίσου ὑπὸ
τοῦ Κύρου (546, Π. Χ.) ἐν παρατάξει μά-
χης, αἱ Σάρδεις κατελήφθησαν προσβληθεῖ-
σαι ἐξ ἐφόδου, καὶ ὁ αἰχμαλωτισθεὶς μο-
νάρχης, κατὰ τὴν βάρβαρον συνήθειαν τοῦ
καιροῦ ἐκείνου δεσμευθεὶς δι' ἀλύσσεων
κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ νικητοῦ νὰ καθ' ἑαυ-
τόν. Τότε δὲ ἰστάμενος ἐπὶ τῆς πυρᾶς ἐκραύγα-
σε τρεῖς ὁ Σόλων! Σόλων! κτλ. Αἱ Σάρδεις,
μετὰ τοῦτο, ἐγένοντο ἐπαρχία τῆς Περσι-
κῆς αυτοκρατορίας, καὶ ὁ Κύρος ἀνακτῆσας
αὐτὰς ἀνέδειξε αὐτὰς ἔδραν τοῦ Σατραπῆ
τοῦ διοικούντος πᾶσαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν
μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς παραλίας.

Ὅτε οἱ Ἴωνες, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ
Δαρείου, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων,
καὶ στρατηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἀρισταγόρου
καὶ Ἰστιαίου, ἠγωνίσθησαν πρὸς ἀνάγκη-

σιν τῆς ἀνεξαρτησίας των, κατέλαβον τὰς
Σάρδεις, αἵτινες κατεκάψαν τυχαίως εὐθὺς
μετὰ τὴν ἄλωσίν των. Οἱ Πέρσαι ὁμοῦ ὑπὸ
τὸν Ἀρταξέρην διετήρησαν τὴν Ἀκρόπο-
λιν, καὶ οἱ Ἴωνες ἠναγκάσθησαν ν' ἀπο-
συρῶσιν. Ἀλλ' ἡ πυρπόλησις αὕτη τῆς
δυτικῆς αὐτῶν πρωτεύουσος διηρέθη, σε-
μᾶλλον παντὸς ἄλλου, τὴν ἀγανάκτησιν
τῶν Περσῶν, καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς δικαιο-
λόγησις τῆς ἀρχικῆς αἰτίας τῆς εἰσβολῆς
των εἰς τὴν Ἑλλάδα, πρῶτον ὑπὸ τοῦ Δα-
ρείου, καὶ μετ' ὀλίγα ἔτη ὕστερον ὑπὸ
τοῦ υἱοῦ του Ξέρξου, ὅστις ἔκαμε τὰς Σάρ-
δεις τὸ στρατοπεδαρχεῖον τῆς περιφήμου
ἐκστρατείας ἐκείνης, ἣτις εὗρε τὸν Ὀλεθρὸν
τῆς ἐν τῇ Σαλαμίनि καὶ ταῖς Πλαταιαῖς,
καὶ ἣτις κατέστη ἀνεξίτηλος ἐν τῇ ἱστορίᾳ
τοῦ κόσμου. Ἐκ τῆς καταστροφῆς δὲ τοῦ
ναυῦ τῆς Κυβέλης πυρποληθέντος ἐπὶ τῆς
Ἴωνικῆς προσβολῆς, οἱ Πέρσαι εὗρον πρό-
φασιν νὰ παραβιάσωσι τοὺς νόμους τοῦ
πολέμου καὶ νὰ καύσωσιν ὅλους τοὺς ναοὺς
τῆς Ἑλλάδος διαρκούσης τῆς εἰσβολῆς των.
Καίτοι ἡ Ἑλλὰς καὶ αἱ παράλιοι πόλεις
ἀπηλλάχθησαν τῆς Περσικῆς ἐξουσίας αἱ
Σάρδεις οὐδέποτε ἀνεκτήσαντο τὴν ἐαυτῶν
ἀνεξαρτησίαν, ἀλλὰ διέμειναν ὡς κληρὸς
τις τῆς Περσικῆς αυτοκρατορίας. Ἐνταῦθα
Κύρος ὁ νεώτερος ἐστρατολόγησε τὴν στρα-
τιάν του προετοιμαζόμενος νὰ προσβάλῃ
τὸν ἀδελφόν του Ἀρταξέρην. Καὶ ὅτε ὁ
Μέγας Ἀλέξανδρος ἐπέδραμο τῆς Ἀσίας
καὶ ἐκέρδησε τὴν μάχην τοῦ Γρανικοῦ πο-
ταμοῦ, μόνον τότε αἱ Σάρδεις ἠνιῶσαν τὰς
πόλεις των ἀνευ ἀντιστάσεως πρὸς τὸν
Ἑλληνα κατακτητὴν. Οὗτος δὲ εὐγνωμονῶν
διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐμένειαν ταῖς ἀπέδω-
κε τοὺς Ἑλληνικοὺς νόμους των καὶ τὸ δι-
καίωμα τῆς αὐτοδιοικήσεως. Ἐκτίσε δὲ
ναὸν ἐν ἀφιέρωσι τῷ Ὀλυμπίῳ Δίῳ, καὶ
ἄλλως πῶς κατεπλούτισε τὴν πόλιν, —
περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ὁποίας ὀλίγα λεπτο-
μερῶς γινώσκωμεν μέχρι τῆς ρωμαϊκῆς ἐ-
ποχῆς.

Κατὰ τὴν διανομὴν τῶν κατακτήτε-
ων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου αὐταὶ ἔπεσαν εἰς

τὸν κληρὸν τοῦ Ἀντιγόνου. Μετὰ τὴν μάχην τῆς Ἰσοῦ (301 Π. Χ.) αἱ Σάρδεις ὑπετάχθησαν τῷ Σελεύκῳ καὶ εἶτα τῷ Πτολεμαίῳ. Ἐπὶ καιρὸν τινα προσηρτήθη τῷ βασιλείῳ τῆς Περσῆς καὶ μετὰ πολιορκίαν ἐνδὸς ἔτους ἠλώθησαν ἐξ ἐφόδου ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου. Ὅτε δὲ ὁ Σικιπῶν κατετρόπασεν αὐτὸν ἐν τῇ μάχῃ τῆς Μαγνησίας αἱ Σάρδεις ἔπεσαν ἐν ταῖς χερσὶ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐγένοντο ἡ ἔδρα τοῦ ἐπαρχοῦ τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ.

Ὁ τρομερὸς σεισμὸς, ὅστις ἐγένετο ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου, ἔστρωσε κάτω πάντα τὰ δημόσια κτίρια τῶν Σάρδεων, τὰ ὅποια ἀνεκαινίσθησαν μετὰ ἐπισημμένης μεγαλοπρεπείας τῇ διαταγῇ τοῦ αυτοκράτορος τούτου. Ἀπὸ τοῦ Τακίτου μανθάνομεν ὅτι οἱ Σαρδιανοὶ ζυγώσαντες τοὺς γείτονας τῶν ἐπὶ τῇ κολακείᾳ τῶν πρὸς τὴν κυβερνώσαν δύναμιν ἔστειλαν πρεσβείαν εἰς Ῥώμην ἀξιῶντες τὸ πρόνομιον τῆς ἀνεγέρσεως ναοῦ τῷ αυτοκράτορι προβάλλοντες ὡς ἐπιχείρημα τῆς ἀξιώσεώς τῶν τὰ πλοῦτη τῶν, τὴν γονιμότητα τῆς χώρας τῶν, καὶ ἰδίως τὴν συγγένειαν τοῦ Τυρρένου καὶ Λύδου τῶν μυθικῶν θεμελιωτῶν τῆς Τοσκάνης καὶ Λυδίας.

Ἐν τῇ ἀποστολικῇ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς τὰς Σάρδεις ὑπάρχουσι ὀλιγώτεροι τοπικοὶ ὑπαινιγμοὶ ἀναφερόμενοι πρὸς τὴν μέλλουσαν αὐτῶν κατάστασιν ἢ ἐν οἰαδῆποτε ἄλλῃ τῶν ἐπιστολῶν. Οὕτως αἱ Σάρδεις ἦσαν κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν θεουσιμέναι μᾶλλον ἐν ματαιοφροσύνῃ ἢ ἐν δεισιδαιμονίᾳ. Ἡ ὕλικὴ εὐημερία τοῦ τόπου, παραγαγοῦσα τὴν ἐν ἡσυχίᾳ εὐπάθειαν τῶν κατοίκων, ἐζημίωσε τὴν ἐκκλησίαν, ἕως οὗ αὕτη κατεβυθίσθη εἰς πνευματικὴν νέκρωσιν καὶ νάρκωσιν, καὶ ἡ λυχνία τῆς πίστεως φθίνουσα ἔσβυσεν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν χριστιανῶν. Ὅθεν ὁ κύριος διευθύνεται πρὸς αὐτοὺς οὕτω, «Γάδε λέγει ὁ ἔχων τὰ ἐπτὰ πνεύματα,» — τὸ πλήρωμα πάντων τῶν πνευματικῶν δώρων — ἰκανὸς ἐπομένως ν' ἀναζωογονῇ καὶ

ἀναρρωθῇ, ἀπ' αὐτῶν ἔτι τῶν πυλῶν τοῦ πνευματικοῦ θανάτου, ἐκείνους, οἵτινες ἤθελον ἐνασχολῆσαι τὴν μικρὰν ἢ εἶχον εἰσέτι διατηρουμένην ἐν ἑαυτοῖς δύναμιν ἐν τῇ ἐπικλησίᾳ αὐτοῦ. Πρὸς οὐδεμίαν ἄλλην ἐκκλησίαν ἐξηνέχθη τόσον αὐστηρὸς ἔλεγχος ὅσον εἶναι ὁ ἀκόλουθος, «οἰδᾷ σοὺ τὰ ἔργα, ὅτι τὸ ὄνομα ἔχεις ὅτι ζῆς καὶ νεκρὸς εἶ». Ἡ ἐκκλησία τῶν Λαοδικέων ἐλογίζετο πλουσία, ἀληθῶς οὕσα πτωχὴ, ἀλλὰ δὲν λέγεται ὅτι αὕτη εἶχε τὸ ὄνομα πνευματικοῦ πλοῦτου. Αἱ Σάρδεις, ἀπεναντίας, δὲν ἐνομιζοντο ὡς σχεδὸν νεκρά, ἀλλ' εἶχε τὸ ὄνομα καὶ τὴν καλὴν φήμην τῆς ζωῆς. Ἡ ἐξωτερικὴ ὁμολογία τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἦτον θεσφαίως ἑλλειπής. Φαίνεται ὅτι ἐνομιζετο ὡς τις ὀρθόδοξος ἀνεπίκλητος ἐκκλησία καὶ ὅμως τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς ἔκρυπτε μόνον τὴν πραγματικότητα τοῦ πνευματικοῦ θανάτου. Αἱ ἄλλαι ἐκκλησίαι εἶχον ἄρρωστον τι μέρος αὕτη ἦτον ὀλοκλήρως νεκρωμένη ὑπὸ πνευματικῆς νεκρώσεως ἦτον ἀληθῶς ἐξατμισμένη ἐκκλησία. Τὰ ἐναπολειπούμενα ἦσαν ἐτοιμοθάνατα. Ἀπόλεσε τὴν ἐπαγρύπνησίν τῆς, διότι διατάττεται νὰ γείνη ἄγρυπνος, καὶ ὁ σπινθὴρ τῆς χάριτος ἦτον ἐντελῶς ἐσβεσμένος.

Ὅτι αἱ Σάρδεις ἦσαν εὐυπόλητοι ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν ἄλλων συμπεραίνεται ἐκ τῆς ἐκφράσεως τοῦ 6' στίχου, σοὺ γὰρ εὕρηκά σου τὰ ἔργα πεπληρωμένα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ,» διότι ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων εἶχον τὸ ὄνομα ὅτι ἔζων καὶ ἠδύνατο τὰ ἔργα τῶν νὰ φαίνωνται πεπληρωμένα. Παρατηρήθη ὅτι αἱ Σάρδεις καὶ ἡ Λαοδικία ἦσαν αἱ μόναι ἐκκλησίαι περὶ ὧν αἱ ἐπιστολαὶ δὲν ποιοῦσι μνείαν οἰουδῆποτε ἀγῶνος ἢ πάλης, δυσκολίας, ἐνοχλήσεως ἢ διωγμοῦ γινομένου διὰ τὸν Χριστόν. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἐκκλησία τῶν Σάρδεων εἶχεν ἀναφανδὸν ἐνωθῆ μετὰ τοῦ κόσμου. Ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἐθνικῆς Ῥώμης τοιοῦτό τι ἦτον ἀδύνατον. Δυνατὸν νὰ ὑπῆρχεν οὐχὶ φανερὰ ἀ-

νακωχὴ μετὰ τῆς εἰδωλολατρίας, ἀλλὰ σιωπηλὴ τις ἐκκεχειρία.

Παράξενον ἐπίσης ἔστι αἱ δύο αὐταὶ ἐκκλησίαι δὲν ἐλέγχονται ἐπὶ φανερᾷ αἰρέσει. Τοῦτο θεσφαίως σημαίνει ὡσεὶ ὁ Σατανᾶς δὲν ἐνοχλῆται εἰς τὸ ἐγγεῖν τὸ δηλητήριο τῆς ψευδοῦς διδασκαλίας εἰς τινα ἐκκλησίαν, ἢ εἰς τὸ ταράττειν αὐτὴν διὰ διαιρέσεων, ἐνόσω αὕτη κεῖται ἡσυχος ὑπὸ τὰ ἀποτελέσματα πνευματικῆς ναρκώσεως. Κοιμωμένης καὶ ραθυμούσης τῆς ἐκκλησίας ταύτης δὲν ὑπῆρχεν οὐδὲν ἂν ταύτῃ τῇ τὰ λαισθία πνεύσεως δυνάμενον νὰ διεγείρῃ εἴτε τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν ἐξω ἐθνικῶν εἴτε νὰ κινήσῃ τὴν αὐτοπροαίρεσιν τῶν κακεσθῶλων ἀνθρώπων ἐντός. Ἡ κατηγορία δὲν γίνεται κατ' ἀνθρώπου φαύλως κρατοῦντος τὸ ψεῦδος, ἀλλὰ κατ' ἐνδὸς ἀπρονόητος κρατοῦντος τὴν ἀλήθειαν καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησία αὕτη διατάττεται, «μνημόνευε οὖν πῶς εἴληφας καὶ ἤκουσας, καὶ τήρει καὶ μετανόησον.» Ὑπομιμνήσκειται περὶ τῆς θερμότητος τῆς παλαιᾶς ἀγάπης, ὅτε ἀναμφιβόλως ὑπῆρχε μεγάλη χαρὰ ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει,» καὶ παραγγέλλεται δι' αὐτοεξετάσεως ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ἀποστασίαν τῶν. Καὶ νοουθετεῖται, «ἐὰν οὖν μὴ γρηγορήσῃς, ἦξω ἐπὶ σὲ ὡς κλέπτης,» — τῇ προλέγεται ὅτι ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐπίσκεψις ἔσται ἀπροσδόκητος καὶ ἴσως ἐπίσης ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, ἧτις εἰκόνιζε τὴν ἀθόρυβον προσπέλασιν τῶν θεῶν κρίσεων διὰ τῶν τιμῶν θεῶν ἐχουσῶν τοὺς ἐαυτῶν πόδας ὑποδεδεμένους μετὰ μαλλίου.

Ὅμως ἐν ταῖς Σάρδεσιν ἦσαν ὀλίγα ὀνόματα «ἀ οὐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν,» ἴσως οἱ «δέκα δίκαιοι,» (ἴδε τὴν ἱστορίαν τῆς καταστροφῆς τῶν Σοδόμων), ἀρκετοὶ νὰ σώσωσι τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς ὥρας τῆς καταστροφῆς — ὀνόματα ἅπερ ἦσαν πλέον ἢ ὀνόματα, διότι δὲν εἶχον μόνον τὸ σχῆμα, ἀλλὰ τὴν δύναμιν τῆς ἀγιότητος. Ἡ λέξις «ἐμόλυναν,» διαφέρει ἐκείνης ἧς ἐγένετο χρῆσις διὰ τὴν

ἀκκλησίαν στολὴν τῆς δικαιοσύνης τοῦ Χριστοῦ, αὕτη σημαίνει οὐχὶ τόσον στολὴν τινα ἄνευ κηλίδος, ὅσον μίαν ἄνευ ῥύπου ἐπ' αὐτὴν, οἷος ὁ ῥύπος τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ σαρκικοῦ μολυσμοῦ. Οὗτοι δὲν θὰ περιληθῶσιν ἐν τῇ κατακρίσει τῆς νεκρᾶς ἐκκλησίας. Τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐτηρήθησαν καθαρὰ ἐκ τῆς φθορᾶς, θὰ ἀνταλλαχθῶσι διὰ τῆς ἀκκλησίᾳ λευκῆς στολῆς τοῦ λυτρωθέντος καὶ δοξασθέντος. «Καὶ περιπατήσουσι μετ' ἐμοῦ ἐν λευκοῖς,» — καὶ θὰ περιβληθῶσι στολὴν λευκὴν, καὶ θὰ ἀγάλωνται ἐν τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῷ δεδοξασμένῳ σώματι τῷ μεταμορφωθέντι ἐν ὁμοίότητι τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. «Καὶ οὐ μὴ ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τῆς βίβλου τῆς ζωῆς.» Ἐνῶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀπλῶς μόνον ἐπαγγελλομένων τὸν Χριστιανὸν θὰ ἀποξηρανθῶσιν ἐκτιθέμενα ἐν τῷ ἐξεταστικῷ φωτὶ Ἐκείνου ὅστις βλέπει ἐν τῷ κρυπτῷ τὰ ὀνόματα τούτων εἰσὶν ἀνεξαλείπτως γεγραμμένα ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐκεῖ θὰ ἐξομολογηθῶσιν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

Τὸ ὄνομα τῶν Σάρδεων σπανίως φαίνεται ἐν τῇ πρώτῃ Χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ. Αὐταὶ παράγαγον ἓνα ἔξοχον ἄνδρα τὸν Μέλιτον, τὸν χρηματίσαντα ἐπίσκοπον αὐτῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἑκατονταετηρίδι. Ὀλίγα μόνον τεμάχια ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ διεσώθησαν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἀλλὰ ταῦτα, καὶ ὁ τρόπος δι' οὗ γίνεται λόγος περὶ τῶν ἔργων τοῦ ὑπὸ τῶν συγχρόνων καὶ τῶν διαδόχων του ἐμποιοῦσιν ἡμῖν ἄλλοις διὰ τὴν στέρησιν τῶν. Ἐν λίαν ἀξιόλογον τεμάχιον διασώζεται ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Εὐσεβίου, λίαν ἐνδιαφέρον ἄτε ἐν ὁ πρωτότατος κατάλογος τῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς ὁ δοθεὶς ὑπὸ χριστιανοῦ συγγραφέως.

Ὁ κατάλογος οὗτος συμφωνεῖ ἀκριβέστατα μετὰ τοῦ ἡδὴ ὑπάρχοντος κανόνος, ἐκτὸς μόνον ὅτι παραλείπει τὸ βιβλίον τοῦ Νεεμίου καὶ τῆς Ἐσθῆρ, ἢ ἐνδεχόμενον νὰ περικλείωνται ὑπ' αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Ἐσθῆρας. Εἶνε δὲ ἀξιοση-

μειώτων ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν βιβλίων τῶν λεγομένων Ἀποκρύφων, τὰ ὁποῖα παρεμβάλλονται ἐν τῷ κανόνι ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης, ἀναφέρεται ὑπ' αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ χρωμένου ὄρου, ἐτὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης» πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καθὼν καιρὸν αὐτὸς ἔγραψε (170 περίπου Μ. Χ.) ἡ Νέα Διαθήκη εἶχεν ἤδη συλλεχθῆ εἰς τέλειον τόμον.

Εἴκοσι τοῦλάχιστον ἔργα ἀναφέρονται ὡς προϊόντα τοῦ καλάμου του, ὧν τὸ περιφημότερον ἦτον ἡ ἀπολογία του ἢ ὑπεράσπισις τῶν χριστιανῶν γενομένη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Αὐρήλιον διαρκούντος τοῦ διωγμοῦ αὐτοῦ. Ἐγραψε προσέτι περὶ τῆς Κυριακῆς ἡμέρας, περὶ τῆς φύσεως τοῦ Χριστοῦ, περὶ τοῦ δόγματος τῆς ἐνσαρκώσεως, καὶ περὶ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Συνέταξεν ἐπίσης σύνοψιν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἰ, ἡ βιβλία, θεολογικῶς λίαν χρήσιμον ἔργον εἰς αἰῶνα καθὼν ἢ πολυπλασίας τῶν ἀντιτύπων ἦτον τόσον πολυδάπανος. Ἀγνοοῦμεν τὰς λεπτομερείας τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου του. Τοῦτο μόνον γινώσκουμεν ὅτι ἐτάφη εἰς τὰς Σάρδεις πρὸ τοῦ τέλους τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος.

Περὶ τὰ 150 ἔτη ὕστερον (347 Μ. Χ.) σύνοδος τις ἐγένετο ἐν Σάρδεσι, περὶ τοῦ κύρους τῆς ὁποίας μεγάλη σπουδαιότης ἀπεδόθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης· διότι ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ τετάρτου αὐτῆς κανόνος ὅτι ἐν περιπτώσει παύσεως ἐπισκόπου ὁ προεστὼς τῆς ἐκκλησίας ἠδύνατο νὰ κάμνη ἔφασιν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης. Καὶ τοι δὲν ἐπεμβαίνομεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς γνησιότητος τοῦ κανόνος τούτου, ὅστις πολὺ διαφιλονεικῆθη, οὗτος ἀφορᾷ μόνον ἐν ἰδιαιτέρᾳ τινὶ περιπτώσει τὸ προνόμιον ἐφετείου ἐπὶ τῇ ὑπόθεσι τῆς ἐκθρονίσεως ἐνὸς ἐπισκόπου, καὶ ἡ σύνοδος αὕτη ἦτον πολὺ ἄσημος, καὶ μία τοπικὴ σύνοδος, οὐδέποτε ἀναγνωρισθεῖσα ὡς ἔχουσα οἰονδήποτε κύρος ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐν γένει.

Οἱ ναὶ τῶν Σάρδεων ἀποκατεστάθησαν

καὶ ἠνοίχθησαν πάλιν, καὶ αἱ ἐκκλησίαι αὐτῶν ἐκλείσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου ἐν καιρῷ τῆς ματαίας αὐτοῦ προσπάθειας πρὸς ἀνάστασιν ἀποθανούσης εἰδωλολατρίας καὶ τῷ 400 ἔτει Μ. Χ., διαρκούσης τῆς πρώτης ἐπιδρομῆς τῶν Γόθων, αἱ Σάρδεις ἐλαφυραγωγῆθησαν καὶ ἐσολήθησαν, πλὴν διετηρήθη πλουσία καὶ εὐμεροῦσα πόλις ἐπὶ ἡ αἰῶνας μέχρι τῆς τελικῆς αὐτῆς ἀλώσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα· ἀλλὰ ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρὸ ταύτης ἐξετέθησαν εἰς τὰς διηκεῖς ἐπιδρομὰς τῶν ὀρθῶν τοῦ Ἰσλαμισμού. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται, καθ' ἃς πάντες οἱ αἰχμαλωτιζόμενοι ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐσφάγησαν, αἱ δὲ γυναῖκες ἀπήγοντο εἰς δουλείαν, θιαίως ἠλάττωσαν τὸν χριστιανικὸν πληθυσμὸν, τὸ ἐμπόριόν τῆς ἠφανίσθη, καὶ τὸ μείζον μέρος τῶν ἐπιζησάντων κατοίκων τῆς ἐπροτίμησε σκοτεινότερόν τι καταφύγιον ἐν τῇ ὄρεινῃ ἀσφαλείᾳ τοῦ Τρωλοῦ, ἕως οὗ ὁ Ταμερλάνος, ὁ Τάρταρος κατακτητῆς, ἔφερε τὸ πῦρ καὶ τὴν σπάθην δι' ὅλης τῆς μικρᾶς Ἀσίας κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος, καὶ τότε αἱ Σάρδεις ἐξολοκλήρου ἠρημώθησαν καὶ οἱ κάτοικοί τῆς διεσκορπίσθησαν, οὐδεμίᾳ δ' ἔκτοτε ἐγένετο προσπάθεια ὅπως καὶ ἐν μόνον χωρίον τοῦ τόπου θεμελιωθῆ ἐκ νέου.

Ὡς ἠδύνατό τις νὰ προσμένῃ ἐκ τῶν συνεχῶν τῆς πόλεως ταύτης καταστροφῶν ὑπὸ τῶν σεισμῶν, τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ πολέμου γενομένων, τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος ἐν Σάρδεσι εἰσὶ καὶ διεσκορπισμένα καὶ ὀλίγα. Τὰ περιβλεπτότερα εἰσὶ δύο μονήρεις στῆλαι μετὰ Ἰωνικῶν κιονοκράνων παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Πακτωλοῦ, ὀπισθεν τῆς Ἀκροπόλεως, αἵτινες περιγράφονται ὡς ὑπερβάλλουσαι οἰουδήποτε ἄλλου δείγματος τοῦ Ἰωνικοῦ ρυθμοῦ ἐκ τῶν νῦν κατὰ τὴν τελειότητα καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ρυθμοῦ. Αἱ βάσεις των εἰσὶ τεθαμμέναι ἐν ἀποτρίμμασιν ἅτινα κατέρρευσαν ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀναλογιῶν των πρέπει νὰ ὦσιν 60 περί-

που πόδας ὑψηλαί. Ἐκ τῆς θέσεως των γινώσκουμεν, κατὰ τὰς ἀρχαίας περιγραφὰς, ὅτι αὗται ἀνήκουσιν εἰς τινὰ ναὸν τῆς Κυβέλης, καὶ συνήθως ἀπεδόθησαν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Κροίσου· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος ἰδίως τὴν καταστροφὴν τοῦ ναοῦ τούτου γενομένην ὑπὸ τῶν Ἰωνῶν, αὗται πιθανότερον εἰσὶν ἔργον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀνεγερθεῖσαι ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπάρχουσι λατομεῖα μαρμάρου ἐπὶ τοῦ ὄρου Τρωλοῦ τὰ τμήματα τῶν μαρμάρων πρέπει νὰ μετηνέχθησαν μακρόθεν. Κατὰ τὰ τέλη τῆς τελευταίας ἑκατονταετηρίδος ὑπῆρχον ἡ στῆλαι εἰσέτι ἰστάμεναι, ἀλλ' ἔκτοτε κατεστράφησαν ἂν ὑπὸ τῶν Τούρκων χάριν τῶν μαρμάρων αὐτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων κατεσκευάζον ἄσβεστον καὶ ἔκαμνον ἐπιταφίους πλάκας.

Ἐπὶ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως ὑπάρχουσι τὰ λείψανα θεάτρου τινὸς ἔχοντος διάμετρον τετρακοσίων ποδῶν μετὰ εὐρέος σταδίου, ἀμφότερα ἐπικοσμοῦντα τὴν πεδιάδα τοῦ Ἐρμου. Ἀλλ' ὀλίγα ἐξ ἑκατέρων διαμένουσιν ἐντὸς τῆς γενικῆς περιφερείας καὶ ὀλίγων ἑδρῶν. Ἐκ τῶν ὑστέρων λειψάνων αὐτῶν τὰ μᾶλλον ἀξιόλογα εἰσὶ δύο μεγάλα κτίρια ἐκτισμένα μέρος μὲν ἐκ πλίνθων καὶ μέρος ἐκ λίθων, ἅτινα ἐνεργῶς ὑπῆρξαν βασιλικαὶ ἢ μητροπόλεις, πιθανῶς τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστιανοῦ· ἀλλ' ἐπέκεινα τοῦ σχεδίου τῆς βράσεως των καὶ τῶν ἀνοιγμάτων των τῶν ὀξων των ὀλίγιστον μέρος ὑπάρχει ἐν αὐταῖς ἱκανὸν σαφῶς νὰ ἐξομοιωθῆ πρὸς αὐτάς. Ἐν ἀξιοπαρατήρητον κτίριον καλούμενον ἢ Γερουσία, ἢ ὁ οἶκος τοῦ Κροίσου, διατηρεῖται, καὶ λέγεται ὅτι ὑπῆρξε ναὸς μεταβληθεὶς εἰς ἄστυον τῶν γερόντων. Ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν, ἡ κατωτέρα, ἣτις ἔχει 250 ποδῶν μῆκος ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, ἐν ᾗ εἶνε ἐπιμήκης ἐξωθεν, ἔχει ἔσωθεν ἀψίδα τινὰ ἢ ἡμικυκλιοειδὲς ὄριον πρὸς ἑκάτερον τέλος τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει οὐδὲν σημεῖον ἐξωτερικῶς, ὁμοιάζει τὸν κοινὸν ρυθμὸν πολλῶν νεωτέρων ἐκκλη-

σιῶν. Ἀμφότερα τὰ κτίρια ταῦτα συνιστάμενα ἐκ πλίνθινων τόξων ἀνεψυμένων ἐπὶ μαρμαρίνων στύλων κατεσκευάσθησαν δολοκλήρως ἐξ ἀρχιτεκτονικῶν τεμαχίων συληθέντων ἐκ προγενεστέρων κτιρίων.

Ἡ ἀκρόπολις εἶνε παραξένως ἀνεμοφθαρήμην καὶ ἐντετραμμένη ἐκ τοῦ συνδιασμένου ἀποτελέσματος τοῦ ἡλίου καὶ τῶν βροχῶν, καὶ ὀλόκληρον τὸ μέρος τῆς παλαιᾶς κορυφῆς ἀπεσπάσθη ἐκτὸς τινος στενῆς σειρᾶς ὑπερασπιζομένης ὑπὸ διπλοῦ τινος τείχους καὶ καθέτων κρημνῶν, ἐκ τῶν ὁποίων διάφοροι ἐκ τῶν ἀποχωριζόμενων κορυφῶν συγκρατοῦνται μόνον ἐκ τῶν συντριμμάτων τοῦ τείχους, ἅτινα συναρθρόνουσιν αὐτάς. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἀκροπόλεως ταύτης, δεσποζούσης τῆς εὐρυχώρου πεδιάδος τοῦ Ἐρμου, ἡ θέα πρὸς βορρᾶν εἶνε μεγαλοπρεπῆς ὑποβοηθουμένη ὑπὸ τῆς εὐρυχώρου ἐκτάσεως τῆς Γυγαίας Λίμνης καὶ τῶν ἀφισταμένων λόφων, καὶ πρὸς νότον, διὰ τινος κοιμαινομένης, διερρηγμένης χώρας ἐκ λόφων καὶ πεδιάδων ἐκ δασῶν καὶ ἀγρῶν, καὶ κροσωμένη ἀποτέρω ὑπὸ τῶν χιονοσκεπᾶστων κορυφῶν τοῦ ὄρου Τρωλοῦ. Ἡ ὀλόκληρος θέσις τῆς κἀτω πόλεως καὶ ἡ ἄλλοτε πολύφημος πεδιάς τοῦ Σουεκτῶν ἣτις λέγεται ὅτι ὑπῆρξεν ὁ ὠραιότατος διασκεδαστικὸς κῆπος πάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ εἰσὶ διεσπαρμέναι ὁμοίως μετὰ ἐσπασμένων καὶ ἀμύρφων συντριμμάτων, νῦν ἀληθῶς πεδιάς ἐρημώσεως. Ὀλίγας προσωρινὰς καλύβας μεταβατικῶν ποιμένων δυνατὸν νὰ ἴδῃ τις ἐν καιρῷ θέρους· καὶ ὁ Πακτωλὸς, ὅστις τὸ πάλαι ἐπλούτιζεν ἐν ἔθνος μετὰ τῶν χρυσῶν αὐτοῦ ψηγμάτων, νῦν δίδει τὴν μόνην του ὑπηρεσίαν εἰς τὸν ἀνθρώπον στρέφων τοὺς τροχοὺς τοῦ μόνου μύλου ἐνθα διατρίβει ὁ εἰς κάτοικος τῶν Σάρδεων, αὐτὸς καὶ χριστιανὸς καὶ ὁ μοναδικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς ἐκκλησίας τῆς ἀποκαλύψεως, ἣτις ἐχρημάτισεν ἔδρα ἐπισκόπου καὶ τόπος συνάξεως συνόδων.

Οἰαδήποτε ὅμως περιγραφή τῶν Σάρδεων θὰ ἦτον ἀτελής ἄνευ τῆς μνημονεύσεως

τῶν τάφων τῶν ἀρχαίων βασιλέων τῆς Λυδίας οἱ ὅποιοι συγκαταλέγονται μεταξύ τῶν θαυμάτων τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὑψηλοῦ τινος ὄροπέδιου ἐπὶ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς τῆς πεδιάδος τοῦ Ἑρμου, 6 μίλια περίπου πρὸς βορρᾶν τῶν Σάρδεων, ὑπάρχει ἐκτεταμένη συλλογὴ γιγαντιαίων προχωμάτων γνωστῆ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Bin-Terré* (τὰ χίλια προχώματα), ἐκτεινομένη ἐπὶ εὐρυχώρου ἐκτάσεως ἐν τῇ πεδιάδι. Ἡ συλλογὴ αὕτη εἶνε τὸ μαυσωλεῖον τῆς δυναστείας τοῦ Κροίσου. Ἐν ἐκ τούτων, ὅπερ ἐξέχει πολὺ ὑπὲρ τῶν ἄλλων, τὸ μνημα τοῦ Ἀλυάττου πατρὸς τοῦ Κροίσου, περιγράφεται ἀκριβῶς ὑπὸ τοῦ Ἡρόδοτου (Α' 93), καὶ διαμένει ἀνενόχλητον ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου μέχρι σήμερον· ἡ περιφέρεια του εἶνε 3800 ποδῶν καὶ τὸ πλάτος του 1300 ποδῶν· ὑψοῦται δὲ κατὰ γωνίαν 22 περίπου βαθμῶν, καὶ εἶνε ἀξιόλογον ἀντικείμενον καθ' ὅλα του τὰ μέρη. Ὁ Ἡρόδοτος διηγεῖται ὅτι τοῦτο ἀνηγέρθη ὑπὸ ἐμπόρων, τεχνιτῶν, καὶ γυναικῶν, καὶ ὅτι ὑπῆρχον λίθινα σημεῖα ἵνα δεικνύσῃ τὸ ποσὸν τῆς ἐργασίας ἣν ἕκαμνον ἕκαστος. Ὅτε δὲ ἐμετράτο τὸ ἔργον, τῶν γυναικῶν ἀπεδεικνύετο μείζον τῶν ἄλλων. Ἐκ τούτων τῶν ὀροθετικῶν λίθων εἰς κωνικοῦ σχήματος εἰσέτι διαμένει ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ τάφου· ἀλλ' ἡ ἐπιγραφή, ἐὰν ὑπῆρχε ποτὲ τοιαύτη, ἐντελῶς ἐξηλείφθη ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου. Αἱ θαυμασταὶ αὗται γήινοι πυραμίδες διέφυγον μέχρι σήμερον τὰς καταστροφὰς τῶν ἐπιδρομῶν, οὔτε ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς οἷονδῆποτε ἕλκος ἀποδεικνύον τὴν βεβήλωσιν αὐτῶν ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ἀφίνονται εἰσέτι εἰς τὴν ἔρευναν τῶν μελλόντων ἀρχαιολόγων ἵνα σαφηνίσωσι διὰ τῶν κεκρυμμένων αὐτῶν θησαυρῶν τὰς τέχνας καὶ τὰ ἐπιτάφια ἔθιμα λαοῦ τοῦ ὁποίου ὁ πολιτισμὸς ἔχει χρονολογίαν ἀρχαιοτέραν τοῦ Ἑλληνικοῦ, καὶ μόνον κατέχει τὰ δευτερεῖα τοῦ Αἰγυπτιακοῦ καὶ Ἀσσυριακοῦ.

O. K.

ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΙΑΙ.

(Συνέχεια. Ἰδε Φυλ. Ε')

ΜΕΡΟΣ Δ'.

ΙΑΤΡΙΚΑ.

Ἡ Τοφάνια ἢ Τοφάννα κατέκειτο τὸ πρῶτον ἐν Παλέρμῳ, καὶ ἔπειτα ἐν Νεαπόλει τῆς Ἰταλίας. Αὕτη ἐπώλει τὰς σταγόνας ἐκείνας τὰς ἐξ αὐτῆς ἐπονομασθείσας «*acqua Tophanica, acqua della Toffana*, καὶ προσέτι *acquetta di Napoli*» ἤτοι «*Τοφάνιον, ἢ Τοφάννας ὕδωρ, καὶ ὕδωρ Νεαπόλεως.*» Τὸ ὕδωρ δὲ τοῦτο διένεμε κατὰ χάριν καὶ ἐν εἴδει ἐλεημοσύνης πρὸς τὰς γυναῖκας τὰς ἐπιθυμούσας καὶ δεύτερον γάμον. Τέσσαρες ἢ ἕξ σταγόνες τοῦ ὕδατος τούτου ἤκουον ἵνα θανατώσωσιν ἓνα ἄνθρωπον· καὶ ἐβεβαίουν ὅτι ἡ δόσις ἠδύνατο νὰ κατασκευασθῇ οὕτως, ὥστε καὶ νὰ ἐνεργῇ καθ' ὠρισμένην διάρκειαν χρόνου. Ἀλλ' ἡ βεβαίωσις αὕτη καθίσταται ἀπίστευτος ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι διάφοροι περιστάσεις τροποποιῶσιν τὴν ἐνέργειαν τῶν τε ἱαματικῶν φαρμάκων καὶ τῶν δηλητηρίων· καθότι ὁμᾶς τις ἀνθρώπων συμπίπτει πολλάκις νὰ καταπίωσι τὴν αὐτὴν ποσότητα δηλητηρίου καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ὥρᾳ καὶ ὁμῶς τινὲς μὲν αὐτῶν ἀμέσως νὰ ἀποθάνωσι, τινὲς δὲ βραδύτερον, καὶ τινες νὰ ἐπιζήσωσι.

Ἡ Τοφάννα καταδικωμένη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως κατέφυγεν εἰς ἐκκλησιαστικὸν ἄσυλον. Ἐν δὲ τῷ Δ' Τόμῳ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ Περιηγήσεων τοῦ πατρὸς Δομινικανοῦ Λαβᾶτου (*Labat (le père) Voyages en Espagne et en Italie. Paris 1730. 8. vol. in—12*) ἀπαντῶμεν πληροφορίας τινὰς χρησίμους πρὸς διασάφησιν τῆς ἱστορίας τῆς. Διένεμε, λέγει τὸ δηλητηρίον τῆς εἰς μικρὰς ὑαλίνας φιάλας φερούσας τὴν ἐπιγραφὴν «*Manna τοῦ Ἀγ.*

Νικολίου τοῦ Βαρίου (1) καὶ κεκοσμημένης διὰ τῆς εἰκόνης τοῦ Ἁγίου Τῷ θαυματουργῶν τοῦτο ἔλαιον εἶχε τὴν ιδιότητα τοῦ θεραπεύειν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν. Διὰ καταλληλοτέρας ὕθεν προσωνομίας δὲν ἠδύνατο βεβαίως ἡ Τοφάννα νὰ προικίσῃ τὸ δηλητηρίον αὐτῆς, καθόσον μάλιστα οἱ ὑπάλληλοι τοῦ τελωνείου, σεβόμενοι τὴν ἰερότητα τῆς ἐπιγραφῆς τῶν φιαλῶν, οὐδὲν πρόσκομμα παρενέβαλλον εἰς τὴν μεταφορὰν αὐτῶν. Τοῦ ἀντιβασιλέως ὁμῶς λαβόντος γνώσιν τῶν διατρεχόντων (περὶ τὸ 1709), ἡ Τοφάννα κατέφυγεν ἀπὸ μοναστηρίου εἰς μοναστήριον, ἀλλ' ἐπὶ τέλους συλληφθεῖσα ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς. Ὁ κληρὸς διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς παραβίασεως ταύτης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ προσεπάθησε νὰ διεγείρῃ τὸν λαὸν εἰς ἐπανάστασιν, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ κατεπραῦνθη, κατὰ συνέπειαν διαδοθείσης φήμης, ὅτι ἡ Τοφάννα διεκήρυξεν ἡ ἴδια ὅτι εἶχε φαρμακεύσει ἀπάσας τὰς πηγὰς τῆς πόλεως. Παραδοθεῖσα δ' εἰς βασάνους, ὡμολόγησε τὸ ἔγκλημά της, προσειπούσα ὅτι ἐθανάτωσε τοιοῦτοτρόπως περὶ τὰ 600 ἄτομα. Κατήγγειλε δ' ὀνομαστὶ καὶ τοῦ προστατεύσαντα αὐτήν, οὗ δὲν ἐβράδυναν νὰ σύρωσι διὰ τῆς βίβης ἐκτε τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἐκ τῶν μοναστηρίων, καὶ ἐδήλωσε πρὸς τούτους ὅτι τὴν προτεραίαν τῆς συλληψέως της εἶχεν ἀποστείλει δύο κιβώτια τοῦ *manna* της εἰς Ῥώμην, ἐνθα τῶνόντι εὐρέθησαν ἐν τῷ τελωνεῖῳ, ἀλλὰ δὲν ἐνοχοποίησεν οὐδένα ὡς δόντα τὴν παραγγελίαν τῆς ἀποστολῆς των. Μετὰ ταῦτα κατεδικάσθη εἰς ἀγχόνην καὶ τὸ πτώμα αὐτῆς ἐρρίφθη πρὸς περιφρόνησιν διὰ νυκτὸς εἰς τὸ προαύλιον τοῦ μοναστηρίου ἐν ᾧ εἶχε συλληφθῆ. Ἀλλ' ἡ Τοφάννα δὲν ἦτο τὸ μόνον ἄτομον τὸ γινώσκον τὴν σκευασίαν τοῦ δηλητηρίου τούτου, καθότι ὁ *Keyser* λέγει ὅτι, τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν παρεπεδήμει

ἐν Νεαπόλει, αὐτὸ ἔτι παρεσκευάζετο ἐν τῷ κρυπτῷ καὶ διετέλει ἐν μεγάλῃ χρήσει.

Ἀλλόκοτος ἑταιρία δηλητηριαστῶν ἀνεκαλύφθη ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὸ 1959. Παρητηρήθη ὅτι πλείστοι ὑπανδρευμένοι κυριαὶ ἐχῆρευσαν ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ καὶ ὅτι πλείστοι ἄνδρες γνώστοι ὡς ἐκ τῆς μετὰ τῶν συζύγων των κακῆς συμβιώσεως, ἀπέθανον αἰφνιδίως. Μεγάλαι προσπάθειαι κατεβλήθησαν πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ σύλληψιν τῶν φαρμακευτῶν, ὅτε ἐπὶ τέλους συνέλαβον ὑπόνοιαν κατὰ τινος ἑταιρίας νέων κυριῶν, προεδρευομένης ὑπὸ γραιίας τινὸς αὐτοκαλουμένης προφήτιδος καὶ μοιρολόγου, καὶ πολλάκις προειπούσης τὸν θάνατον πολλῶν ἀνθρώπων. Πρὸς ἐξέλεγχιν τῆς ἀληθείας, πανοῦργός τις γυνή, ἀλλ' ἐντίμου οἰκογενείας, ἐστάλη πρὸς τὴν γρατῆαν ταύτην, ἐπὶ τῷ σκοπῷ δῆθεν τοῦ νὰ προμηθευθῇ παρ' αὐτῆς σταγόνας τινὰς τοῦ δηλητηρίου, δι' ὧν ν' ἀπαλλαχθῇ τοῦ βάρους σιζύγου σκληροῦ καὶ τυραννικοῦ. Διὰ τοῦ στρατηγήματος τούτου ἅπασα ἡ ἑταιρία συνελήφθη, καὶ ἅπαντα τὰ μέλη αὐτῆς, ἐκτὸς τῆς μοιρολόγου, ὀνόματι Ἰερωνύμης Σπάρρας, ὡμολόγησαν τὰ ἔγκληματὰ των πρὶν ἢ βασανισθῶσι. Πρὸς παραδειγματισμὸν δὲ καὶ ἀποτροπὴν ἄλλων ἀπὸ τῆς διαπράξεως ὁμοίων κακουργημάτων, ἡ πρόεδρος τῆς Σπάρρας, τοῦνομα Γκρατσιώζα, τρεῖς γυναῖκες καὶ αὐτὴ ἡ πρόεδρος Σπάρρα, ἀπηγχονίσθησαν ἐνώπιον πολυαριθμῶν θεατῶν. Μετὰ παρέλευσιν μηνῶν τινῶν, πλείστοι ἔτι κυριαὶ κατεδικάσθησαν εἰς ἀγχόνην, ἄλλαι δ' ἐμαστιγώθησαν καὶ τινες ἐξωρίσθησαν. Ἀλλ' ὁμῶς καὶ μετὰ τὰς αὐστηροτάτας ταύτας ποινὰς, ἀνεφαίνοντο ἐκ διαλειμμάτων δείγματα προσομοίων ἐγκλημάτων.

Αἱ μυστικαὶ δηλητηριάσεις προήχθησαν ὡσαύτως εἰς μέγιστον βαθμὸν ἐν Γαλλίᾳ περὶ τὸ 1670. Ἡ διασημότερα τῶν τῶν κατὰ τῶν τούτου ἐπάγγελμα ἐν αὐτῇ μετερχομένων ἦτο ἡ Μαργαρίτη Δ' Ὠβραὶ (*Marguerite d' Aubray*) σύζυγος τοῦ Μαρ-

(1) *Bari* ἢ *Barium*, πόλις πλησίον τῆς Νεαπόλεως.

κησίου δὲ Βρενβιλλιέ (*Marquis de Brinvilliers*) Ἡ Κυρία αὕτη συνεζεύχθη, περὶ τὸ 1651, τῷ Μαρκησίῳ δὲ Βρενβιλλιέ, υἱῷ τοῦ Γοβελίνου, προέδρου τοῦ Ἐλεγκτικῆς Συνεδρίου τῆς Γαλλίας (*Chambre des comptes*), ἔχοντι ἐτήσιον εἰσόδημα 30,000 λιβρών (1), εἰς ἃ ἡ σύζυγός του προσέθηκε καὶ προικα 200,000 Ὁ Μαρκήσιος διατελῶν ἀρχηγὸς τάγματος τοῦ στρατοῦ τῆς Νορμανδίας συνεσχέτισθη ἐν ταῖς ἐκστρατεῖαις αὐτοῦ μετὰ τινος Γοδίνου δὲ Σαιντ-Κροά (*Godin de Sainte Croix*), νέου ἀνήκοντος εἰς πλουσίαν οἰκογένειαν καὶ ἀρχηγοῦ ἰππικῆς τάγματος. Ὁ Κύριος οὗτος, καθαιρεθεὶς τοῦ βαθμοῦ του, καὶ ἐπὶ τέλους εἰς ἔνδειαν περιελθὼν, μετέβαινε συνεχῶς πρὸς ἐπίσκεψιν παρὰ τῷ Μαρκησίῳ καὶ βαθμηδὸν συνῆψε καὶ ἐρωτικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Μαρκησίας, ἧτις, ἀφοῦ πρῶτον συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ καταναλωθῇ ἡ μεγάλη περιουσία τοῦ συζύγου της, ἀπώλεσε τέλος καὶ αὐτὸν, καὶ ἠδύνατο, ἐλευθέρως πλέον καὶ ἀναφανδὸν μετὰ τὸν θάνατόν του, νὰ ὑποδέχεται παρ' αὐτῆς τὸν νέον ἐραστήν της. Ἡ αἰσχρὰ ὁμῶς διαγωγὴ αὐτῆς τοσοῦτον κατέθλιψε τὸν πατέρα της, ὥστε, δυνάμει βασιλικῆς διατάγματος (*lettre de cachet*) συλλαβὼν τὸν Σαιντ-Κροά, καθήμενόν ποτε ἐν ἀμάξῃ μετὰ τῆς θυγατρὸς του, ἔρριψεν αὐτὸν εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Βασιλλίας. Ὁ Σαιντ-Κροά, συνεζιγώθη ἐκεῖσε μετὰ τινος Ἰταλοῦ, γινώσκοντος τὴν τέχνην τοῦ δηλητηριάζειν ἢ τὰς ἀρχὰς παρ' αὐτοῦ καὶ ἐδιδάχθη. Ἀφοῦ δὲ μετὰ ἐνὸς ἔτους κράτησιν ἀπεφυλακίσθησαν, συγκατάκτικα μετὰ τοῦ Ἰταλοῦ, καὶ ἐκμαθῶν ἐντελῶς τὴν τέχνην, τὴν ἐδίδαξαν ἀκολουθῶς καὶ εἰς τὴν Μαρκησίαν, ὅπως δυνηθῶσιν ἀμφοτέρω δι' αὐτῆς νὰ βελτιώσωσι τὴν τύχην των. Ἡ Μαρκησία, ἔμπειρος ἤδη τῆς τέχνης γενομένη, καὶ φορέματα καλογραίας ἐνδεδυμένη, διένεμεν ἐλεημοσύνας τοῖς

(1) Λίβρα, *Livre*. Νόμισμα Γαλλικὸν ἀξίας 20 σολιδίων ἢ διεδέχθη τὸ νῦν φράγκον.

πτωχοῖς, τροφὰς τοῖς ἐν τῷ νοσοκομείῳ τῶν Παρισίων νοσηλευόμενοις, καὶ μάλιστα τὰ φάρμακα αὐτῆς, ἀλλ' ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ δοκιμάσῃ τὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ δηλητηρίου της· τοῦθ' ὅπερ ἀσφαλῶς οὕτως εἰπεῖν καὶ ἀτιμωρητὴ ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ ἐπὶ τῶν ἀθλίων ἐκεῖνων ἀσθενῶν. Δωροδοκῆσασα πρὸς τούτοις καὶ τὸν ὑπηρετὴν τοῦ Σαιντ-Κροά, ὀνόματι *La Chaussée*, κατέπεισεν αὐτὸν νὰ δηλητηριάσῃ τὸν πατέρα της, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὁποίου τὸν εἶχε συστήσει ὡς πιστὸν καὶ φιλόπονον ὑπηρετὴν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν αὐτάδελφόν της, μέλος διατελοῦντα τοῦ Κοινοβουλίου καὶ διαμένοντα ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ. Τῷ πατρὶ ἐδόθη τὸ δηλητηριεῖον τριπλὴν ἢ δυνηθῆ νὰ τελεσφορήσῃ καὶ ἐπιφέρῃ τὸν θάνατον· ἀλλ' ὁ υἱὸς ἀπέθανε ταχύτερον. Τὴν ἀδελφὴν της ὁμῶς, δεσποσύνης Δ' Ὁβραί, δὲν ἠδυνήθη νὰ φαρμακεύσῃ, διότι αὕτη, ὑποπτευθεῖσα ὅτι ὁ πατὴρ καὶ ὁ ἀδελφός της ἀπέθανον ἐκ δηλητηρίου, ἐλάμβανε πάντοτε τὰς ἀναγκαίας προφυλάξεις.

Τὸ φρικαλέον τοῦτο ἔγκλημα ἀνεκαλύφθη κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον:

Ὅτε ὁ Σαιντ-Κροά παρεσκευάζε τὸ δηλητηριεῖον του, συνειθίζε νὰ φορῇ ὑάλινον προσωπίον. Τοῦτο ἡμέραν τινὰ κατέπεσε τυχαίως πως ἐν καιρῷ τῆςσκευασίας, καὶ ὁ κατασκευαστὴς ἀπεπνίγη ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων τοῦ ἰδίου του καμινοστασίου. Ἡ κυβέρνησις διέταξεν ἀμέσως νὰ γείνη ἔρευνα καὶ καταγραφή λεπτομερῆς τῶν ἐπιπλῶν καὶ σκευῶν τοῦ κακούργου, ὅστις ἦν ἄγαμος. Μεταξὺ δὲ τῶν διαφόρων πραγμάτων, εὑρέθη καὶ μικρὸν κιβώτιον ἐν ἀποκεκρυμμένῳ τινὶ τόπῳ τῆς οἰκίας, φέρον ἀναγεγραμμένα τὰ ἑξῆς:

«Παρακαλῶ θερμῶς τοὺς εἰς ὧν τὰς χεῖρας ἠθέλε περιέλθει τὸ παρὸν κιβώτιον νὰ εὐαρεστηθῶσι νὰ τὸ ἐγγεῖρισωσι τῇ Μαρκησίᾳ δὲ Βρενβιλλιέ, κατοικοῦσῃ ἐν ὁδῷ «*Rue Neuve, Saint Paul*, καθότι τὰ ἐμπεριεχόμενα, ἀφορῶντα αὐτὴν καὶ μόνην, ἀνήκουσιν αὐτῇ, καὶ καθόσον μάλιστα,

οὐδὲν ἐν αὐτῷ ὑπάρχει δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ ἄλλῳ ἐκτὸς αὐτῆς. Ἄν δὲ αὕτη ἀποθάνῃ πρὸ ἐμοῦ, νὰ καύσωσιν αὐτό τε καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, χωρὶς οὐδόλως νὰ τὸ ἀνοίξωσιν ἢ παραποιήσωσι τὰ ἐμπεριεχόμενα. Ἴνα δὲ οὐδεὶς ποτε προφασισθῇ ἀγνοίαν ἢ ἄλλην δικαιολογίαν, ὀρκίζομαι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἔν λατρεύω, καὶ εἰς πᾶν εἴ τι ἄλλο ἱερὸν, ὅτι λέγω τὴν ἀλήθειαν καὶ καθαρὰν τὴν ἀλήθειαν. Εἰδέατις παραβῆ τὴν δικαίαν μου ταύτην ἀπειθήσιν καὶ τελευταίαν βούλησιν, ἐγκαταλείπω αὐτὸν εἰς τοὺς ἐλέγχους τῆς συνειδήσεως ἐν τῷ παρόντι βίῳ καὶ εἰς τὴν θεῖαν τιμωρίαν ἐν τῷ μέλλοντι.»

«Ἐν Παρισίοις τὴν 25 Μαΐου τοῦ 1672. —
Δὲ Σαιντ-Κροά.»

Μεῖζων προτροπὴ καὶ περιέργεια εἰς τὸ ν' ἀνοιχθῇ τὸ μυστηριώδες τοῦτο κιβώτιον δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ διεγερθῇ ἐκ τῆς ἀλλοκότου ταύτης αἰτήσεως. Ἀνοιχθέντος ὅθεν τοῦτου, εὑρέθη ἐν αὐτῷ μεγάλη ποσότης δηλητηρίων παντὸς εἶδους, μετ' ἐπιγραφῶν δηλοποιουσῶν τὴν ἐπενεχθεῖσαν ἀποτελεσματικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν ἐπὶ διαφόρων ζώων. Ἡ δὲ Μαρκησία, μαθοῦσα τὸν θάνατον τοῦ ἐραστοῦ της, προσεπάθησε παντοτρόπως νὰ λάβῃ κατοχὴν τοῦ κιβωτίου, ἀλλ' ἀποτυχοῦσα ἀνεχώρησε κρυφίως ἐκ Παρισίων. Ὁ *La Chaussée* ὁμῶς, ὁ κακούργος οὗτος ὑπηρετῆς, ἐξηκολούθει διαμένων ἐν τῇ πόλει, καὶ ἀντιποιούμενος τοῦ κιβωτίου τοῦ Σαιντ-Κροά, ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐφυλακίσθη, ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ καὶ ἄλλας αὐτοῦ ἀνοσιουργίας καὶ τέλος κατεδικάσθη εἰς τὸν διὰ τροχοῦ θάνατον τὸ 1673. Δραστήριος δὲ τις δικαστικὸς ὑπάλληλος, τοῦνομα *Desgrais*, ἐστάλη πρὸς ἀναζήτησιν τῆς Μαρκησίας ἣν καὶ ἀνεῦρεν ἐν τινὶ μοναστηρίῳ τοῦ Βελγίου ἔνθα μετέβη ἐξ Ἀγγλίας. Ὁ *Desgrais*, ὅπως ἀποσύρῃ αὐτὴν ἐκ τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀσύλου, μετημφερίσθη ὡς μοναχὸς, καὶ σχετισθεὶς μετ' αὐτῆς, τὴν προσεκάλεσεν ἡμέραν τι-

νὰ νὰ συνεχῆλθῃσι τοῦ μοναστηρίου εἰς περιπατόν, καὶ τοιοῦτοτρόπως τὴν συνέλαβε. Μεταξὺ τῶν ἐν τῷ μοναστηρίῳ σκευῶν καὶ φορεμάτων της, εὑρέθη καὶ ἰδιόγραφον αὐτῆς γραμμάτιον, περιέχον ἀκριβῆ κατάλογον τῶν κακούργημάτων της. Μὲ ὄλας δὲ τὰς προσπάθειάς καὶ τὰς βραδουργίας ὧν χρῆσιν ἐποιήσατο ὅπως διαφύγῃ, μετηνέχθη εἰς Παρισίους, ἔνθα κατὰ πρῶτον ἤρνεϊτο τὰ πάντα. Ἀλλὰ δικασθεῖσα καὶ ἐνοχὸς ἀποδειχθεῖσα, ὠμολόγησεν ἐπὶ τέλους τὰ ἐγκλήματά της, μετενόησεν ἐν Κυρίῳ, ὡς ἀνήγγειλεν ὁ ἐξομολογήσας αὐτὴν ἱερεὺς, καὶ ἐβάδισε σταθερῶς τῷ ποδὶ ἐπὶ τῆς λαιμητόμου τὴν 16 Ἰουλίου τοῦ 1676. Τὸ σῶμα δ' αὐτῆς ἀποκεφαλίσθεισος διετάχθη νὰ καῖ.

Ἐν δὲ τῷ κιβωτίῳ τοῦ Σαιντ Κροά εὑρέθησαν τὰ ἑξῆς: ἄχνη διαβρωτικὴ ὑδαργύρου (*sublimé corrosif*) ἕλας θειωτῶν (*vitriol*), ὄπιον, καθαρὸν στίμμι, καὶ μεγάλη ποσότης δηλητηρίου ἤδη παρεσκευασμένου, τὰ συστατικά τοῦ ὁποίου οἱ τῆς ἐποχῆς ἱατροὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διευκρινήσωσι.

Διὰ τῆς κατατομίας τῆς νέας ταύτης Μηδείας, Μαρκησίας δὲ Βρενβιλλιέ, τὸ δηλητηριάζειν οὐδόλως κατηργήθη· πλείστοι δ' ἐκ διαλειμμάτων ἀπέθνησκον ὑπὸ περιπτώσει, μεγάλας παρεχούσας ὑπονοίας, καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος εἰδοποιεῖτο ἐκ διαφόρων ἐνοριῶν τῆς πόλεως, ὅτι τὸ ἔγκλημα τοῦτο ἐξωμολογεῖτο τοῖς πνευματικοῖς ἱερεῦσι, καὶ ὅτι τὰ ἔχνη αὐτοῦ καθωδήγουν εἰς οἰκογενεῖας πλουσίους τε καὶ πτωχοὺς. Ἡ κυβέρνησις ὅθεν ἐθεώρησεν ἐπάναγκες νὰ συστήσῃ, τὸ 1679, δικαστήριον ὑπὸ τὸν τίτλον «*Chambre de Poison*» ἢ, «*Chambre ardente*» ἧτοι «Δικαστήριον δηλητηρίου» ἢ «Δικαστήριον Πυρροφλεγῆς» (καθὸ κρίνον δηλ. καὶ καταδικάζον εἰς καθῖς τοὺς δηλητηριαστάς). Τὸ δικαστήριον τοῦτο, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐδίκασε καὶ δύο γυναῖκας, τὴν *La Vigoureuze* καὶ τὴν *La Voisin*, αἵτινες μετήρχοντο εὐδοκίμως τὸ ἐμπόριον τῶν δηλητη-

ρίων. Αὐταὶ πρὸς τούτοις ἐπηγγέλλοντο τὴν πρόρρησιν τῶν μελλοντῶν, τὴν ἐπίκλησιν τῶν δαιμονίων πνευμάτων, τὴν ἀνακάλυψιν κενυμένων θησαυρῶν καὶ τὴν ἀνεύρεσιν ἀπολεσθέντων ἢ κλαπέντων πραγμάτων. Διένεμον ὡσαύτως διάφορα φίλτρα καὶ ἐπώλουν μυστικὰ δηλητήρια εἰς κυρίας ἀσφαλεῖς, αἵτινες ἐνεπιστεύοντο εἰς αὐτὰς εἴτε πρὸς ἀπαλλαγὴν ἐπαχθῶν συζύγων ἢ ἐκδίκησιν ἀπίστων ἐραστῶν. Ἄλλως τε καὶ πλείστα κυρία ἐντίμων οἰκογενειῶν προσήρχοντο εἰς ἐπίσκεψιν αὐτῶν, οὐχὶ πρὸς ἀγορὰν δηλητηρίων, ἀλλ' ἵνα μάθωσιν ἀπλῶς παρ' αὐτῶν τὰ περὶ θανάτου φίλων ἢ συγγενῶν, ἐραστῶν ἢ ἄλλων προσώπων ὑπὲρ ὧν ἐνδιεφέροντο. Κατὰ τὴν σύλληψιν τῆς *La Voisin* εὐρέθη κατάλογος ἀπάντων τῶν ὑπ' αὐτῆς ἀπατηθέντων ὑποκειμένων, ἅτινα, κατὰ συνέπειαν τοῦτου συλληφθέντα, ἐνήχθησαν ἐν τῷ Πυριφλεγῆτι Δικαστηρίῳ. Ἐν τῷ βιβλίῳ καταλόγῳ ὑπάρχον ἰσχυρὰ μέρη τὰ διακεκριμένα ὀνόματα τῆς Κομήσεως δὲ Σοασσῶν, τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς δουκίσσης δὲ Βουλλιῶν καὶ τοῦ στρατάρχου δὲ Λουξεμβούργου. Ἡ πρώτη μετέβη εἰς Ὀλλανδίαν ἵνα διαφύγῃ τὴν αὐστηρότητα τοῦ νόμου καὶ τὴν ἀτίμωσιν, ἡ δευτέρα διεσώθη τῇ βοήθειᾳ τῶν φίλων τῆς, καὶ ὁ στρατάρχης, ἀποῦ διέμεινεν ἐπὶ τινος μῆνας ἐν τῇ Βασίλειᾳ καὶ ὑπέστη αὐστηρὰν δικαστικὴν ἀνάκρισιν, ἀπελύθη ἀθῶος. Ἡ *La Vigoureur* ὁμοίως καὶ ἡ *La Voisin* ἐκάησαν ζῶσαι τὴν 22 Φεβρουαρίου 1680, ἀποῦ πρῶτον αἰ χεῖρές τινος διετρυπήθησαν διὰ πεφυρακτωμένου σιδήρου καὶ ἀπεκόπησαν. Πλείστα ὑποκείμενα ἀσημάντων οἰκογενειῶν κατεδικάσθησαν εἰς τὸν δι' ἀγχίνης θάνατον, ἀλλὰ τὰ εἰς εὐγενεῖς οἴκους ἀνήκοντα, ἀθρῶα ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου ἀνακηρυχθέντα, ἀπελύθησαν.

Παρεκτός τῆς Γαλλίας, καὶ ἄλλα ἐσπίλαια ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις παρήγαγον τοὺς μυστικούς αὐτῶν φαρμακευτάς. Ὁ *Corfitz de Ulfeld*, ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Δανιμαρκίας, κατηγορήθη, καὶ τοὶ ἀναποδεί-

κτως, ὅτι προὔτιθετο νὰ φονεύσῃ τὸν βασιλέα διὰ ναρκωτικοῦ δηλητηρίου.

Ὁ Κάρολος ΙΑ', βασιλεὺς τῆς Σουηδίας, ἀπέθανεν ὑπὸ τοιοῦτου δηλητηρίου. Ἀποῦ κατέστρεψε πλείστας εὐγενεῖς οἰκογενεῖας, καὶ ἐσφετερίσθη τὰ κτήματα αὐτῶν, ἀπελθὼν μετὰ ταῦτα εἰς περιουσίαν ἐντὸς τοῦ βασιλείου του, ἔπεσεν εἰς διαβρωτικὴν ἀσθένειαν ἣτις ἦν ἀδύνατον νὰ θεραπευθῇ. Ἡμέραν τινὰ ἠρώτησε διὰ τρόπου λαίαν ἐπιτακτικῶν τὸν ἰατρὸν αὐτοῦ τὴν αἰτίαν τῆς ἐσθενείας του. Ὁ ἰατρὸς δ' ἀμέσως τῷ ἀπήντησεν. «Ἡ Σὴ Μεγαλειότης φέρει ἐπὶ τῶν νότων πλείστας ὕσας ἀράς.» «Ναί, ἀπεκρίθη ὁ Βασιλεὺς, εἴθε νὰ μὴ ἐσφετερίζομαι τὰ ὑπάρχοντα τῶν εὐγενῶν καὶ νὰ μὴ ἐπεχειρίζομαι ἀκολούθως τὴν ἀπαίσιον περιουσίαν μου περὶ τοῦ Τορνέου.» Μετὰ τὸν θάνατόν του, αὐτοψίας γενομένης, εὐρέθησαν τὰ ἐντόσθια αὐτοῦ ἐρίθοντα μικρῶν ἐλκῶν. Τὸ ἀνεκδοτόν τοῦτο ἐδιηγήθη τῷ *K. Beek* ὁ περικλητὸς φυσιογράφος τῆς Σουηδίας *Δινναϊος*.

Ὁ Δόκτωρ *Daunt* ἐδημοσίευσεν περὶ ἐργάτινα διηγήματα μυστικῶν δηλητηριάσεων, δικπραττομένων ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι μετὰ τῶν δούλων τῆς Βραζιλίας. Ἀναφέρονται δ' ἐνταῦθα τὰς ἰδίας λέξεις τοῦ Δόκτωρος.

«Ἰπὸ τὸ ὄνομα *feitico*, λέξιν Πορτογαλλοαφρικανικὴν, περιλαμβάνουσαν συλλήβδην τὴν ἰδέαν θελητῶν, φίλτρων καὶ ἀδηλητηρίων, τὸ δηλητηριάζειν εἶναι αὐτόθι εἰς διηνεκῆ χρῆσιν, καὶ τοσοῦτον ἔμπειροί εἰσιν οἱ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ νὰ παράγωσι διαφόρους νόσους καὶ διάφορα θαθμολογικὰ διαστήματα θανάτου νὰ προσδιορίζωσιν, ὥστε ἐτὰ θύματα τοῦ *feitico* ὑποπίπτουσιν εἴτε εἰς χρόνιον μαρασμὸν ἢ εἰς βίαιον θάνατον. Ἡ τέχνη δ' αὐτῆ καὶ ἡ ἐπιτηδειότης αὐτῆ ἢς ἐξασκεῖται, ἀπαιτοῦσι παρὰ τοῖς ἄλλοις ἰδιαιτέραν μελέτην καὶ ἀκριβεστάτην ἐκ παραδόσεως διδασκαλίαν τοῦθ' ὅπερ εὐκόλως δύναται τις νὰ πιστεύσῃ,

αὐτὸν μάθη ὅτι, ἔντισι μέρεσι τῆς Βραζιλίας καὶ ἰδῶς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ *San Paulo* ἔνθα νῦν διαμένω, ὑπάρχει μετὰ τῶν μαύρων δούλων μυστικὴ τις ἑταιρεία, ἀνάλογος τῇ τῶν ἐν Ἰνδία Θούγγων, (1) ἣτις ὡσαύτως θεωρεῖ ὡς ἐκπλήρωσιν θρησκευτικοῦ καθήκοντος τὸ φονεῖν κατ' ἕτος ἀριθμὸν τινὰ ἀτόμων, ἀλλὰ συνήθως ἐκλεγομένων μετὰ τῶν συναδέλφων αὐτῶν μαύρων δούλων, σπανίως δὲ, ἢ οὐδέποτε, μετὰ τῶν οἰκογενειῶν τῶν κυρίων τῶν. Ἐν τῇ ἑταιρείᾳ ταύτῃ ὑπάρχουσι διάφοροι βαθμοί, καὶ ἡ ἀρμοδιότης ἐτῶν δοκίμων ἵνα μνηθῶσι καὶ εἰς τὰ ἀνώτερα διδάγματα τῆς ἐπιστήμης, ὑποτίθεται ἐκδηλουμένη ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπ' αὐτῶν δηλητηριασθέντων, καὶ συνάμα ἐκ τῆς πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένης ἐπιδεξιότητος. Πρὸς πλείονα ἔθεν μαρτυρίαν «τῆς σταθερότητός των, συμβαίνει πολλάκις νὰ ἐκλέγῃσι διὰ θύμα τοὺς πλησιέστερους αὐτῶν συγγενεῖς. Ἡ μετὰ τῶν αὐτῶν καὶ τῶν Θούγγων διαφορὰ συνίσταται εἰς τὸ ὅτι τὸ Θουγγικὸν σχοινίον ἀνετικατέστησεν ἐνταῦθα τὸ δηλητήριον, διδομένον ἐν εἰδὶ ταμβάκου.»

Ὅτε αἱ μυστικαὶ δηλητηριάσεις ἦσαν ἀρκούντως πρόδηλοι ὥστε νὰ προκαλέσωσιν αὐτοψίαν ἐπὶ τοῦ νεκροῦ σώματος, ἀνευρέθη ὅτι τὸ δηλητήριον περιείχε συστατικά τινὰ τὴν σήμερον πασίγνωστα. Περὶ τοῦ θραδέως ἐνεργούντος δηλητηρίου τῶν Γάλλων καὶ Ἰταλῶν, ὁ *Baldinger* γράφει τάδε: «Ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει ὅτι τὸ δηλητήριον τοῦτο καλούμενον *poudre de la esuccession* (διαδοχικὴ κόνις) ὄφειλε τὴν καταγωγὴν του εἰς *saccharin* ἐκ *molubdου* (*sugar of lead*) Γινώσκω χημικὸν ἐπιστατοῦντα εἰς τὸ χημικὸν ἐργοστάσιον πρίγκηπος τινος κείμενον εἰς τὰ σύ-

(1) *Thugs*: Θούγγοι, ληστρικαὶ συμμορίαι τῆς Ἰνδίας, θυσιαζούσαι εἰς τοὺς θεοὺς τῶν ἄπαντας τοὺς ξένους οὓς ἤθελον συλλάβεαι. Ἄλλ' οἱ Ἄγγλοι κατέστρεψαν μέχρι τοῦδε μέγαν ἀριθμὸν αὐτῶν.

νορα τῆς Βοημίας, ὅστις, τῇ διαταγῇ τοῦ κυρίου του, πλείστον χρόνον καὶ κόπον κατέβαλεν εἰς τὴν κατασκευὴν δυνατῶν καὶ ἀμετρίων δηλητηριωδῶν φαρμάκων. Οὗτος «δ' ὁμολόγησε πολλάκις ὅτι, ἐκ τῆς ἐκ ἀμολύβδου σακχάρως, τῇ προσθήκῃ καὶ ἐτέρων χυμῶν ἐξατμιστῶν, δηλητήριον ἄλιαν ὑπουλον (*lent*) ἠδύνατο νὰ κατασκευασθῇ, ὅπερ, καταπινόμενον ὑπὸ κυνός ἢ ἄλλου ζώου, ἤθελον ἀνεπαισθήτως θανατώσει αὐτὸ, ἀνευ βίαιων συμπτωμάτων, ἐν διαστήματι ἑβδομάδων τινῶν ἢ ἡμερῶν.»

Περὶ δὲ τοῦ δηλητηρίου οὗ χρῆσιν ἐποιεῖτο ἡ ῥηθείσα Τοφάννα, ὁ Γαρέλλης, ἀρχίατρος τοῦ Αὐτοκράτορος Καρόλου τοῦ ΣΤ', τοῦ καὶ Βασιλέως τῶν δύο Σικελιῶν, καθ' ὃν χρόνον συνέλαβον τὴν Ἰταλίδα ταύτην Κίρκην, γράφει τάδε τῷ βιβλίῳ *Beckmann*, Καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρεττίγκης: «Τὸ δηλητήριον τῆς κακούργου ταύτης γυναικὸς ἦν ἀπλῶς ἀφέψημα κρυσταλλώδους ἀρσενικοῦ διαλυμένου ἐν μεγάλῃ ποσότητι ὕδατος, τῇ προσθήκῃ καὶ τοῦ χόρτου τοῦ καλουμένου *Cymbalaria* τοῦθ' ὅπερ μοὶ ἐκονοποιήσεν ὁ ἴδιος Αὐτοκράτωρ πρὸς ὃν ὑπέβλήθη ἡ δικαστικὴ ἀνάκρισις τῆς δίκης.»

Ὁ δὲ Ἀββᾶς Γαλλιάνης λέγει, ὅτι μίγμα ὀπίου καὶ κανθαρίδων μυῶν ἐχρησίμευσεν ἐνίοτε ὡς ὑπουλον δηλητήριον ἀσφαλέςτατον, καθ' οὗ οὐδεὶς ποτε ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ ὑπονοίας, καὶ ὅτι τοῦτο εἰδίδετο κατὰ πρῶτον ἐν μικραῖς δόσεσιν ὥστε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἀνεπαίσθητον. Ἦτο δὲ τὸ χρώμα διαυγὲς ὡς τὸ πηγαῖον ὕδωρ. —

Ἡ χημικὴ ἐπιστήμη τοσαύτας γιγαντιαίας προόδους ἐποίησατο ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι, ὥστε ἐλίγιστα τοιαῦτα δηλητηριάσεις, ἂν ἄλλως τε ὑπάρχωσιν, ἤθελον δυνηθῆναι νὰ ὑπεκφύγωσι τὴν ἐκδήλωσιν αὐτῶν. Ἡ ἐπελθούσα βελτίωσις τῶν ἰατρικῶν καὶ θεραπευτικῶν γνώσεων, καὶ ἡ ἐν Εὐρώπῃ ἄγρυπνος ἐπιστάσις πρὸς τὸ ἀνακρίνειν καὶ

τὴν ἐλαχίστην δηλητηρίασεως ὑποψίαν, καθιστῶσι τὴν ἐξάσκησιν τῆς μυστικῆς καὶ στυγεραῆς τέχνης τοῦ δηλητηριάζειν τοὺς ἀνθρώπους ἀδύνατον σχεδόν.

Περαίνοντες καὶ τὸ περὶ ἱατρικῶν τερατουργημάτων Κερχλάιον, προσεπιφέρωμεν καὶ τὸ ἐπόμενον ἀνέκδοτον, σχετιζόμενον κατὰ τι πρὸς αὐτό:

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Αὐτοκράτορος Βεσπασιανοῦ ἀπαντῶμεν τὸ ἐξῆς ἀξιοσημείωτον δειγμα ὑπερφυσικῆς δυνάμεως, ἀναφερόμενον ὑπὸ τῶν δύο ἱστορικῶν τῆς ἐποχῆς, Τακίτου καὶ Σουετονίου. Ὅτε ὁ Βεσπασιανὸς μετέβη εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα καὶ διέμεινεν ἐπὶ τινὰ χρόνον, τυφλὸς τις τοῦ κοινοῦ λαοῦ προσῆλθε τῷ Αὐτοκράτορι, ἐνθέρμως δεόμενος αὐτοῦ ἵνα θεραπεύσῃ τὴν τυφλότητά του, προσθέτων ὅτι ἀρίστωτο παρ' αὐτῷ τῇ προτροπῇ τοῦ θεοῦ Σεράπιδος, καὶ κατὰ συνέπειαν ἱκετεύων ἐπιμόνωσιν τὸν ἡγεμόνα, ὅπως εὐαρεστηθῇ τῇ ἀλείψῃ τὰς παρειὰς καὶ τὰ κλειστά του βλέφαρα διὰ τοῦ βασιλικοῦ του στέλου. Ὁ Βεσπασιανὸς κατ' ἀρχὰς οὐδόλως συνήνεσεν εἰς τὴν αἴτησίν του, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, συγκινηθεὶς εἰς τὰς μετὰ δακρῶν δεήσεις τοῦ τυφλοῦ, προτρέπόμενος δὲ πρὸς τοῦτο καὶ ὑπὸ τῆς κολακείας τῶν αὐλικῶν, ἐστοχάσθη καθ' ἑαυτὸν ὅτι τὰ πάντα ὄφειλον βεβαίως νὰ ὑποτάσσονται τῇ πανευδαίμονι τύχῃ, του καὶ ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν παράκλησιν τοῦ ἐκλιπαροῦντος αὐτὸν ἱκέτου. Μετὰ θάρρους ὅθεν ὄντως ἡγεμονικοῦ, τῶν δὲ περιστοιχούντων αὐτὸν μετὰ μεγίστης ὄσης περιεργείας ἀπεδεχομένων τὸ ἀποθησόμενον, ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπέθηκε τὸν στέλον του, καὶ, ὦ τοῦ θαύματος! ἡ ποθητῇ ἐπιτυχίᾳ ἀμέτῳ ἐξεδηλώθη. Καὶ ἕτερος δ' ἱκέτης, ὅστις εἶχεν ἀπολέσει τὴν χρῆσιν τῶν χειρῶν του, συγχρόνως παρουσιασθεὶς, ἐδεήθη τοῦ Αὐτοκράτορος ὅπως ὡσαύτως τὸν θεραπεύσῃ, ἐπιβάλλων ἀπλῶς τὸν πόδα του ἐπὶ τῶν βεβλαμμένων χειρῶν του. Ὁ ἀναγνώστης δύναται εὐκόλως νὰ εἰκάσῃ ὅτι καὶ οὗτος ἴαθη ἀμέσως.

Ὁ περίφημος φιλόσοφος καὶ ἱστορικὸς τῆς Σκωτίας Χόυμ (David Hume) παρατηρεῖ ἀστεϊζόμενος, ὅτι πλεῖστα περιστατικὰ συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ παράσχωσιν αὐθεντικότητα τῷ θαύματι τούτῳ, ἂν ἄλλως τε, οἷαδὴποτε μαρτυρία ἢ ἀπόδειξις δύνανται νὰ πιστώσῃ τὸ προφανὲς τοῦτο ψεύδος. Ταῦτα δὲ, λέγει, εἰσὶ τὰ ἐξῆς: «Πρῶτον ἡ βαρύτης, ἡ σταθερότης, ἡ ἡλικία καὶ ἡ τιμιότης τοῦ Μεγάλου τούτου Αὐτοκράτορος, ὅστις, ἐφ' ὅλου τοῦ βίου αὐτοῦ, συνδιελέγετο οἰκεικῶς μετὰ τῶν φίλων καὶ τῶν αὐλικῶν του, οὐδόλως ἀπροσποιοῦμενος ἡθὸς τι ὑπερφυσικὸν ἢ θεϊκὸν ὡς οἱ προκατόχοι αὐτοῦ. Δεύτερον ἂν ἱστοριογράφος Τάκιτος, συγγραφεὺς ἀξιοσημείωτος ἐπὶ χρηστότητι καὶ φιλαληθείᾳ, καὶ ἐπὶ μεγίστῳ ἴσως δὲ καὶ ἐμᾶλλον ἐπιχειρηματικῷ καὶ κριτικῷ πνεύματι ἀπάσης τῆς ἀρχαιότητος. Καὶ τρίτον τὰ πρόσωπα ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τῶν ὁποίων βασιζόμενος ὁ Τάκιτος ἀναφέρει τὸ θαῦμα, καὶ ἅτινα οὐδόλως ἠδύναντο νὰ εἴπωσι ψεύδος κολακείας ἕνεκεν ἢ ἰδιοατελείας, τῆς Φλαβιανῆς Αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας ἀπολεσάσης ἤδη τὴν ἐξουσίαν καθ' ὃν χρόνον παρελήφθη ἡ μαρτυρία αὐτῶν.» (Hume Essays. Part. 3. Sect. 10).

Οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων ἀναγνωστῶν δύναται ν' ἀμφισβῆσθαι ὅτι ἀμφότεροι οἱ ῥηθέντες ἀσθενεῖς ἦσαν αὐτόχρονα ἀπατεῶνες, καὶ ὅτι ἡ ἀσθενεία τῶν ἦν ὅλως ἀνυπαρκτος ἢ πλαστὴ εἶτε ἐν γνώσει ἢ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Αὐτοκράτορος.

Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, καὶ μὲν καὶ ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι, ἀσθένειαι ψευδεῖς, ἀλλοκότων εἰδῶν, ἐπινοήθησαν καὶ ἐκάστοτε ἐπινοοῦνται, καὶ μάλιστα ἐν ταῖς πρωτευούσαις πόλεσι τῆς Εὐρώπης, χάριν ἀθεμίτου κερδοσκοπίας, ἀνέτου βιοπορισμοῦ, ἢ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν στρατευσίμων καταγραφῆς.

Ἴδου τί γράφει ὁ Γάλλος Σαλθέρος ἰδίως περὶ τῶν ἐν Παρισίοις ἐπαιτῶν ἐν

τῷ συγγράμματι αὐτοῦ τῷ περὶ «*Sciences Occultes*». «Αἱ κατοικίαι ἢ μᾶλλον εἰπεῖν αὐτὰ κρησφύγετα τῶν ἐπαιτῶν ἐκεῖνων οἰστικῶς ἀπατοῦν τὸ δημόσιον, ἐφελκύνοντες «τὴν συμπάθειαν καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ὑπὸ πλαστὰς ἀσθενείας, ἐκαλοῦντο τὸ πάλαι ἐν Παρισίοις «*Cours de Miracles*, ἤτοι, «*Θαυμάτων Ἀνάκτορα*», καθότι, εἰσερχόμενοι ἐν ταῖς συνοικίαις ταύταις τῆς πόλεως, οἱ ἄθλιοι οὗτοι ἐναπέθετον τὸ ἐσπέρως τὰς διαφορὰς προσθέτουσιν στολᾶς αὐτῶν μετασχηματιζομένων τοῦ σώματός των μερῶν. Διὰ μιᾶς λοιπὸν οἱ τυφλοὶ ἐβλεπον καὶ οἱ ἀνάπηροι ἀνελάμβανον αὐτὴν χρῆσιν τῶν μελῶν των. Δώδεκα περὶ τοιαῦτα καταλύματα ὑπάρχουν ἐν «τῇ Γαλλικῇ πρωτεύουσῃ.» Ἀλλὰ καὶ τὰ μέσα ὧν χρῆσιν ποιοῦνται καὶ οἱ ἐν Λονδίῳ, ἐπαῖται, πρὸς τὸ παριστάνειν διαφορὰς πλαστὰς νόσους, λίαν γραφικῶς περιγράφονται ἐν τοῖς «Ἀποκρύφους τοῦ Λονδίνου.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΑ.

Καὶ τοι ἡ Μετεωρολογία εἶναι κλάδος ἐπιστήμης ἐστερημένης σταθερῶν ἀρχῶν, ὑπῆρξεν ὅμως, ἐν παντὶ αἰῶνι, ἰσχυροτάτη πρὸς τὸ ἐπιδρᾶν ἐπὶ τῆς εὐπιστίας τοῦ ἀνθρώπου, οὐ μόνον καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν τύχην τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν καθημερινῶν βιοποριστικῶν αὐτοῦ ἐπιχειρήσεων. Ἡ περιέργεια τοῦ εἰδέναι τὸ ἀποθησόμενον τῶν ἀτμοσφαιρικῶν φαινομένων, καθίσταται ἀξιοσυγώρητος τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὸν ἐξ αὐτῶν φόβον καὶ τὴν ἀπελπίσιν. Τὰς ἀπειλὰς ὅθεν τοῦ μετεωρολόγου ἀκροαζόμεθα μετὰ ὀρηκτικῆς εὐλαβείας, καὶ τὰ προγνωστικά αὐτοῦ τὰ ἐπιβάλλοντα ἡμῖν σωτηριώδεις προφυλάξεις, πρὸς ἀποσβῆσιν μεγάλων συμφορῶν καὶ κινδύνων, καὶ ἀναζωπυροῦντα τὴν ἀποσβεσθεῖσαν σχεδὸν ἐλπίδα ἡμῶν, προσδεχόμεθα καὶ ἀνευφη-

μοῦμεν ὡς θείαν ἔμπνευσιν. — Παραδείγματα:

1. Ὅτε ἀνομβρία ἐπεκράτει ἐπὶ πολλῶν χρόνων ἐν Ἀρκαδίᾳ, ὁ ἱερεὺς τοῦ Λυκαίου Διὸς ἀνέπεμπε δεήσεις καὶ προσέφερε θυσίας τῇ πηγῇ Ἀγνοῖ (1) μετὰ ταῦτα δ' ἤγγιξε τὴν ἐπιφάνειαν τῆς πηγῆς μετὰ κλάδον δρυὸς Διὰ τῆς ἐλαφρᾶς δὲ ταύτης δόνησεως τοῦ ὕδατος, ἀνυψοῦντο αἶφνης ἀναθυμιάσεις, αἵτινες εἰς νῆφον συμπυκνούμεναι κατέπιπτον εἰς ἀφθονον βροχὴν καὶ ἐπότιζον τὴν διψῶσαν γῆν.

2. Οἱ ἱερεῖς τῆς Σαμοθράκης, κειμένης παρὰ τῇ Θρακικῇ παραλίᾳ καὶ κατοικοῦμένης ὑπὸ Πελασγῶν, ὑπισχνοῦντο τοῖς προσερχομένοις, ἵνα συμβουλευθῶσιν αὐτοὺς, οὐριον ἄνεμον καὶ καλὴν θαλασσοπορείαν.

3. Οἱ Δρυῖδαι, ἱερεῖς τῶν ἀρχαίων Γαλατῶν καὶ Βρετανῶν, διέσχυρίζοντο ὅτι κατεῖχον τὴν δύναμιν τοῦ καταπραῦνειν τὰ κύματα καὶ τοὺς ἀνέμους.

4. Ὁ Ἐμπεδονλῆς ἀφ' ἐνὸς καὶ ὁ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος Ἰάμβλιχος ἀφ' ἑτέρου, χρησμολογικὰς τῶν ἐθνικῶν ναῶν λέξεις ἀπλῶς ἀπήγγελλον ὅτε ὁ μὲν, ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ, ἐνησημενίζετο ἐπὶ τῇ ἰκανότητι τοῦ διδάσκειν τὴν τέχνην τοῦ συνδέειν καὶ ἀπολύειν τοὺς ἀνέμους, τοῦ διεγείρειν τρικυμίας καὶ πάλιν ταύτας κατευναζέειν ὁ δὲ διεβεβαίωτο, ὅτι ὁ τερατοποιὸς Σκύθης Ἄβαρις καὶ ὁ Πυθαγόρας ἐκέκτηντο ὡσαύτως τὰς αὐτὰς μετεωρολογικὰς δυνάμεις.

5. Οἱ αὐτικοὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου φησὶν ὅτι τὸν εὐνοούμενον αὐτοῦ Σώπατρον, τὸν ἐξ Ἀπαμείας, τὸν καὶ περίφημον καταστάντα ἐπὶ ταῖς ὑποτιθεμέναις αὐτοῦ ὑπερφυσικαῖς δυνάμεσι, κατηγόρησαν αὐτοῦ ὡς συνδέσαντος τοὺς ἀνέμους καὶ ἐπενεγκόντος τὸν τότε λιμὸν τῆς πρωτεύουσας. Κατὰ συνέπειαν τῆς συ-

(1) Ἡ Ἀγνοῖ μυθολογεῖται ὡς μία τῶν νυμφῶν τῶν ἀναθρεψασῶν τὸν Δία, καὶ δοῦσα τὸ ὄνομα αὐτῆς πηγῇ τινι τοῦ ὄρους Λυκαίου ἐν Ἀρκαδίᾳ.

κοφαντίας ταύτης ὁ εὐπίστος καὶ δειλὸς Ἀυτοκράτωρ διέταξεν οὐ μόνον νὰ βανίσωσι τὸν Σώπατρον ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν θανατώσωσι.

6. Συνοψίζομεν τὸ ἀκόλουθον συμβᾶν ἐκ τοῦ «*Παγκοσμίου Μηνύτορος*» τῆς 23 Ἀυγούστου 1828: «Ὅτε ὑπερβολικαὶ βροχαὶ ἐπέφερον βλάβην καὶ κατέστρεψαν τὰς ἐλπίδας τῶν γεωργῶν, ἡ ἀφανὴς αἰτία τῶν δυστυχημάτων τούτων ἀπεδόθη ὑπὸ τοῦ κοινοῦ λαοῦ ταῖς μαγγανείαις γυναικὸς τινος, ἥτις, πρὸ τινῶν μηνῶν ἀφικθεῖσα εἰς Βρυξέλλας, προτίθητο νὰ παραστήσῃ τὸ καὶ πλειστάκις πρὸ τῆς ἐλεύσεως αὐτῆς παρασταθὲν θέαμα ἀνυψώσεως ἀεροστάτου. Ἡ πρόβλεψις δ' αὕτη τοῦ ὄχλου τοσοῦτον διεσπάρη καὶ ἐγενικεύθη ἐν τῇ πόλει, ὥστε ἡ ἀθῶα ἀεροναῦτις ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ τὰς δεούσας προφυλάξεις ὑπὲρ τῆς ἀτομικῆς αὐτῆς ἀσφαλείας· ἄλλως, διέτρεχε τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ κατῴζωσα ὑπὸ ἀνθρώπων ἐχόντων ἀναμφιβόλως τὰς αὐτὰς φρένας ἐκείνων, οἵτινες ἄλλοτε ἐπευφήμησαν καὶ ἐχάρησαν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Σωπάτρου. Τίνες δὲ, δύνανται τις ἐρωτῆσαι, ἦσαν οὗτοι; — Ἦσαν οἱ χωρικοὶ τῶν περιχώρων τῶν Βρυξελλῶν καὶ αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως. Τὸ δὲ συμβᾶν φέρει χρονολογίαν τοῦ ἔτους 1828!

7. Ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ *K. T. L. M' Kenny* τῷ ἐπιγραφόμενῳ «*Ἰστορήματα, Ἐπίσημά τε καὶ Ἀτομικά, μετὰ Ὀδοιπορικῶν Σχεδιασμάτων μεταξὺ τῶν Βορείων καὶ Νοτίων Ἰνδῶν*» («*Memoirs, Official and Personal; with Sketches of Travels among the Northern and Southern Indians*») ἀναγινώσκομεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐσχέτισθη ἐν τῇ Ἰδικῇ χώρᾳ Χοκτώβη (*Choctaw*) μεθ' ἑνὸς «*Υετοποιοῦ*» («*grain maker*») οὗ τινος τὴν ὑπερφυσικὴν δύναμιν τοῦ προξερῆν βροχὴν ἅπασα ἡ φυλὴ ἐπίστευεν.—

Ὁ Βυρῶν ἐν τῇ «*Φυσικῇ αὐτοῦ Ἰστορίᾳ*» ὁμιλῶν περὶ τῶν «*Ἀποδείξεων τῆς Θεωρίας τῆς Γῆς*» («*Histoire Naturelle Preuves de la Théorie de la Terre*») λέ-

γει: «Τὸ Ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἑλπίδος ἀφρμίζεται ἔνεκεν τῶν τρικυμιῶν αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀλλοκότου νέφους τοῦ προδρόμου αὐτῶν τὸ νέφος τοῦτο φαίνεται κατὰ πρῶτον ὡς μικρὰ τις στρογγύλη κηλὶς ἐν τῷ «στερεώματι, οἱ δὲ θαλασσοπόροι ἀποκαλοῦσιν αὐτὸ, «Ὀμμα Ταύρου.» Ἐν τῇ «Ἀνατολικῇ ὠσαύτως παραλίᾳ τῆς Ἀφρικῆς Νατάλ, μικρὸν τι νέφος σχηματίζεται, παρεμφρῆς τῷ τοῦ Ταύρου ὀμματι τῆς Καλῆς Ἑλπίδος. Ἐκ τοῦ νέφους τούτου φαίνεται ἐκπηγάζων σφοδρότατος ἀνεμος, τὰ αὐτὰ παράγων ἀποτελέσματα. Παρὰ τῇ ἀκτῇ τῆς Γουινέας, καταιγίδες ὠσαύτως, ὡς αἱ ἤδη περιγραφείσαι, τοιοῦτοτρόπως ἀναγγέλλονται· ἦτοι, διὰ μικροῦ νέφους ἐν τῷ στερεώματι, ἐνῶ συγχρόνως τὸ ἐπίλοιπον μέρος τοῦ οὐρανοῦ ἀδιάκειται συνήθως εὐδιέστατον, καὶ ἡ θάλασσα ἠρεμοῦσα.»

Θεωροῦμεν ἐπάναγκες, πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν διασάφισιν τῶν ἀνωθι παραδειγμάτων, νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς πιθανότητος μετεωρολογικῶν καὶ θαυμασιῶν προρρήσεων, αἱ ἡ γνῶσις τῶν συμπτωμάτων τούτων τῶν ὑπὸ τοῦ Βυρῶνος ἀναφερομένων, τῶν προαγγέλων οὕτως εἰπεῖν προσεγγιζουσῶν καταιγίδων καὶ τρικυμιῶν, δύνανται εὐχερῶς νὰ ὑπαγορεύσῃ, καὶ κατὰ συνέπειαν νὰ διεγείρῃ τὴν ἐκπληξιν καὶ τὸν φόβον παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐκείνοις τοῖς ὅλως ἀγνοοῦσι τὰ μετεωρολογικὰ ταῦτα φαινόμενα.

1. Ἐν τῷ παραδείγματι τούτῳ, ὁ ἱερεὺς ἀναμφιβόλως δὲν ἐπιχειρεῖ τὴν θαυματουργίαν τοῦ πρὶν ἢ πειστικὰ τινα μετεωρολογικὰ σημεῖα ἠγγυῶντο περὶ τῆς ἐπιτυχίας. Οὕτω, π. χ. καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐξηγηνισμένην Εὐρώπῃ δεισιδαιμονικαὶ τελεταὶ πρὸς ἐπαγωγὴν ἢ ἀναστολὴν βροχῆς οὐδέποτε γίνονται, πρὶν ἢ διαδηλωθῇ ἐν τῷ οὐρανῷ ἡ προσέγγισις τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης περιπτώσεως.

2. 3. Ἐὰν ἡ ὑπόσχεσις τῶν ἱερέων τῆς Σαμοθράκης δὲν ἐξεπληροῦτο, καθίστατο

εὐκολον τὸ ν' ἀθωωθῇ ἡ θεότης διὰ τῆς προφασιολογίας, χωρὶς τὸ παράπαν νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ναυτικὴ ἀπειρία, ἡ ἡ ἀνικανότης τοῦ θαλασσοποροῦντος ἱκέτου, ἢ τὸ τοῦ πλοίου τοῦ ἐλαττωματικόν, ἢ ὅτι αὐτὸς οὗτος ἦν ἐνοχος δῆθεν ἐγκλήματος τινός, ἢ τὸ χειριστον, ἐνοχος ἀνευλαθείας καὶ ἀπιστίας. Ἀναμφιβόλως διὰ τῶν αὐτῶν τεχνασμάτων καὶ οἱ Δρυῖδαι διετήρουν τὴν ἐπὶ ἀδιαπτάστῳ δυνάμει φήμην αὐτῶν.

4. 5. 6. Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς συνήθους πορείας τῶν ἀνέμων καὶ τῶν παλιροῦν κλιμάτων τινῶν τῆς γῆς, καθίσταν ἔνιοτε ἱκανὸν τὸ μαντεῖον ἢ τὸν φιλόσοφον πρὸς τὸ ἀναγγεῖλαι τὴν καλὴν ἢ κακὴν ἔκβασιν τῆς θαλασσοπορείας τῶν ναυτιλλομένων. Ἀπλῆ ὅμως ἀγγελία ἐπιστημονικῆς προβλέψεως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δὲν ἔρκει, ἀλλὰ τὰ προγνωστικὰ ταῦτα ὀφείλον νὰ προσλάβωσι τὸ κῆρος ὑπερφυσικῆς θετικότητος. Ἐκ τούτου παρήχθη ἡ τῶν ἀρχαίων τερατουργῶν προσπάθεια τοῦ ὑποκρύπτειν καὶ τὰς ἀπλουστερίας τῆς φύσεως ἐνεργείας ὑπὸ μαγικῶν πέπλων.

Ἡ πίστις ὅτι οἱ εἰς τὰ τῆς μαγικῆς φιλοσοφίας μεμυημένοι ἐκέκτηντο τὴν δύναμιν τοῦ ἀναστέλλειν ἢ συνδέειν τὰς πνοὰς τῶν ἀνέμων, τοῦ προλέγειν τὸν βαθμὸν τῆς θερμότητος ἢ τοῦ ψύχους, κ.τ.λ. διετέλεσεν οὔσα δημοτικὴ καὶ μετὰ τὴν καθίδρυσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Τὸν 8 καὶ 9 αἰῶνα μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μάγνου καταδιωθέντων καὶ ἐξορισθέντων μάγων, συγκατέλεγοντο καὶ οἱ διακρινόμενοι ὑπὸ τὸ ὄνομα, οἱ «*Tempestarii*», τούτέστιν, οἱ κανονίζοντες καὶ διατάσσοντες τὰ περὶ τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους, τῶν τρικυμιῶν, καταιγίδων, βροχῶν, χαλαζῶν καὶ λοιπῶν. Διηγούνται περὶ ἐνὸς τοιοῦτου Καζαμιάδου, οὗτινος ἡ πρόρρησις τυχαίως πῶς ἐξεπληρώθη καθ' ὄλοκληρίαν καὶ κατὰ γράμμα, οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἅπαντα τὰ μετὰ τὴν προφητικὴν ταύτην ἐκπλήρωσιν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντα μνημολόγια, μετὰ τσοαύτης προθυ-

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. ΙΑ')

μίας καὶ γενναιοδωρίας ἠγοράζοντο, ὥστε μετὰ τινα ἔτη ὁ Καζαμιάδης οὗτος ἀποκτήσας σημαντικὴν περιουσίαν παρητήθη τοῦ πρᾶφτικοῦ τοῦ ἐπαγγέλματος.

7. Ὁ *K. M' Kenny* κατόρθωσε νὰ λάβῃ ἰδιαιτέραν συνέντευξιν μετὰ τοῦ ρηθέντος βροχοποιοῦ· ἵνα μάθῃ τὸ ἀπόκρυφον τῆς ὑδροποιητικῆς αὐτοῦ τέχνης. Ἄναφέρει δὲ τὴν μεταξὺ τῶν ἐπομένῃν συνδιάλεξιν:

«Ἄμα οἱ ἄλλοι Ἴνδοι ἀπῆλθον, τῷ εἶπον διὰ τοῦ διερμηνέως μου, ὅτι ἤμην λίαν παρίεργος καὶ ἀνυπόμονος νὰ μάθω τὸ «μυστήριον τοῦ ποιεῖν βροχὴν, καὶ ὅτι, » ἂν μοὶ ἐφανέρονε τὰ καθέκαστα αὐτοῦ, «ἤθελα τῷ προσφέρει μέγα δῶρον: Ἐν ἄλλῳ δὲλ. ὑποδημάτων, τρεῖς λίτρας «καπνοῦ, ἐν πυρῶν, δέκα λίτρας πυρρίτιδος, ἐν ἐφάπλωμα καὶ χρηματικὴν «τινα ποσότητα. Τότε δ' ὁ Ἰνδὸς ἀνεσηκώθη ὀρθῶς, καὶ κλίνων τὴν κεφαλὴν «ὅτε μὲν πρὸς τ' ἀριστερὰ, ὅτε δὲ πρὸς «τὰ δεξιὰ, ἐθεώρει πέριξ αὐτοῦ, ὡσανεὶ ἡ «κροάζέτο τι, εἶτα πάλιν καθήσας καὶ «στραφεὶς πρὸς τὸν διερμηνέα μου τῷ «εἶπεν. «Ἐρώτησον τὸν Ἀθύντην ἂν τω- «εόντι θὰ μοὶ δώσῃ αὐτὰ τὰ δῶρα». Βε- «βαιότατα, τῷ ἀπεκρίθη διὰ τοῦ διερμη- «ανέως, ἐπὶ τῷ ρηθέντι ἔρω τοῦ νὰ μοὶ «φανερῶσῃ τὰ πάντα· ἦτοι τὴν τέχνην δι- «αῆς δύνασαι νὰ παράγῃ βροχὴν. Τότε ἐκ «εδευτέρου ἀνασηκώθεις, ἐθεώρησε κύκλω- «θεν, ἔτεινε τὸ οὖς καὶ πάλιν καθήσας ἤρ- «αξατο τοῦ λόγου οὕτως πῶς: «Ἐκαθή- «μην ποτὲ ὑπὸ τὴν σκιὰν δένδρου, πλη- «σίον τινὸς κοιλάδος. Δὲν εἶχε βρέξει ἀπ- «πολλῶν μηνῶν. Αἱ γλῶσσαι τῶν Ἰππωνδ- «ατῶν κυνῶν καὶ ἄλλων ζῶων ἐκρέμαντο, «ἐξῶθεν τοῦ στόματος αὐτῶν, κατεξηρα- «μέναι ὑπὸ τῆς δίψης. Καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἐ- «αδίψων. Ὁ ἥλιος κατέφλεγε τὸ πᾶν, δέν- «δρα καὶ φυτὰ, ἀνθρώπους καὶ κτήνη. Θλί- «αψις τότε μὲ κατέλαβεν. Ἄλλ' αἴφνης τὸ «*Μέγα Πνεῦμα* ἐξέβαλε πῦρ ἐκ τῶν ὀ- «φθαλμῶν αὐτοῦ, ὅπερ περιεφότισεν ὅλους «ετοὺς οὐρανοῦς. Τὸ Πνεῦμα ὠμίλησε καὶ ἡ

αγῆ ἐξετινάχθη ἐκ θεμελίων. Τὴν αὐτὴν «δὲ στιγμὴν, καταρρεύσαντος τοῦ πυρὸς, εἶδον μίαν πίτυν, ἰσταμένην ἀγερῶχος πρὸς τὸ ἀπέναντι μέρος τῆς κοιλάδος, «διὰ μίας διασχισθείσαν ἀπὸ τῆς κορυφῆς ἀμέχρι τῆς ῥίζης ὑπὸ τοῦ πυρὸς, τοὺς δὲ κλάδους καὶ τὸν φλοιὸν αὐτῆς τῆδε κα- κείσας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καταπεσόντας» «μετ' ὀλίγας δὲ στιγμὰς, τὰ πάντα ἐπα- νελθόντα εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν ἡρεμί- «αν. Τότε δὲ τὸ Μέγα Πνεῦμα ὠμίλησεν εἰς ἐμὲ καὶ εἶπεν. «Ἵπαγε πρὸς τὴν «πίτυν ἐκεῖνην, σκάψον τὸ χῶμα τῆς ῥίζης «καὶ θὰ ἀνεύρῃς τὸ διασχίσαν καὶ κατα- «κερματίσαν τὸ δένδρον. Λάβε αὐτὸ, περι- «τύλιξέ το ἐπιμελῶς, καὶ φέρε το πάντο- «τε μετὰ σοῦ. Ἄν δέ ποτε καὶ πάλιν ἡ «αγῆ ἀποξηρανθῆ, οἱ δὲ ἴπποι καὶ τ' ἄλ- «λα κτήνη πάσχουσιν ὑπὸ δίψης, ἀνάθη- «θει ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ παράτυχόντος λό- «φου, δεήθητι ἐμοῦ καὶ ἐγὼ θὰ κάμω θρο- «αχὴν». Ἵπήκουσα εἰς τοὺς λόγους τοῦ «Μεγάλου Πνεύματος, καὶ πάντοτε μετὰ «τὸ γεγονός τοῦτο, ὁπότε παρακαλῶ αὐ- «τὸ, βρέχει.» Τῷ εἶπα τότε νὰ μὴ δείξῃ «τὸν κεραυνὸν τὸν κατασχίσαντα τὴν πί- «τυν. Ἐσηκώθη πάλιν ἐπὶ ποδός, ἐθεώ- «ρησε κύκλῳ αὐτοῦ, εἶτα ἐκάθησε καὶ σύ- «φρασ ἐκ τοῦ κόλπου του ἓνα κυλινδρικὸν «εφάκελλον, ἀνηρτημένον περὶ τὸν λαιμὸν «αὐτοῦ διὰ λεπτοῦ σχοινίου ἐκ δέρματος ἐ- «λάφου, ἤρξατο ἐκτυλίσσειν τὰ περικα- «λύμματα αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ συνέκειντο ἐξ «ἄλλεπαλλήλων τεμαχίων θαυμακέρων, «λινῶν καὶ ἄλλων πανίων, ἅπερ, ἐκτυ- «αλίσεων, κατέθετε συγχρόνως ἐν πρὸς ἐν «ἐπὶ τῶν γονάτων του. Τέλος, ἀφοῦ ἤδη «συνεσωρεύθησαν τσαῦτα τεμάχια ὅσα ἤρ- «κουν πρὸς περιτύλιξιν ἀρχαίας Αἰγυπτί- «ακῆς μομμίας, ἤλθε καὶ ἡ σειρὰ τοῦ τε- «λευταίου, συνισταμένου ἐκ δέρματος ἐλά- «φου, ὅπερ ἐκτυλίξας μετ' εὐλαθείας, ἐξέ- «εβαλε τὸν κεραυνὸν, τὸν ὁποῖον κρατήσας «μεταξὺ τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ λιχανοῦ «δασκτύλου, ἀνέκραξεν «Ἰδοὺ αὐτός.» Τότε «ἐγὼ λαβὼν αὐτὸν, τὸν ἐθεώρησα μετὰ

«περιεργείας καὶ μεγάλου ἐνδιαφέροντος, «καὶ τῷ εἶπα, ὅτι θεβαίως τοῦτο ἦτο λαμ- «πρὰ καὶ ἀξιοθαύμαστος ἀποκάλυψις, ἀ- «νεκτίμητον κειμήλιον. Τὸ ἐνεχείρισσα «δὲ πάλιν τῷ ἕτοποιῷ, ὅστις μετὰ μεγί- «στης προσοχῆς περιδέσας τὸν φάκελ- «λον διὰ τῶν αὐτῶν πανίων τὸ ἐπανέθηκεν «εἰς τὸν κόλπον του.»

«Ὁ ἀναγνώστης ἀναμφιβόλως θέλει νὰ μάθῃ τί ἦν οὗτος ὁ κεραυνός, ἢ μάλλον εἰπεῖν τὸ φίλτρον τὸ περιπατον τοῦτο. (talisman) — Ἦτο... ὕδατιον πῶμα φιά- «λης οὐτινος τὸ ἄνωθι μέρος εἶχε συν- «τριβή!»

Τὴν σήμερον τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας συμβουλευόμεθα ὅπως προσυλαθῶμεν κατὰ τῶν μετεωρολογικῶν ἀποτελεσμάτων ἀλλὰ τὸ πάλαι ἡ μαγικὴ τέχνη ἐσφετερίζετο τὰ περὶ αὐτῶν. Οἱ κάτοικοι π. χ. τῆς Μεθώνης, ἐν Ἀργολίδι, ὅτε σφοδρὸς μεσημεριανὰτολικὸς ἄνεμος ἀνετάραττε τὸν Σαρωνικὸν Κόλπον, προσεπάθουν νὰ ὑπερασπίζωνται κατ' αὐτοῦ διὰ τῶν ἐξῆς γοητειῶν: — Κατέσφαζον λευκὸν ἀλέκτορα εἰς δύο ἴσα μέρη, δύο δὲ ἄιδρες ἐλάμβανον εἰς χεῖρας ἀνά ἓν, καὶ ἀφοῦ πρῶτον προσήγγιζον ῥάχιν πρὸς ῥάχιν, ἔτρεχον ἐκάτερος πρὸς ἐναντίαν διεύθυνσιν κυκλοειδῶς περὶ τῶν ἀγρῶν, μεχρισθὺ ἐπανήρχοντο εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον ὅθεν ἐξεκίνησαν· εἶτα δ' ἔθαπτον ἀμφότερα τὰ τεμάχια ὁμοῦ ἐντὸς τῆς γῆς. Διὰ τῆς τελετῆς δὲ ταύτης ὑπετίθετο, ὅτι οὐδόλως πλέον ὁ ἄνεμος ἠδύνατο νὰ ἐλάψῃ τοὺς ἐντὸς τοῦ οὐτοῦ καθιερωμένου κύκλου κειμένους ἀγρούς, ὅσον σφοδρῶς καὶ ἂν ἔπνεε. Καὶ οἱ κάτοικοι δὲ τῶν Κλεωνῶν ἐφαντάζοντο ὅτι ἠδύναντο νὰ διακρίνωσιν ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ στερεώματος τὴν προσέγγισιν παγετοῦ, δυναμένου νὰ ἐλάψῃ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν, καὶ ἀμέσως προσφέροντες θυσίας τοῖς θεοῖς, προσεπάθουν ν' ἀπωθῆσιν τὴν ἐλάθη. Ἄλλα δὲ τίνα ἔθνη ἐψάλλον ὕμνους πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν.

Τὸν 8 αἰῶνα οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἐπεχέρουον ν' ἀποτρέψωσι τοὺς κινδύνους τῆς

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΗΘΩΝ ΤΩΝ ΜΥΡΜΗΚΩΝ

κατὰ τὸν Sir J. Lubbock

μέλος τῆς βασιλικῆς Ἑταιρείας τοῦ Λονδίνου.

χαλάζης καὶ τῶν καταιγίδων στήνοντες καθέτως ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μακροῦς πασσάλους περιτετυλιγμένους διὰ τεμαχίων χάρτου φέροντος μαγικοῦς χαρακτῆρας. Ἐν τινι ἀπαγγελλίᾳ ἀναγνωσθεῖση ἐν τῇ Ἄκαδημίᾳ τῶν ἐπιστημῶν ἐν Γαλλίᾳ τὸ 1826, ἡ ἀποτελεσματικότης τῶν νεοεφευρεθέντων «Paragraines» ἔτοι, «Ἀλεξητηρίων κατὰ τῆς χαλάζης» παρίσταται ὅπως οὖν ἀμφίβολος. Τὰ ἀλεξητήρια ὅμως ταῦτα κατὰ τὸν Κ. Α. Περώττην ἐπέτυχον καλῶς ὡς καὶ τὰ πασίγνωστα ἀλεξικέραυνα. Ὁ Περώττης ἀναφέρει ὅτι, ἀφοῦ ἔστησε πλεῖστα ἐξ αὐτῶν τῶν ἀλεξιχαλάζων, οὕτως εἶπεν, ἐπὶ ἐκτεταμένου ἀγροῦ 46,000 ὄργων, διέσωσεν ἐκ τῆς χαλαζοβλάβης καὶ τὰ σιτάρια καὶ τὰς ἀμπέλους του, ἐνῶ δεκατέσσαρες χαλάζης καταιγίδες τῷ αὐτῷ ἔτει συμβῆσαι μεγάλως ἐβλάψαν τοὺς γειτνιαζοντας ἀγρούς. Καὶ ἐν Μεδιολάνοις ὡσαύτως κατεδείχθη ἡ ἐνέργεια τῶν τοιούτων πασσάλων κατὰ τῆς χαλαζοβλάβης. Οὗτοι δὲ συνίστανται ἐκ μεταλλικῶν βελῶν περιτετυλιγμένων διὰ λινῶν τριχιῶν.

Ἄν παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐγίνωσκον τὰ παρ' ἡμῖν ἀλεξικέραυνα, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὡσαύτως, ὅτι δὲν ἠγνόουν καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ρηθέντων ἀλεξιχαλάζων καὶ ὅτι ἐποιούντο χρῆσιν αὐτῶν. Ἦ δὲ δι' αὐτῶν ἀποτροπὴ τῆς χαλαζοβλάβης τῶν ἀγρῶν, εὐκόλως ἠδύνατο νὰ νομισθῆ ὡς ἀποτέλεσμα ὑπερφυσικῆς ἐπιδράσεως.

(ἔπεται τὸ τέλος).

Ἐρ. Γιαργακόπουλος.

Πάντων τῶν λοιπῶν ζώων προσπελάζουσιν ἀναμφιλόγως μάλλον τὸν ἄνθρωπον οἱ ἀνθρωποειδεῖς πίθηκοι· ἀλλὰ παρατηροῦντες τὰ ἦθη τῶν μυρμηκῶν, τὴν κοινωνικὴν αὐτῶν διοργάνωσιν, τὰς μεγάλας κοινότητις, τὰς ἐντέχνως πεπονημένας κατοικίας, τὰς ὁδοὺς τῆς συγκοινωνίας, τὸ ὅτι κατέχουσι κατοικίδια ζῶα καὶ ἐνίοτε μάλιστα καὶ δούλους, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι πράγματι ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ τάσσωνται ἀμέσως μετὰ τὸν ἄνθρωπον ὡς πρὸς τὴν νόησιν. Πρὸς τοῦτοις παρουσιάζουσιν οὐ μόνον τερπνοτάτην, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐκτενεστάτην μελέτην· ἐπειδὴ ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ μόνη ἀριθμοῦσι τριάκοντα, ὡς ἔγγιστα, εἶδη μυρμηκῶν, εἰς δὲ τὰς θερμὰς χώρας εἶναι πολυπληθέστεροι οἱ μύρμηκες συναποτελοῦντες ὑπὲρ τὰ ἐπτακόσια εἶδη. Καὶ ὁ ἀριθμὸς μάλιστα οὗτος, ὅσω μέγας καὶ ἂν ᾖ, πολλῶ ὑπολείπεται ἔτι τῆς πραγματικότητος.

Αἰχμάλωτα ἐκράτησα τὰ ἡμίση περίπου τῶν ἡμετέρων εἰδῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ νῦν ἔχω ἐν τῷ δωματίῳ μου πλείους τῶν τριάκοντα μυρμηκῶν ὑπαγομένων εἰς εἴκοσι σχεδὸν εἶδη, ὧν ὅμως τινὰ δὲν εἶναι ἀγγλικά. Οὐδέποτε τὰ ἦθη δύο διαφόρων εἰδῶν εἶναι τὰ αὐτά· ὑπὸ πλείστας δ' ἐπόψεις ὁ βίος αὐτῶν δὲν μελετᾶται εὐχερῶς. Καὶ πρῶτον μὲν διέρχονται τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου ὑπὸ γῆς, πᾶσα δὴλον ὅτι ἡ ἀνατροπὴ τῶν μικρῶν γίνεται ἐν τῷ σκότει· ἔπειτα δὲ ἀδύνατον νὰ ζῶσι μεμονωμένοι, ἔνεκα αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεώς των· καὶ ἐνίοτε μὲν δυσχερὲς νὰ διατηρηθῶσι τινὲς μόνον τῶν μυρμηκῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ, πάντοτε ὅμως, ἐν τοιαύτῃ περιστάσει, τὰ ἦθη αὐτῶν ἐντελῶς μεταβάλλον-

ται. Ἄφ' ἑτέρου δὲ ἂν ἐλόκληρον κοινότητα συλλάβῃ τις, τὸ πολὺ τότε τοῦ ἀριθμοῦ συνεπιφέρει ἄλλας δυσκολίας καὶ περιπλοκάς. Πρὸς τούτοις οἱ τοῦ αὐτοῦ εἶδους μύρμηκες φαίνονται ὅτι διαφέρουσι κατὰ τὸν χαρακτήρα καὶ συνήθως μάλιστα ὁ αὐτὸς μύρμηξ προσφέρεται διαφόρως λίαν κατὰ τὰς περιστάσεις. Διὰ ταῦτα δὲ καίτοι οἱ μύρμηκες ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν πολλῶν φυσιοδιφῶν, οἱ ὁ Gould, De Geer, Swammerdam, Latreille, Seuwenbach, Huber καὶ ἐσχάτως μάλιστα ἐγένοντο τὸ ἀντικείμενον ἀξιολόγων παρατηρήσεων τοῦ Frédéric, Smith, Belt, Moggridge, Bates, Mayr, Emery, Forel καὶ ἄλλων, * παρουσιάζουσιν εἰσέτι στάδιον μελέτης καὶ δοκιμῆς εὐρύτατον.

Οἱ σκόληκες τῶν μυρμηκῶν, ὡς οἱ τῶν μελισσῶν καὶ τῶν σφηκῶν, εἶναι μικροὶ καὶ λευκοὶ ἔχοντες σχῆμα κωνικὸν ὀλίγον καὶ στενούμενον πρὸς τὴν κεφαλὴν. Ἀνατρέφονται δὲ καὶ τρέφονται μετὰ μεγίστης φροντίδος καὶ δὴ καὶ αἱ ἐργάτιδες μεταφέρουσιν αὐτοὺς ἀπὸ δωματίου εἰς δώματιον, πιθανῶς ἐπὶ τῷ τέλει ἵνα προμηθεύσωσιν αὐτοῖς τὴν προσήκουσαν θερμοκρασίαν καὶ ὑγρασίαν καὶ συνθήστατα, ὡς παρετήρησα, τάσσωσιν αὐτοὺς κατὰ λόγον τῆς ἡλικίας τῶν. Περιεργότατον ἐνίοτε εἶναι νὰ βλέπῃ τις τοὺς σκόληκας τούτους διηρημένους ἐν ταῖς φωλεαῖς, ὡς κατέχω, καθ' ὁμίλους ἀναλόγως τοῦ μεγέθους τῶν, οὕτως ὥστε ἀναμιμνήσκουσι σχολὴν ἀποτελουμένην ἀπὸ πέντε ἢ ἕξ τάξεων. Τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν περατωθείσης, καθίστανται νύμφαι ποτὲ μὲν γυμναί, ἄλλοτε δὲ καλυπτομένην ὑπὸ βόμβυκος μεταξίνου σχηματίζοντες τὰ λεγόμενα «ὠὰ τῶν μυρμηκῶν.» Ὅλιγας τέλους ἡμέρας μείνας ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ ἐξέρχονται ἔπειτα τέλεια ἔντομα· πολλάκις ὅμως ἤθελον ἀπολεσθῆ ἀγωνιζόμενα νὰ ἐξέλθωσιν, εἰ μὴ ἔβουλοῦντο ὑπὸ τῶν ἄλλων καὶ ἠδέως ὄντως διατίθεται τις βλέπων τοὺς γηράσαντας ἢ δὴ μύρμηκας βοηθοῦντας τοὺς μικροὺς, ὅπως ἐλευθερωθῶσιν, ἐξελλίσσοντες τοὺς πύ-

δας καὶ στυλοῦντας τὰς πτέρυγας τούτων μετὰ τρυφερότητος καὶ ἀπαλότητος ἀληθῶς μητρικῆς.

Συνήθως πᾶσα μυρμηκία, ὡς καὶ πᾶσα κυψέλη, ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν εἰδῶν μυρμηκῶν, ἐκ τῶν ἐργατῶν ἢ ἀτελῶν θηλειῶν (καὶ αὗται εἰσὶν αἱ πολυαριθμότεραι), ἐκ τῶν ἀρρένων καὶ ἐκ τελειῶν θηλειῶν· συχνάκις ὅμως ὑπάρχουσι πολλαὶ θήλειαι εἰς τὰς φωλεὰς τῶν μυρμηκῶν, ἐνῶ, ὡς πᾶσι γνωστὸν, εἰς τὰς κυψέλας τῶν μελισσῶν πάντοτε μία μόνη βασίλισσα εὐρίσκεται. Αἱ βασίλισσαι εἰσὶ πεπορφόροι, ἀλλ' ἄπαξ πετασθεῖσαι ἀποβάλλουσι μόναι τὰς πτέρυγας τῶν καὶ οὐδέποτε πλέον ἐγκαταλείπουσι τὴν φωλεάν. Ἐκτὸς δὲ τῶν συνήθων ἐργατῶν ὑπάρχει εἰς εἶδη τινὰ καὶ δευτέρα ἢ μᾶλλον τρίτη μορφή θηλείας. Εἰς πάσας σχεδὸν τὰς μυρμηκίας βλέπομεν τὰς ἐργάτιδας διαφερούσας ἀλλήλων πλέον ἢ ἥττον κατὰ τὸ μέγεθος· ἀλλ' ἡ διαφορὰ αὕτη πρὸ πάντων ἐνυπάρχει εἰς τὰ εἶδη· ἐπὶ παραδείγματι, εἰς τὸ εἶδος τὸ καλούμενον λατινιστὶ *Lasius niger*, ὑπερ εἶναι ὁ μικρὸς μελανόφαιος μύρμηξ τῶν κήπων, αἱ ἐργάτιδες ἔχουσι ἀνάστημα μᾶλλον ὁμοίωσχημον ἢ παρὰ τῷ μικρῷ κιτρίνῳ μύρμηκι τῶν λειμώνων, ἢ παρὰ τῷ *Atta barbagra*, ἐνθα τινὲς εἶναι πλέον ἢ δις μεγαλείτεροι τῶν ἄλλων. Ἄλλ' ἕτεροι τῶν μυρμηκῶν παρουσιάζουσι διαφορὰς μᾶλλον ἀξιόσημωτάτους· οὕτως εἰς γένος τι τοῦ Μεξικικοῦ ἐκτὸς τῶν κοινῶν ἐργατῶν, ἔχουσιν τὸ σχῆμα τῶν συνήθων οὐδετέρων μυρμηκῶν, ὑπάρχουσιν ἄλλαι, ὧν τὸ ὑπογάστριον μετασχηματίζεται εἰς μεγίστην σφαῖραν σχεδὸν διαφανῆ, αὗται δ' εἰσὶ τὰ μάλα ἀδρανεῖς καὶ καταγίνονται κυρίως περὶ τὴν ἐξαγωγὴν μελιτός τινος (1). Παρὰ τῷ κοινοτάτῳ εἰς τὰ νότια τῆς Εὐρώπης εἶδει *Phaedon* ὑπάρχουσιν ἐπίσης δύο διακεκριμένοι τύποι ἄνευ οὐδεμιᾶς διαμέσου βαθμολογίας, ὁ μὲν συνήθῃ φέρων κε-

(1) Westwood, *Modern Class of Insects*, τομ. Β'. σ. 225.

φαλὴν, ὁ δὲ ὑπερμεγέθη κεφαλὴν κεκοσμημένην δι' εὐρυτάτων κεραιῶν. Ὑποθέτουσι γενικῶς ὅτι οἱ τοῦ τύπου τούτου μύρμηκες εἶναι πολεμισταί, τοῦ μεγέθους τῆς κεφαλῆς ἐπιτρέποντος εἰς τοὺς μύς, δι' ὧν κινεῖνται αἱ κεραιαί, νὰ ᾔναι ἀσυνήθους διαστάσεως· ἀλλ' ἐπίσης καὶ οἱ μικροὶ μύρμηκες εἶναι πολεμικώτατοι. Ἡ διαφορὰ αὕτη τῆς κατασκευῆς μυρμηκῶν τινῶν, ἢ καθιστώσα αὐτοὺς ἐπιτηδείους πρὸς εἰδικὰς ἐργασίας, μοι φαίνεται τὰ μάλα ἀξιοσημειώτος· διότι πρέπει νὰ ἀναμνησθῶμεν ὅτι αὕτη μὴδ' ἐπὶ τῆς ἡλικίας μὴδ' ἐπὶ τοῦ γένους ἐρεῖδεται.

Ἡ τροφή τῶν μυρμηκῶν ἀποτελεῖται ἐξ ἐντόμων, ὧν μέγαν ἀριθμὸν καταστρέφουσιν, ἐκ μελιτός, ἐκ μελιτώματος καὶ ἐξ ὀπωρῶν· τῇ ἀληθείᾳ δὲ οὐδὲν ζῶον, οὐδεμίαν ζαχαρώδη οὐσίαν ἀπαιτοῦσιν. Γένη τινὰ, οἷον ὁ μικρὸς μελανόφαιος μύρμηξ τῶν κήπων, ἀναρρίχωνται εἰς τὰ δενδρόφια πρὸς ἀναζήτησιν ἀφίδων· τότε ὁ μύρμηξ πλήττει ἐλαφρῶς τὴν ἀφίδα διὰ τοῦ κεραιῶν του καὶ αὕτη ἀφίνει νὰ διαφύγῃ σταγῶν ζαχαρώδους ὑγροῦ, ἢν ὁ μύρμηξ πίνοι. Ἐνίοτε δὲ μάλιστα οἱ μύρμηκες κατασκευάζουσι σκεπαστὰς ὀδρὺς ἵνα φθάνωσι τὰς ἀφίδας, τὰς ὁποίας καὶ καλύπτουσι καὶ ὑπερασπίζουσι κατὰ τῶν προσβολῶν τῶν ἄλλων ἐντόμων. Οἱ τῆς Ἀγγλίας μύρμηκες δὲν κάμνουσι προμηθείας διὰ τὸν χειμῶνα, διότι ἡ φύσις τῆς τροφῆς τῶν δὲν ἐπιτρέπει τὸ τοιοῦτο· πλὴν ὅμως εἶδη τινὰ εἰς τὰ νότια τῆς νήσου συναθροίζουσι σπόρους καὶ ἐνίοτε μάλιστα παμπληθεῖς. Πρὸς τούτοις, καὶ τοὶ δὲν δύναμαι νὰ ἀποφανθῶ θετικῶς ἂν οἱ ἀγγλικοὶ μύρμηκες κάμνωσι προμηθείας, τινὲς τούτων προπαρασκευάζονται οὐχ ἥττον νὰ συναθροίσωσι τοιαύτας εἰς τὸ μέλλον. Ἀρκούντως δὲ θέλει ἀποδείξει τοῦτο τὸ ἐξῆς παράδειγμα, ὁ μικρὸς δῆλον ὅτι κίτρινος μύρμηξ τῶν λειμώνων τρέφεται κυρίως ἐκ τοῦ μελιτώματος ἀφίδων τινῶν ἀπομυζουσῶν τὰς βίβλας τῆς χλόης, τὰς ἀφίδας ταύτας συναγούσιν ἐν τῇ φωλεᾷ οἱ μύρμηκες καὶ, ὡς

ἐγὼ αὐτὸς ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, μετὰ μεγίστης προσοχῆς ἐπιτηροῦσιν οὐ μόνον αὐτάς, ἀλλὰ καὶ τὰ ὠὰ τῶν ἐτι. Ἡ πράξις αὕτη ἐλέγχει πρόνοιαν καὶ ἐν τοιαύτῃ περιστάσει μάλιστα γενομένη καταδεικνύει σύνοισιν ἀνωτέραν τῆς τῶν ἀφίδων. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἀφίδων τούτων καὶ πολλὰ ἄλλα ἔντομα διακίττωνται ἐν ταῖς φωλεαῖς τῶν μυρμηκῶν, τὰ ὁποία ἂν θεωρήσωμεν ὡς καταικίδια ζῶα, οἱ μύρμηκες ἔχουσι τότε πλείονα τοιαῦτα ἢ ὁ ἄνθρωπος. Τούτων τὰ πλείστα εἰσὶ κολεόπτερα, ἕνια δὲ, οἷον τὸ παράξενον μικρὸν *Κορυνοσφῆρον* (*Claviger*), εἰσὶν ἀόρματα καὶ μόνον ἐν ταῖς φωλεαῖς τῶν μυρμηκῶν εὐρίσκονται τὰ μάλα περιποιούμενα ὑπ' αὐτῶν καὶ δηλοῦντα οὕτως ὅτι εἶναι ὠφέλιμα πῶς ἢ καὶ εὐάρεστα τοῖς μύρμηξιν. Ἀλλὰ τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι ἐκ τῶν ὅ,τι δυσνοήτων καὶ δυσπαρακολουθήτων. Ὁ Grimm καὶ Lespès ἀξιοῦσιν ὅτι τινὰ τῶν κολεοπτέρων τούτων ἐκχέουσιν ὑγρὸν ὡς αἱ ἀφίδες καὶ ταῦτο φαίνεται πιθανὸν διὰ τὴν μεταξὺ τῶν ἐντόμων τούτων ἀναλογίαν. Ἀλλὰ ζῶα ζῶντα συνήθως ἐν ταῖς φωλεαῖς τῶν μυρμηκῶν, ὡς τὸ μικρὸν *Beckia albinus* ἢ ἡ τυφλὴ φθεῖρα τῶν δασῶν (Πλατύαρθρος), καθίστανται ἴσως ὠφέλιμα ἐξαφανίζοντα τὰς ἀκαθαρσίας. Ἀλλ' οὐδ' ἐχθρῶν στεροῦνται οἱ μύρμηκες· διότι ἐκτὸς τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ἄλλων μεγαλοσώμων αὐτῶν πολεμιῶν, εὐρίσκονται ἐν ταῖς φωλεαῖς τῶν μελανοφαιῶν μυρμηκῶν μικρόταται τινες μυῖαι, ὡς ἀνακινεῖντες τοιαύτην τινὰ φωλεάν δυνατόν νὰ ἰδῆτε περιπταμένας ἀνωθεν καὶ ἐκ διαλειμμάτων ἐπιπιπτούσας κατὰ μεμονωμένου τινὸς μύρμηκος. Αἱ μυῖαι αὗται ἀνήκουσιν εἰς τὸ γένος *Phora* καὶ εἰς εἶδος ἀνώνομον ἐτι, ὑπερ ὁ κ. Verrall εὐμενῶς πάνυ μοι περιέγραψεν· ἀποθέτουσι δὲ τὰ ὠὰ τῶν ἐπὶ τῶν μυρμηκῶν, ἐντὸς τῶν ὀπίων αἱ νύμφαι ζῶσιν· ἄλλαι δὲ ὑποδιαίρεσις τοῦ γένους τούτου ὁμοιοτρόπως εἶναι παράσιτοι τῶν μελισσῶν. Τὴν 14ην τοῦ παρελθόντος Ὀκτωβρίου παρετήρησα καὶ ἕτερον παράσιτον, φθειρᾶν τινὰ προσκε-

καὶ ὅπως κατ' ἐξαιρέσιν γινόμενον, ἀλλ' εἶδος τι συγγενές, παρὰ τῷ αἰματώδει δηλ. μύρμηκι, βιοῦντι εἰς τὰς νοτίους κομητείας τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐν ἀπάσῃ τῇ Εὐρώπῃ, κατέστη πραγματικὴ συνήθεια· διότι οἱ αἰματώδεις ἐκστρατεύουσι περιοδικῶς, προσβάλλουσι τὰς πλησιεστέρας φωλεὰς τῶν μυρμηκῶν δούλων καὶ ἀπάγουσι τὰς νύμφας· ὅταν δὲ αἱ τελευταῖαι αὗται ἀναπτυχθῶσιν, εὐρίσκονται εἰς φωλεὰς, ἐνθα κοιῶσιν οἱ αἰματώδεις καὶ οἱ δούλοι οἱ προερχόμενοι ἐκ τῶν πρώτων ἐκστρατειῶν· οὗτοι δὲ συμμορφοῦνται πρὸς τὰς περιστάσεις, βοηθοῦσι τοὺς ἄλλους εἰς τὰς συνήθειαις ἐσωτερικῆς ἐργασίας καὶ μὴ ἔχοντες ἴδια τέκνα ἐπιμελοῦνται καὶ ἀνατρέφουσι τὰ τῶν αἰματωδῶν· ἀλλὰ καίπερ οὗτοι βοηθούμενοι τοιοῦτοτρόπως ὑπὸ τῶν μυρμηκῶν δούλων, δὲν ἀποβάλλουσι τὸ ὄρμηκτον τοῦ ἐργάζεσθαι· ἀναμφιλόγως ὁμοῦ ὑπάρχει διαίρεσις τῆς ἐργασίας μεταξὺ τῶν δύο τούτων εἰδῶν· ἀλλὰ δὲν ἔχομεν εἰσέτι οὐδεμίαν ἀκριβῆ πληροφορίαν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει οἱ αἰματώδεις δύνανται καὶ πάσαν ἐργασίαν νὰ ἐκτελέσωσι μόνοι καὶ νὰ διατηρῶσι τὴν φωλεάν, ἂν ἦναι ἀνάγκη, ἄνευ τῆς βοηθείας δούλων.

Ἄλλως ὁμοῦ ἔχει εἰς ἕτερον εἶδος, τὸ *Polyergus rufescens* καλούμενον καὶ μὴ ὑπάρχον ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅπερ παρουσιάζει καταπληκτικὸν παράδειγμα τῆς ἕνεκα τῆς δουλείας καταπτώσεως τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων· διότι ἀπέβησαν ὅπως ὑπεξούσιοι τῶν δούλων αὐτῶν. Καὶ αὕτη μάλιστα ἡ κατασκευὴ τοῦ σώματός των ὑπέστη μεταβολὴν, αἱ ἄκραι τῶν κερατίων αὐτῶν ἀπώλεσαν τοὺς ὀδόντας καὶ ἀπέβησαν ἀπλαῖ λαβίδες δυνάμεναι μὲν ἀκόμη νὰ ἐπιφέρωσι θανασίμους πληγὰς, ἀλλὰ μόνον χρήσιμοι πρὸς τὸ μάχεσθαι οὐσαι, ἀπώλεσαν τὰ πλεῖστα τῶν ὄρμηκτον αὐτῶν, τὴν τέχνην των, δηλὰ δὲ τὴν ἔμφυτον ἐν αὐτοῖς ἰκανότητα τοῦ οἰκοδομεῖν κατοικίαν· τὰ οἰκιακά των ἔθιμα, διότι οὐδεμίαν λαμβάνουσι φροντίδα περὶ τῶν

νεοσσῶν αὐτῶν· τὴν φιλεργίαν των, διότι οὐδέῳ καταγίνονται περὶ τὸν καθ' ἡμέραν ἐπισαιτισμὸν· καὶ τὸ δὲ περιεργότατον ἀπώλεσαν καὶ τὴν συνήθειαν τοῦ νὰ τρέφονται μόνοι, πάντα δὲ ταῦτα ἀντ' αὐτῶν ποιῶσιν οἱ δούλοι, οἵτινες καὶ φέρουσιν αὐτοὺς εἰς τὰς νέας κοιτικίας των. Ὁ *Huber* ἔκλεισέ ποτε τριάκοντα τῶν μυρμηκῶν τούτων εἰς κιβώτιόν τι μετὰ σκωλήκων τινῶν καὶ νυμφῶν καὶ προμηθείας τινὸς μέλιτος.

«Κατ' ἀρχὰς, λέγει, ἡ προσοχὴ των προσηλώθη ἐπὶ τῶν νυμφῶν, ἔσυραν αὐτὰς τῆδε κάκεισε, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐπανεθήκαν αὐτὰς ἐν τῇ προτέρᾳ θέσει των. Πλέον τοῦ ἡμίσεος τῶν ἀμαζόνων ἀπέθανον ἐξ ἀσιτίας εἰς διάστημα ἤττον δύο ἡμερῶν, οὐδὲ κἂν ἀρχὴν ποιησάμεναι κατοικίης τινός, καὶ οἱ ἐπιζῶντες ὀλίγοι ἦσαν λιπόθυμοι καὶ ἀσθενεῖς. Λυπηθεὶς αὐτοὺς τοῖς παρεχόμενα ἐν τῶν δούλων των, ὅστις πάραυτα ἐπανεφέρει τὴν τάξιν, ἐσχημάτισεν ἐν τῇ γῆ φωλεάν, συνήγαγε τοὺς σκώληκας, ἀνεκούφισε πολλοὺς νέους μύρμηκας ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ νὰ ἐξέλθωσι τῆς καταστάσεως τῶν νυμφῶν καὶ διέσωσε τὰς ἐπιζώσας τῶν ἀμαζόνων» (1).

Αἱ παρατηρήσεις αὗται πληρέστατα ἐπεβεβαιώθησαν καὶ ὑπὸ ἄλλων φυσιοδιφῶν καὶ πράγματι παρὰ τὴν στενοχωρίαν τῆς εἰρηκτῆς των, παρὰ τὴν πληθὺν τῆς παρατεθειμένης τροφῆς, τὰ ἡλίθια ταῦτα πλάσματα ἀποθνήσκουσι μᾶλλον ἐξ ἀσιτίας, καίπερ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀφθονίας εὐρισκόμενα, παρὰ νὰ τραφῶσι μόνον των. Ἐπὶ πολὺ παρατήρησα μυρμηκίαν τοῦ εἴδους τούτου χωρὶς ποτὲ νὰ ἴδω μίαν τῶν δεσποινῶν λαμβάνουσαν τὸν κόπον νὰ τραφῇ μόνη τῆς. Διετήρησα μεμονωμένα άτομα ἐπὶ πολλὰς ἐβδομάδας δίδων αὐτοῖς ἕνα δούλον ἐπὶ μίαν ἢ δύο ὥρας καθ' ἑκάστην, ὅπως καθάρσιον καὶ θρέψῃ αὐτοὺς καὶ οὕτω διετηρήθησαν ἐν πλήρει ὑγείᾳ, ἐνῶ ἄνευ

(1) *Huber, Histoire naturelle des fourmis.*

δούλου θὰ ἀπώλωντο ἕως δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας. Δὲν γνωρίζω ἐν τῇ φύσει οὐδὲν ἕτερον παράδειγμα εἴδους ἀπολέσαντος τὸ ὄρμηκτον τοῦ τρέφεσθαι.

Παρὰ τοῖς *P. Rufescens* αἱ ἐργάτιδες, καὶ περ οὐσαι ὁμοῦς ἀνυπεράσπιστοι καὶ ἡλίθιοι, εἶναι πολυπληθεῖς καὶ φίλεργοι καὶ μάλιστα ἀξιόλογοι ὑπὸ τινος ἐπόψεως. Εἰς ἕτερον ὁμοῦ εἶδος ἔχον δούλους καὶ αὐτὸ, τὸ τῶν *Stroggyllograthon*, αἱ ἐργάτιδες εἶναι ὀλιγάριθμοι καὶ τισοῦτον ἀδύνατοι, ὥστε δυσχερὲς, τῇ ἀληθείᾳ, ἀποβαίνει νὰ ἐννοήσῃ τις πῶς καταρθεῖσι νὰ ἔχῃσι δούλους.

Ἐπὶ τέλους εἰς τέταρτόν τι εἶδος, τὸ καλούμενον *Anergates atralulus*, δὲν ὑπάρχουσι ἐργάτιδες· οἱ ἄφρονες καὶ αἱ θήλειαι συμμερίζονται τὰς φωλεὰς των μετὰ ἐργατίδων ἀνηκουσῶν εἰς ἕτερον εἶδος, τὸ *Tetramorium coespitum*, αἵτινες στερούμεναι βασιλείας καὶ ἐπομένως μὴ ἔχουσαι ἴδια τέκνα, ἀνατρέφουσι τὰ τῶν *Anergates*. Συμβαίνει λοιπὸν ἀνάλογόν τι πρὸς τὸν τοῦ *Polyergus*, ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ δουλεία μετέπεσε σχεδὸν εἰς παρασιτίαν. Δὲν εἶναι ὁμοῦ παράδειγμα ἐντελοῦς παρασιτίας, διότι οἱ *Tetramorium* μεγάλως φροντίζουσι διὰ τοὺς *Anergates* καὶ ἂν κίνδυνός τις ἀπειλῇ ἀπάγουσι καὶ φέρουσιν αὐτοὺς εἰς ἀσφαλές.

Ὁ κ. *Forel* ἐν ἀξιολόγῳ τινὶ περὶ μύρμηκων πραγματείας παρατήρησεν ὅτι οἱ νεώτεροι τῶν μυρμηκῶν ἀσχολοῦνται κατ' ἀρχὰς περὶ τὴν περιποίησιν τῶν σκωλήκων καὶ νυμφῶν καὶ δὲν λαμβάνουσι μέρος εἰς τὸν ὑπερασπισμὸν τῆς φωλεᾶς καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἐξωτερικὰ ἔργα, πρὶν ἢ ἀποκτήσωσιν ἡλικίαν ἡμερῶν τινῶν. Τὸ τοιοῦτο φαίνεται φυσικόν, ἐπειδὴ τὸ δέρμα αὐτοῦ κατ' ἀρχὰς εἶναι σχετικῶς ἀπαλὸν καὶ θὰ ἦτο ἐπικίνδυνον δι' αὐτοὺς ν' ἀναλάβωσιν ἔργα λαν ἐπιμοχθα, ἢ νὰ διατρέξωσι κινδύνους ἐνόσω ὁ ὄπλισμός αὐτῶν δὲν ἔσχε καιρὸν νὰ σκληρυνθῇ.

Ἄλλ' ὁμοῦ ὑπάρχουσι λόγοι νὰ φρονδόμεν ὅτι ἡ τῶν ἔργων διαίρεσις φθάνει ἐτι

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. ΙΑ΄.)

ἀποτέρω· δὲν ὁμιλῶ δὲ ἀπλῶς διὰ τὰς περιστάσεις, καθ' ἃς αἱ ἐργάτιδες ἀνηκούσιν εἰς ζένα εἶδη, ἀλλ' ἐπίσκι δι' αἰτίας καθ' ἃς ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ εἴδους. Παρὰ τοῖς *S. Flarus*, ἐπὶ παραδειγματι, φαίνεται πιθανὸν ὅτι αἱ ἐργασίαι τῶν νεαρῶν ἐργατίδων διαφέρουσιν ὀλίγον ἀπὸ τὰς τῶν προσυτέρων· ἀλλ' ἡ διανομὴ αὕτη τῆς ἐργασίας οὕπω καλῶς ἀποδέδεικται.

Εἰς τοὺς φαιδὸς μύρμηκας παρατήρησα μετὰ πολλῆς ἐκπλήξεως τὸ ἐξῆς. Τὸν φθινόπωρον τοῦ 1875 εἶδον μύρμηκα ἔξω τῆς φωλεᾶς καὶ μόνον τρώγοντα, τὴν ὑστεραίαν ὁ αὐτὸς μύρμηκς μόνος πάλιν ἐξῆλθε καὶ εὐκόλως ἠδυνήθη νὰ τὸν ἀναγκώσω, ἔπειθ' ἔκ συμπτώματος εἶχεν ἀπολίσει τὰς ἀκίδας ἐνὸς τῶν ὀπισθίων ποδῶν. Διεγερθεὶς τῆς προσοχῆς μου παρατήρησα τὴν φωλεάν ἐπὶ τινος ἐβδομάδας καὶ εἶδον τὸν αὐτὸν καὶ οὐδέποτε ἄλλον μύρμηκα ἐξερχόμενον. Τὸν χειμῶνα τούτου παρατήρησα μετὰ τῆς μᾶλλον λεπτολόγου προσοχῆς δύο μυρμηκίας, πρὸς τοῦτο δὲ συνεφώνησα μετὰ τῶν θυγατέρων μου καὶ τῆς παιδαγωγοῦ αὐτῶν δεσποίνης *Wendland*, παρατηρητῶν τὰ μᾶλα εὐσυνειδήτων, ἵνα πάσαν ἡμέραν θεώμεθα τὴν φωλεάν ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν καὶ ἐποιήσαμεν τοῦτο ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ νοεμβρίου, ἐκτὸς σπανίων τινῶν ἐξαιρέσεων οὐδόλω· ἐπηρεαζουσῶν τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἡμετέρων παρατηρήσεων. Ἡ μὲν πρώτη μυρμηκία περιέχει διακοσίους περίπου μύρμηκας, ἡ δὲ δευτέρα τετρακοσίους σχεδόν, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι ἀρκούτως ἀπαθῆς καὶ δὲν ἔχουσι σκώληκας νὰ διαθρέψωσιν, ὀλίγης μόνον τροφῆς δέονται.

Δύο ἢ τρεῖς μόνον μύρμηκες ἐξήρχοντο ἐξ ἑκάστης φωλεᾶς πρὸς ζήτησιν τῶν ἀναγκαίων δις τῆς ἡμέρας περίπου· ἀλλ' ἐνίστε καὶ οὐδαμῶς ἐξήρχοντο. Φρονδὼν ὅτι ἴσως οἱ μύρμηκες οὗτοι ἦσαν ἐξαιρετικῶς ἀδηπάγοι ἢ εἶχον ἀκανόνιστόν τι, συνέλαβον καὶ καθείρξα τοὺς προνομῆς τῆς μῆς τῶν φωλεῶν τὴν ὑστεραίαν εἶδον πάλιν νὰ ἐξέλθωσι δύο ἄλλοι πρὸς ἀναζήτησιν τρο-

φών, και τοῦτο ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας· τότε δὲ καθείρξα και αὐτοὺς, πάλιν ὅμως ἄλλοι δύο μύρμηκες ἐξήλθον τῆς φωλεᾶς, δηλοῦντες, νομίζω, ὅτι ἡ κοινότης εἶχεν ἀνάγκην τροφίμων και ὅτι τινὲς τῶν μυρμηκῶν εἶχον τὸ ὑπόργημα τοῦ προμηθεύεσθαι τοιαῦτα.

Ἐν τῶν ἐπαγωγωτέρων προβλημάτων τῶν παρουσιαζομένων ἐν τῇ μελέτῃ τῶν μυρμηκῶν εἶναι βεβαίως τὸ προσδιορίσαι ἐφ' ὅσον ἐξικνεῖται ἡ νόησις αὐτῶν. Ἐδοξέ μοι ὅτι τρόπος ἀξιόλογος πρὸς ἐπίτευξιν τούτου θά ἦτον νὰ ἐκλέξω ἀντικείμενον ἐπιθυμητὸν δι' αὐτοὺς και εἶτα νὰ παραθέσω μεταξὺ αὐτοῦ και αὐτῶν κάλυμμα τι διὰ μικρᾶς τινοῦ νοήσεως ὑπερβαλλόμενον. Πρὸς τοῦτο ἔθηκα κύαθον ἐκ πορσελάνης περιέχοντα τροφήν ἐπὶ ὑαλίνου πλακῶς περιστοιχιζομένης ὑπὸ ὕδατος, ἀλλὰ προσιτῆς εἰς τοὺς μύρμηκας διὰ γεφύρας κατεσκευασμένης ἐκ τεμαχίου χάρτου 46 χιλιομέτρων μήκους και 8 χιλιομέτρων πλάτους. Ἐθεσα ὕστερον ἐν τῷ κυάθῳ ἐκ μιᾶς τῶν φωλεῶν μου ἓνα μέλανα μύρμηκα, ὅστις ἤρξατο νὰ ἀπάγῃ τὴν παρατεθειμένην τροφήν και πᾶραυτα ἀριθμὸς τις φίλων του ἔλθεν εἰς βοήθειάν του· ὅτε δὲ εἴκοσι και πέντε περίπου μύρμηκες ἐνησχολοῦντο περὶ τοῦτο, μετεκίνησα ἔρμα τὴν μικρὰν χάρτινον γεφυραν οὕτως ὥστε ν' ἀφήσῃ κενὸν ἀδιάβατον ὑπὸ τῶν μυρμηκῶν, οἵτινες φθάνοντες μέχρι τοῦ χείλους τῆς ἀβύσσου ματαίας ἐποιοῦν προσπάθειάς πρὸς διάβασιν, ἀλλὰ δὲν ἐσυλλογίσθησαν νὰ ὠθήσωσι τὴν χάρτινον γεφυραν, και τοῦτο εὐκόλως ἠδύναντο νὰ πράξωσιν, ἅτε δὴ τῆς ἀποστάσεως 8 μίλις χιλιομέτρα οὕσης. Ἐπὶ τέταρτον ὥρας ἀνωφελῶς πειραθέντες παρητήθησαν τέλος τῆς ἐπιχειρήσεως και ἐπέστρεψαν εἰς τὴν φωλεάν. Πολλάκις ἐπανελάβα τὸ πείραμα τοῦτο. Νομίσας δὲ τότε ὅτι ὁ χάρτης ἦτον ἀσυνήθης εἰς τοὺς μύρμηκας οὐσία ἐπειράθην ν' ἀντικαταστήσω αὐτὸν διὰ τεμαχίου ἀχύρου 26 χιλιομέτρων μήκους και 3 χιλιομέτρων πλάτους, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα

ὑπῆρξε τὸ αὐτὸ, και τοι δις ἐποίησα τὸ τελευταῖον τοῦτο πείραμα. Ἐθεσα πάλιν τμήματα τροφῆς πλησιέστατα ὑπεράνω τῆς φωλεᾶς, ἀλλὰ κοινωνοῦντα μετ' αὐτῆς μόνον διὰ διαδρόμου πολλῶν ποδῶν μήκους· προφανῶς δὲ θά ἦτο δι' αὐτοὺς οἰκονομία χρόνου και κόπου νὰ ρίψωσι τὴν τροφήν ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ πλησίον τῆς φωλεᾶς ἢ τοῦλάχιστον πηδῶντες νὰ μεταφέρωσιν αὐτὴν, ἀποφεύγοντες οὕτω τὰς περιττὰς πορείας· ἀλλ' οἱ μύρμηκές μου, παρὰ τὰς συχνάς δοκιμάς μου, οὐδέτερον τῶν μέσων τούτων παρεδέχθησαν. Διέθεσα τὴν φέρουσαν τὴν τροφήν ὑαλον οὕτως ὥστε νὰ ὑψοῦται 8 χιλιομέτρα μόνον ὑπὲρ τὴν φωλεάν· οἱ μύρμηκες τότε προσεπάθησαν νὰ καταβῶσι και ἡ ἀπόστασις ἦτο τόσον μικρὰ, ὥστε ἂν κατὰ τύχην μύρμηξ διήρχετο κάτοθεν καθ' ἣν στιγμὴν ἕτερος προέκυπτεν, ὁ ὑπεράνω ἠδύνατο νὰ πατήσῃ ἐπὶ τῆς ῥάχεις τοῦ ἄλλου και οὕτω νὰ καταβῆ· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο κατὰ τύχην μόνον συνέβη και δὲν ἐσυλλογίσθησαν νὰ ρίψωσι τὴν τροφήν, οὐδὲ, και τοῦτο λίαν μ' ἐξέπληξε, νὰ πηδήσωσι κάτω αὐτοὶ οὗτοι.

Ἐθεσα τότε σωρὸν ψιλοῦ χρώματος πλησιέστατα τῇ ὑάλῳ, ἀλλ' ἀκριβῶς εἰς ἀπόστασιν μὴ ἐπιτρέπουσαν εἰς αὐτοὺς νὰ φθάσωσι μέχρι τῆς τροφῆς ἄνευ γεφύρας, ἢν οἰοσάποτε μύρμηξ ἠδύνατο νὰ κατασκευάσῃ μετακινῶν μόριόν τι τοῦ χρώματος, 6 χιλιομέτρων ὄγκον, ἀλλ' οὗτοι δὲν ἐθεώρησαν τὸ τέχνημα τοῦτο τόσον εὐκόλον. Ἄλλοτε δὲ ἀπ' ἐναντίου θέσας προμηθείας τινὰς εἰς ἀβαθῆ πυξίδα κεκαλυμμένην δι' ὑέλου και ἔχουσαν ἐκ μιᾶς πλευρᾶς μίαν μόνην ἐξοδον, εἰσέγαγον ἐν αὐτῇ μέλανάς τινας μύρμηκας (*Lasius niger*)· εὐθὺς δ' ὡς οἱ μύρμηκές μου οὗτοι ἤρξαντο τοῦ ἔργου προθύμως μεταφέροντες τὰς προμηθείας ἐν τῇ φωλεᾷ και ἐγνώρισαν σαφῶς τὴν ὁδὸν, ἐπέχυσαν ὀλίγον ψιλὸν χῶμα, πρὸ τῆς ὀπῆς τῆς πυξίδος, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καλυφθῆ μέχρι 12 περίπου χιλιομέτρων ὕψους και ἐξέβαλα ἀπὸ τῆς πυξίδος τοὺς ἐναπομένοντας μύρμηκας, οἵτινες ἅμα ἐπ-

ανελθόντες ἐκ τῆς ταραχῆς τῆς προελθούσης ἐκ τοῦ διὰ τὸν τρόπον μου τοῦτον τὸν αἰφνίδιον θάμβους ἤρξαντο τρέχοντες περὶ τὴν πυξίδα ἐπιζητοῦντες δίοδον ἢν μὴ εὐρίσκοντες ἤρξαντο ἐν τοσοῦτῳ διορτύττοντες τὴν γῆν, ἀκριβῶς κάτωθεν τῆς ὀπῆς, ἐξάγοντες ἀνά ἕν τὰ ἄτομα τοῦ χρώματος και ἀποθέτοντες αὐτὰ ἀτάκτως πέριξ αὐτῶν εἰς ἀπόστασιν ποικίλλουσαν μεταξὺ 12 και 150 χιλιομέτρων μέχρι τοῦ ἐντελοῦς καθαρισμοῦ τῆς θύρας και τότε πάλιν ἤρξαντο ἐκ νέου μεταφέροντες τὴν τροφήν ὡς και πρότερον. Ἐπανελάβα τὸ πείραμα τοῦτο τρίς ἢ τετράκις τὰς ἀκολουθούσας ἡμέρας και πάντοτε ἔτυχον τοῦ αὐτοῦ ἀποτελέσματος.

Ὡς τεκμήριον τῆς νοητικότητος και τῆς πρὸς τοὺς φίλους στοργῆς τῶν μυρμηκῶν, διάφοροι παρατηρηταὶ διηγοῦνται ὅτι, ὅταν κατὰ τύχην μύρμηξ τις ἐγκατορυχθῆ, οἱ σύντροφοὶ του ἐκθάπτουσι και σώζουσιν αὐτόν. Δίχως νὰ ἀμφιβάλλωμεν περὶ γεγονότος οὕτω λεγομένου, ἀνακνησθῶμεν τὴν συνήθειαν τῶν μυρμηκῶν τοῦ κατοικεῖν ἐν τῇ ὄρεισῃ και μαλακῇ γῇ και ἰδίως τὴν ἐπιτηδειότητα, δι' ἣς ὀρτύττουσι νέας στοᾶς, ὅταν αἱ φωλεαὶ τῶν φθαρῶσιν. Ἐσκέφθην ὅμως ὅτι δὲν θά ἦτο δύσκολον νὰ γνωρίσω ἂν αἱ ὑπὸ τῶν μυρμηκῶν κατὰ τὰς περιστάσεις ταύτας γινόμεναι ἀνασκαφαὶ εἰσὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς κοινῆς ταύτης συνθείας, ἢ πράγματι ἐνεκα τοῦ πρὸς ἐλευθέρωσιν τῶν φίλων τῶν πόθου γίνονται και πρὸς τοῦτο τὴν 20 Αὐγούστου ἐπειράθην ὡς ἐξῆς. Ἐθεσα ὀλίγον μέλι πλησίον φωλεᾶς τινοῦ τοῦ *Lasius niger*, ἐπὶ ὑαλίνης πλακῶς περιστοιχιζομένης ὑπὸ ὕδατος και διατεθειμένης τοιοῦτοτρόπως ὥστε ἵνα φθάσωσιν αὐτὴν οἱ μύρμηκες ἔπρεπε νὰ περάσωσιν ἐπὶ ἑτέρας ὑάλου ἐπεστρωμένης διὰ χρώματος κεκοκκινισμένου, πυκνότητος δὲ 8 χιλιομέτρων περίπου. Ἐφερα τότε μύρμηκὰς τινὰς πλησίον τοῦ μέλιτος και βαθμηδὸν μέγας ἀριθμὸς τῶν ἐντόμων τούτων συνηρόσθη ἐκεῖ· τότε δὴ, περὶ τὴν μίαν και ἡμίσειαν μετὰ μεσημ-

βριαν, ἔθαψα μύρμηκὰ τινὰ τῆς αὐτῆς μυρμηκίης ἀφήσας αὐτὸν ὑπὸ γῆς μέχρι τῆς πέμπτης μ. μ., καθ' ἣν ὥραν ἠλευθέρωσα αὐτὸν μὴ παθόντα τί· ἀλλὰ κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα οὐδεὶς τῶν συντρόφων του, οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον προσέσχευεν εἰς αὐτόν.

(ἔπεται τὸ τέλος).

Στεφ. Ι. Παπαμυχάλης.

ΚΑΡΟΛΟΥ ΔΑΡΒΙΝ ΝΗΠΙΟΥ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ.

(Συνέχεια και τέλος).

Θρασύτης και δειλία. — Εἶναι ἀδύνατον νὰ καταγίνη τις εἰς τὴν μελέτην τῶν μικρῶν παιδίων, χωρὶς νὰ ἐκπλαγῇ ἐκ τῆς θρασύτητος, μεθ' ἣς βλέπουσι τὰ νέα αὐτοῖς πρόσωπα ἀπλανῶς και χωρὶς νὰ χαμηλώσωσι τοὺς ὀφθαλμούς· μεγαλειτέρας ἡλικίας ἄτομον δὲν παρατηρεῖ οὕτως ἢ ἐν ζῶον ἢ ἄψυχόν τι ἀντικείμενον. Τοῦτο προέρχεται, νομίζω, ἐκ τοῦ ὅτι τὰ παιδιά δὲν σκέπτονται ποσῶς περὶ ἑαυτῶν και κατὰ συνέπειαν δὲν εἶναι ποσῶς δειλά, και περὶ ἐνὶ ὅτε φοβούμενα τοὺς ξένους. Εἶδον τὸ πρῶτον σύμπτωμα δειλίας ἀναφανόμενον παρὰ τῷ παιδίῳ μου ἐν ἡλικίᾳ δύο ἐτῶν και τριῶν μηνῶν· ἐπιστρέψας εἰς τὸν οἶκόν μου μετὰ δέκα ἡμερῶν ἀπουσίαν, ἡ δειλία τοῦ τέκνου μου κατεδείχθη δι' εἶδους προσποιήσεως τοῦ νὰ μὴ συναντήσῃ τὸ βλέμμα μου· ἀλλὰ πᾶραυτα ἐρρίφθη ἐπὶ τῶν γονάτων μου και, περιπτυχθέντος με, πᾶν ἔχνος δειλίας ἐχάθη.

Μέσα διακοινώσεως. — Αἱ κραυγαὶ μικροῦ παιδίου εἰσὶ φυσικῶς ὀρμέμφυτοι, χρησιμεύουσαι εἰς τὸ νὰ δεικνύωσιν ὅτι πονεῖ. Μετὰ τινὰ χρόνον ἡ φύσις τῶν κραυγῶν μεταβάλλεται κατὰ τὸ ἐὰν παράγωνται ὑπὸ τῆς πείνης ἢ τοῦ πόνου, ἢ παρα-

τήρσα παρά τῷ νηπίῳ μου ἐν ἡλικίᾳ ἑν-
δεκά ἐβδομάδων καὶ ἐστὶ ταχύτερον, νομί-
ζω, παρ' ἐνὶ ἄλλῳ μου τέκνῳ ἐκτός τού-
του μοι ἐφάνη ὅτι ἐμαθεν εὐθὺς νὰ κλαίῃ,
ὁπότεν ἤθελεν, ἢ νὰ συμφωνῇ αὐτὸ κατὰ
τὴν περίστασιν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ κα-
ταδεικνύῃ ὅτι ἐπιθύμει τί. Ἡλικίας τεσ-
σάρκοντα εἰς ἡμερῶν ἤρξατο νὰ ἐκβάλλῃ
κρυγὰς τινὰς πρὸς διασκέδασιν, ἃς ἐγνώ-
ριζε σύναμα νὰ ποικίλῃ διαφερόντως. Τὴν
ἐκατοστὴν δεκάτην τρίτην ἡμέραν παρεστήρη-
σα εἰδὸς τι μειδιάματος, ὅπερ ὅμως παρ'
ἄλλῳ μου τέκνῳ παρήχθη πολὺ πρότερον.
Ἐνόμισα ὅτι παρετήρησα κατὰ τὴν αὐτὴν
ἐποχὴν, ὡς εἶπον ἤδη, ὅτι ἤρξατο νὰ δο-
κιμάζῃ, ἵνα μιμηθῇ τοὺς ἤχους, ὅπερ ὅμως
βεβαίως ἐποίησε πολὺ ὕστερον. Ἡλικίας
πέντε μηνῶν καὶ ἡμίσεος, ἐσχημάτισε τὸν
ἐναρθρὸν ἤχον ἡτὰ χωρὶς ὅμως ν' ἀποδώσῃ
αὐτῷ σημασίαν τινά. Ἐνὸς ἔτους ἤδη καὶ
ἐστὶ πλέον, ἐξέφραζε τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ
διὰ χειρονομιῶν ἔτυχε φ. ε. νὰ λάβῃ κά-
τωθεν τεμάχιον χάρτου καὶ νὰ μοι δώσῃ
αὐτὸ, δεικνύον μοι τὸ πῦρ, ὡς ἰδὸν συχνά-
κις νὰ καίωμεν ἄχρηστα χαρτῖα, πράξις
διασκεδάζουσα αὐτὸ ὑπερβαλλόντως. Ἐν
ἡλικίᾳ ἐνὸς ἔτους, προσεπάθησε νὰ πλάσ-
σῃ μίαν λέξιν σημαίνουσαν τὴν τροφὴν αὐ-
τοῦ ὠνόμασε λοιπὸν αὐτὴν *μῦμ*, συλλα-
βὴν, ἣν δὲν γνωρίζω τί τὸ ὠδηγήσαν αὐτὸ
νὰ παραδεχθῇ. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης
ἀντὶ τοῦ νὰ κλαίῃ, ὁπότεν ἐπέαινα, ἐποι-
εῖτο χρῆσιν τῆς λέξεως ταύτης, ὡς ἐάν ἦτο
φράσις σημαίνουσα: «Δώστατέ μοι νὰ φά-
γω» ἢ λέξις αὕτη λοιπὸν ἀνταποκρίνεται
πρὸς τὸ *γάμ*, ᾧ ἐχρᾶτο τὸ νηπίον τοῦ
κ. Ταῖν, ἐν ἡλικίᾳ δέκα τεσσάρων μηνῶν.
Ἄλλως δὲ τὸ *μῦμ* τοῦτο ἐν τῷ στόματι
τοῦ παιδίου μου περιῆλθεν ἐπίσης εἰς ση-
μασίαν οὐσιαστικοῦ ἐνοήσεως ἀρκετὰ περιεκ-
τικῆς, καθ' ὅτι ὠνόμαζε τὴν ζάχαριν σοῦ-
μῦμ καὶ ὕστερότερον, ὅταν ἔμαθε τὴν λέ-
ξιν *μαῦρον*, ὠνόμαζε τὴν γλυκὴν ζάχαριν —
μαῦρο-σοῦ-μῦμ.

Ἐξέπλάγην διαφερόντως, ἰδὼν τὴν λέ-
ξει *μῦμ*, ἧς ἐποιεῖτο χρῆσιν ἵνα ζητήσῃ

τροφὴν, ὅτι ἔδιδε, τελειόνων, ἐρωτηματι-
κὸν τινα τονισμόν, λίαν ἐκφραστικόν. Ἐ-
δίδεν ἐπίσης τῷ *Αχ*, ὅπερ μετεχειρίζετο
κατ' ἀρχὰς ἰδίως ὁπότεν ἀνεγνώριζε πρό-
σωπὸν τι ἢ ὁπότεν ἔβλεπεν ἐν τῷ κατό-
πτρῳ, τόνον ἐπιφανηματοῦ, ὡς ποιοῦμεν
καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἐκφράσωμεν τὴν ἐκπληξί-
μας. Ἐσημείωσα ὅτι ἡ χρῆσις τῶν τονι-
σμῶν τούτων ἦταν αὐτῷ ὀρμέμφυτος, διὸ
λυποῦμαι ὅτι δὲν ἐποίησα καὶ ἐπὶ τούτου
παρατηρήσεις. Ἐν τούτοις εὐρίσκω ἐν ταῖς
σημειώσεσιν μου ὅτι ἀργότερον, μεταξὺ δέ-
κα ὀκτὼ καὶ εἰκοσίων ἐνὸς μηνῶν, ὁπότεν
ἀπηνεῖτο σαφῶς νὰ ποιήσῃ τι, ἔδιδε τῇ
φωνῇ του προκλητικὸν τινα τόνον, ὡς ἐάν
ἤθελε νὰ εἴπῃ «Δὲν θὰ το κάμω», ἐν ᾧ
τοῦναντίον τὸ *γῦμ* του τῆς συναίνεσεως
ἐδήλου «Ναί, βεβαίως.» Ὁ κ. Ταῖν ἐπιμέ-
νει ἐπίσης πολὺ ἐπὶ τῆς προδήλου ἐκτρά-
σεως τῶν ἤχων, οὗς ἡ μικρὰ αὐτοῦ θυγά-
τηρ ἐσχημάτιζε πρὶν ἢ μάθῃ νὰ ὁμιλῇ. Ὁ
ἐρωτηματικὸς τονισμὸς, ὅν τὸ παιδίον μου
ἔδιδε τῇ λέξει *μῦμ*, ὁπότεν ἐζήτηε τροφὴν,
εἶναι καθ' ὅλα περιεργος, διότι, ἐάν ἐδοκί-
μαζέ τις αὐτῶ νὰ μεταχειρισθῇ μίαν μό-
νην λέξιν ἢ θραχεῖάν τινα φράσιν θὰ ὡμο-
λόγει ὅτι ἡ φωνὴ χαμηλόνει πολὺ περὶ τὸ
τέλος. Δὲν κατενόησα κατὰ τὴν ἐποχὴν
ταύτην ὅτι τοῦτο συμφωνεῖ τῇ ὑπ' ἐμοῦ
ἐν τινι συγγράμματί μου ὑποστηριζομένη
γνώμη, καθ' ἣν, πρὶν ἢ ὑπάρξῃ ἐναρθρὸς
παράστασις ἰδεῶν, ὁ ἄνθρωπος παρήγαγε
διαγράμματα, σχηματίζοντα ἀληθῶς μου-
σικὴν κλίμακα, ὡς ποιεῖ ὁ ἄνθρωπος εἰδῆς
πίθικος, ὁ ὀνομαζόμενος Ὑλεβάτης.

Συνελόντι δ' εἰπεῖν, ἐν νήπιον καταδει-
κνύει τὰς αὐτοῦ ἀνάγκας κατ' ἀρχὰς μὲν
δι' ὀρμεμφύτων φωνῶν, αἵτινες μετὰ πα-
ρέλευσιν χρόνου τινὸς τροποποιεῦνται ἐν
μέρει ἀκουσίως καὶ ἐν μέρει, νομίζω, ἐκου-
σίως ὡς μέσον διακοινωνήσεως—διὰ τῆς μὴ
ἐχούσης συνείδησιν ἐκφράσεως τῶν πράξε-
ων αὐτοῦ—διὰ χειρονομιῶν καὶ διαφορῶν
τοῦ τονισμοῦ—καὶ τέλος διὰ λέξεων ἀο-
ρίτων ὑπ' αὐτοῦ τούτου πλαττομένων ἢ
καὶ ἄλλων μᾶλλον ὠρισμένων καὶ ἐξ ὧν ἀ-

κούει μιμουμένων, ἃς ἀποκτᾷ μετὰ θαν-
μαστῆς ταχύτητος. Νήπιόν τι ἐννοεῖ μέ-
χει τινὸς σημείου, λίαν ταχέως μάλιστα,
φαίνεται μοι, τὴν πρόθεσιν ἢ τὰ αἰσθήμα-
τα τῶν περὶ αὐτοῦ φροντιζόντων κατὰ τὴν
παράστασιν τῶν πράξεων αὐτῶν. Μοι ἐφάν-
η ὅτι τὸ παιδίον, οὐτινος ἐποίησα τὴν βιο-
γραφίαν, ἠνόει ἐκφρασίαν τινα οἴκτου, μό-
λις ἡλικίας πέντε μηνῶν. Ἐξ μηνῶν καὶ
ἑνδεκά ἡμερῶν διεδήλου βεβαίως συμπα-
θειαν, ὅτε ἡ τροφὸς του προσποιεῖτο ὅτι
ἐκλαίει ἐνὸς ἔτους, ὅτε ἦτον εὐχαριστημέ-
νον ἐκ τινος μικροῦ αὐτοῦ κατορθώματος,
ἐσπούδαζε προφανῶς τὴν ἐκφρασίαν τῆς φυ-
σιογνωμίας τῶν περιτριγυριζόντων αὐτό
καὶ τοῦτο βεβαίως ἐξ αἰτίας τῶν διαφο-
ρῶν τῆς ἐκφράσεως, καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν πρά-
ξεων, διὸ καὶ τινὰ πρόσωπα ἤρρεσκον αὐτῷ
πλεον τῶν ἄλλων, ἀπὸ ἡλικίας εἰς μηνῶν.
Πρὶν ἢ ἡ ἐνὸς ἔτους ἠνόει τοὺς τονισμοὺς
καὶ τὰς χειρονομίας, ὡς καὶ πλείστας λέ-
ξεις καὶ θραχεῖας φράσεις, ἐξ ὧν ὅμως μίαν
λέξιν, τὸ τῆς τροφοῦ του ὄνομα, ἠνόει ἀ-
κριβῶς πέντε μῆνας πρὶν ἢ πλάσῃ τὴν λέ-
ξιν αὐτοῦ *μῦμ*, ὃ δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήξῃ
ἡμᾶς, ἀφοῦ γινώσκωμεν ὅτι καὶ τὰ ὑποδε-
έστερα ζῶα συνειθίζουσιν εὐκόλως νὰ ἐννοῶ-
σι λέξεις τινὰς

Γ. Υ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΣΘΜΟΥ ΤΗΣ ΕΡΥΘΡΑΙΑΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ.

Πρὸ τινος εἶχον μεταβῆ εἰς Ὀζ-μπεκ,
(χωρίον ὀθωμαν. 4 1/4 τῆς ὥρας ἀπέχον
πρὸς δυσμὰς τοῦ ἐπιπέδιου τῶν Βρυούλων),
ἐκεῖθεν δὲ διὰ τοῦ Μαλκατζέ εἰς Γενί-Δε-
μιρτζιλί.

Μαλκατζέ ὀνομάζουσι τὴν πρὸς τὸν μυ-
χὸν τοῦ κόλπου τοῦ Γαῖουλ Μπαξέ κοιλιά-
δα, ἣτοι τὸ πρόσθερον τοῦ ἰσθμοῦ μέρος,
ὅπερ καλεῖται ὡσαύτως Τσαρπάν. Ἡ κοι-
λὰς αὕτη, ἢ κατάφυτος ἀπὸ ἀμπελόνας,
οὗς καλλιεργοῦσιν εὐδοκίμως οἱ φιλόπονοι

Βρυουλῖται, ἐκτείνεται πρὸς ἀνατολὰς, τε-
μνομένη ἀπὸ τὸν Τσακάλ Δερὲ, συγχρόνως
κάμπτει καὶ πρὸς νότον, ὁπότεν κατέρχε-
ται ὁ Τεκὲ Δερὲς. Βαίνοντες παραπλεύρως
τοῦ τελευταίου τούτου χειμάρρου ἐφθάσα-
μεν εἰς Κιοῦπι 1) μετὰ μιᾶς ὥρας ἀπὸ
Μαλκατζέ ὁδοπορίαν, ἀπὸ δὲ Κιοῦπι εἰς
Γενί-Δεμιρτζιλί ἐντὸς δύο ὥρων περίπου.
Τὸ Γενί Δεμιρτζιλί εἶναι νέος συνοικισμὸς
ἐκ δύο Ἰακρίων, δύο Σαμίων, καὶ μερικῶν
ἐξ Ἀλασσάτων καὶ Βρυούλων οἰκογενειῶν
ἐκτίσαν δὲ οἱ ὀλίγοι αὐτοὶ κάτοικοι, περίπου
40 οἰκογένειαι, ἐκκλησίαν μικράν εἰς μνή-
μην τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Ἡμίσειαν ὥραν
πρὶν φθάσωμεν εἰς τὴν μετὰ τὸ Κόρακα καὶ
Σιγλατζικ παραλίαν, ὅπου καίται τὸ Γενί-
Δεμιρτζιλί, ἐκ δεξιῶν μὲν εἶχονμεν τὸ Γιαγ-
τζιλάρ, χωρίον χριστιανικὸν ἐκ 30 καλυ-
θῶν, ὅπερ πρὸ χρόνων ἦτο τουρκικόν, ἐξ
ἀριστερῶν δὲ τὸ Ἐσκί-Δεμιρτζιλί, τουρκι-
κὸν χωρίον ἔρημον ἤδη κατοίκων, ἰδιοκτη-
σίαν δὲ νῦν δύο-τριῶν Βρυουλῖτων χριστια-
νῶν. Μικρὸν πρὶν φθάσωμεν εἰς τὸ Ἐσκί-
Δεμιρτζιλί ἐπὶ πλακὸς ἐκτισμένης ἐπὶ τῆς
δεξιᾶς τοῦ κήπου τοῦ Μακαρονᾶ, ὕψ.
0,30, πλ. 0,24, ἀντέγραψα ἐξ ἐκτυπώμα-
τος, ὅπερ ἔδωκα ἤδη εἰς τὸ Μουσεῖον, τὸ
ἐξῆς τεμάχιον ἐπιγραφῆς, Μακεδονικῆς ἐ-
ποχῆς.

.....
..... ΝΘΕ .....
..... ΔΟΣΘΑΙΑΥΤ .....
..... ΚΤΩΒΟΛΟΥ .....
..... ΣΟΙΚΙΗΜΗΝΤ .....
..... ΜΑΣΤΟΥΕΝΙΑ .....
..... ΑΝΕΙΟΙΚΑΛΕΙΝ .....
..... ΡΤΑΣ ..... ΑΒ. ....

ἐξ ἧς διακρίνω ὀλίγας λέξεις
.....
δε]δύσθαι αὐτῷ .....

1) Κιοῦπι καλεῖται τὸ μέρος τοῦτο ἐξ ἐνὸς πί-
θου, ὅστις χρησιμεύει ὡς δεξιᾶς πηγᾶς ὕδα-
τος, ἀναδίδοντος ὀλίγον ὑπεράνω τῆς θέσεως
ταύτης.

... δὲ τὴν ἕβουλον . . .
 . . . οἰκίημ πέντε . . .
 . . . μᾶς τοῦ ἐνια[υτοῦ] . . .
 . . . καλεῖν . . .
 . . . ἐ[ορτὰς] . . .
 . . .

Εἰς δὲ τὴν καλύβην τοῦ Γεωργίου Σπαν-
 τοῦ ἐντὸς τοῦ χωρίου Ἐσκι-Δεμιρτζιλί εὐ-
 ρίσκεται πλάξ ἐπιτύμβιος μετὰ τὴν ἀκόλου-
 θον ἐπιγραφὴν, ἧς τὸ ἐκτύπωμα μένει ὡ-
 σαύτως ἐν τῷ Μουσεῖῳ. Τὰ γράμματα κα-
 λῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Δάφνη
 χρυστὴ
 χαίρε.

Παρὰ τὸν λιμένα τοῦ Γενί-Δεμιρτζιλί,
 ἐπὶ τῶν προπόδων μικροῦ ὑψώματος, μοι
 ἔδειξαν τάφον ἀρχαῖον ἐκτισμένον δι' ὄγ-
 κωδῶν μαρμάρων καλῶς λελαξευμένων ἔ-
 σωθεν, οὐτινος ὅμως αἱ ἔξωθεν πλευραὶ
 μένουσι κεχωσμένοι. Τὰ τῆς ἄνω σειρᾶς
 μάρμαρα, δύο καθ' ἑκάστην τοῦ μήκους
 σειρᾶν, σχηματίζουν συγχρόνως τὸν τάφον
 αὐτὸν θολωτὸν, ἀφίοντα μιᾶς σπιθαμῆς
 κενὸν καθ' ὅλον τὸ μήκος πρὸς σφῆνωσιν
 αὐτοῦ διὰ τεμαχίων ἄλλων, ἕτινα ἀφῆρ-
 ῆσαν, φαίνεται, καθ' ὅν καιρὸν ἐσουλῆθη ὁ
 τάφος. Ὀλίγα βήματα πέραν τοῦ μέρους
 τούτου κεῖται μικρὰ νῆσος, ἣν μικρὸς ἰσθ-
 μὸς σχηματίζει χερσονήσον, ἐφ' ἧς ὑπάρ-
 χουν ἐρείπεια ἀρχαίων τειχῶν καὶ ἐνδείξεις
 πολλὰ ὅτι τὸ πάλαι ἦτο αὕτη κατοικήμε-
 νη. Τὴν περιφέρειαν τῆς χερσονήσου ταύ-
 τῆς δύναται τις νὰ περιέλθῃ ἐντὸς ἡμισεί-
 ας ὥρας. Ὁ μικρὸς λαιμὸς, ὅστις τὴν συν-
 δίδει μετὰ τῆς ἠπείρου, μήκος μὲν ἔχει σχε-
 δὸν 400 βημάτων, πλάτος δὲ 40 περίπου.
 Εἶναι δ' ὀμαλὴ ἢ ἐπιφάνεια αὐτοῦ, ὕψου
 μένη μόνον κατὰ τὸν μέτρον ὑπεράνω τῆς
 ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης.

Τὸ νηϊδίον εἶναι τετειχισμένον διὰ λι-
 θίνου τειχίσματος κατὰ τὴν παραλίαν, οὗ
 σώζονται μέρη τινὰ πρὸς ἀνατολὰς. Τὸ ὕ-

ψος τῆς ἐπιφανείας τοῦ νησιδίου μόνον ἀ-
 ριθμεῖ 15—20 μέτρα, ὁ δὲ τῶν ἐρείπειων
 χώρος μετεβλήθη εἰς καλλιεργήσιμον γῆν,
 ἐφ' ἧς σπεύρουσιν οἱ ἰδιοκτῆται κριθῆν. Τὸ
 δροπέδιον τοῦτο ἦτο τετειχισμένον, ὡς τὰ
 τῶν ἀρχαίων ἀκροπόλεων, δι' ὄγκωδῶν
 μαρμάρων κανονικῶς λελαξευμένων, ὧν με-
 γάλῃ πληθῆς εὐρίσκεται διεσπαρμένη ἐπὶ
 τοῦ χώρου αὐτοῦ, ἄλλοι δὲ φαίνονται ἐπὶ
 τῆς θέσεώς των, ἧτοι ἐπὶ βραχέως μέ-
 ρους πρὸς ἀνατολὰς, ὅπερ ἀπετέλει τὴν
 βάσιν τοῦ τείχους. Ἐν τῷ κέντρῳ σχεδὸν
 τῆς νήσου σώζεται δεξαμενὴ, ἐν εἰδει φρέ-
 ατος, σχεδὸν πεπληρωμένη ἐκ καταχώσε-
 ων, κεχρισμένη δὲ διὰ κονιάματος, ὅπως
 χρησιμεύη ἴσως ὡς ἀποθήκη.

Ἡ μικρὰ αὕτη χερσονήσος σχηματίζει
 τὸν λιμενίσκον τοῦ Γενί-Δεμιρτζιλί, προ-
 φυλάττουσα αὐτὸν ἀπὸ τὴν ὄρμην τῶν νο-
 τίων ἀνέμων ὁ δὲ βορρᾶς οὐδὲ ὀλιγὸς ἐνοχλεῖ
 αὐτὸν, ἅτε ὑπερασπιζομένου ὑπὸ τῆς σει-
 ρᾶς τοῦ Κωρύκου ὄρους, νῦν καλουμένου
 Κόρακα. Παρὰ τὸν λιμενίσκον αὐτὸν ἑπάρ-
 χει ἕτερος τῶν Τσιγκουριῶν, καλούμενος
 οὕτως ἐκ τῆς ὑπερκειμένης θέσεως «τὰ
 Τσιγκούρια» οἱ δύο δ' ὁμοῦ σχηματίζου-
 σιν ἐν ὠ. Προχωροῦντες πρὸς τὸν Κώρυ-
 κον θέλει τις ἀπαντήσῃ, ὡς μὲ ἐπληροφό-
 ρησαν, τὸ Ντουβερλί, μὲ μικρὸν ὄρμον καὶ
 ἐρείπεια ἀρχαίων οἰκοδομῶν, καὶ κατόπιν
 ὑπὸ τὸν Κώρυκον τὸν Βρωμο-λιμιῶνα, λι-
 μένα ἐκτεταμένον καὶ ἀσφαλέστατον, οὕτω
 καλούμενον ἐκ τῆς ἀκινήσιας τῆς ἐν αὐτῷ
 θαλάσσης, ὡς μὲ εἶπον.

Ἀπὸ Γενί-Δεμιρτζιλί διηυθύνθημεν εἰς
 Σιγλατζικ, ἀπέχον τρεῖς ὥρας, διὰ παρα-
 θαλασσίας σχεδὸν ὁδοῦ, καθ' ἣν οὐδένα εἴ-
 δομεν ὄρμον μέχρις τῆς ἀφίξεως ἡμῶν εἰς
 τὸν ὁμώνυμον λιμένα τοῦ Σιγλατζικ (Γερ-
 ραῖδα).

Ὁ Στράβων περιγράφων τὰ μέρη ταῦτα
 ἀναφέρει:

«Καὶ ἡ Τέως δὲ ἐπὶ χερσονήσῳ ἴδρυται, λιμένα
 ἔχουσα . . . ἔστι καὶ ἄλλος λιμὴν ὁ πρόσθορος
 ἀπὸ τριάκοντα σταδίων τῆς πόλεως, Γερραῖδα.
 Εἶτα Χαλκιδεῖς [καὶ] ὁ τῆς χερσονήσου ἰσθμὸς

τῆς Τηίων καὶ Ἐρυθραίων ἐντὸς μὲν οὖν τοῦ ἰσθ-
 μοῦ οἰκοῦσιν οὗτοι, ἐπ' αὐτῷ δὲ τῷ ἰσθμῷ Τη-
 ῖοι καὶ Κλαζομένιοι· τὸ μὲν γὰρ νότιον τοῦ
 ἰσθμοῦ πλευρὸν ἔχουσι Τηῖοι, (πρὸς) τοὺς Χαλ-
 κιδεῖας, τὸ δὲ πρόσθορον Κλαζομένιοι, καθ' ὃ
 συνάπτουσι τῇ Ἐρυθραίᾳ . . .

Πρὶν δ' ἔλθεῖν ἐπὶ τὰς Ἐρυθρὰς, πρῶτον μὲν
 Ἐραὶ πολίχνιον ἔστι Τηίων· εἶτα Κάρυκος, ὄρος
 ὑψηλόν, καὶ λιμὴν ὑπ' αὐτῷ Κασύστης καὶ ἄλ-
 λος Ἐρυθρᾶς λιμὴν καλούμενος καὶ ἐφεξῆς πλεί-
 ος ἕτεροι . . . 1)

Ὁ δὲ Θουκυδίδης ἀναφέρει τὰς Ἐρᾶς διὰ
 τῶν ἐξῆς:

«Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἐπὶ τῆς Σάμου ἀπέ-
 πλευσαν, οἱ δὲ Χίοι, ταῖς λοιπαῖς ναυσὶν ἀναγαγό-
 μενοι καὶ ὁ πεζὸς μετ' αὐτῶν Λίθεδον ἀπέστη-
 σαν καὶ αὐτῆς Ἐρᾶς . . .

Καὶ παραπλεύσας ἐπὶ Ἐρᾶς, καὶ προσβαλὼν,
 ὡς οὐκ ἐλάμβανε τὴν πόλιν, ἀπέπλευσεν. . . 2)

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων εἰκάζω ὅτι τὸ
 Δεμιρτζιλί (τὸ παλαιὸν) κεῖται ἐντὸς τῆς
 χώρας τῶν Χαλκιδέων, τὸ δὲ Γενί-Δε-
 μιρτζιλί (τὸ νέον) θὰ κατέχῃ ἴσως τὴν
 θέσιν τοῦ Ἀλεξανδρείου ἢ τῶν Ἐρῶν· ἀλλὰ
 ταῦτα πάντα βεβαίως θὰ πιστοποιηθῶσι
 διὰ πειστικῶν ἐξακριβώσεων καὶ μνημείων
 ἱστορικῶν, ἐὰν τοιαῦτα ποτὲ εὐρεθῶσιν.

Ὁ Πλίνιος ἀναφέρει ὅτι τὸ πλάτος τοῦ
 ἰσθμοῦ ἦτο 7,500 βήματα ρωμαϊκᾶ 3) ἧτοι
 7 1/2 μίλια, ὁ δὲ Στράβων, πεντήκοντα
 στάδια.

Ἡ δ' ὑπέρθασις τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ ἀπὸ τοῦ Ἀλε-
 ξανδρείου καὶ τῶν Χαλκιδέων μέχρι τοῦ Ἰπο-
 κρήμνου πενήκοντά εἰσι στάδια, ὁ δὲ περίπλους
 πλείους ἢ χίλιοι . . . 4)

Ὡστε ἀμφοτέρων αἱ περιγραφαὶ συμφω-
 νοῦσιν εἰς τὸ ὅτι ἡ ἀπόστασις τοῦ στενω-
 τέρου, βεβαίως, μέρους τοῦ ἰσθμοῦ δὲν ὑ-
 περέβαινε 2 ὥρων ὁδοπορίαν εὐζώνου ἀν-
 δρός. Καθ' ὃ δὲ μὲ ἐπληροφόρησαν οἱ κά-
 τοικοι τοῦ μέρους τούτου, τὸ στενωτέρον
 τοῦ ἰσθμοῦ μέρος εἶναι τὸ ἐκ τοῦ ὄρμου

1) Στράβ. XIV § 30—32.

2) Θουκ. VIII, 49—20.

3) Plin. V. 31.

4) Στράβ. XIV § 31.

«Τσιγκούρια» διὰ τοῦ Κεσιρλί εἰς Μαλκατζε
 ἢ Τσαρπᾶν διάστημα. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος
 εἶχε συλλάβῃ τὴν ἰδέαν τῆς τομῆς τοῦ
 ἰσθμοῦ τούτου, ἣν ὅμως δὲν ἐπεχείρησε, ὡς
 μᾶς ἀναφέρει ὁ Πausanias:

«Ἀλέξανδρον τε τῷ Φιλίππου διασκάψαι Μί-
 μαντα ἐβελήσαντι μόνον τοῦτο οὐ προσχώρησε
 τὸ ἔργον . . . 1)

Τὸ Τσαρπᾶν φρονῶ ὅτι εἶναι ὁ Ἰπόκρη-
 μνος τοῦ Στράβωνος:

«Κεῖται δ' Ἰπόκρημνος ὁ τόπος ἐπὶ τῇ ἀρχῇ
 τοῦ ἰσθμοῦ, ἐντὸς μὲν ἀπολαμβάνων τὴν Ἐρυ-
 θραίαν, ἐκτὸς δὲ τὴν τῶν Κλαζομένων . . .

«Μεταξὺ δὲ τῶν Ἐρυθρῶν καὶ τοῦ Ἰποκρήμνου
 Μίμας ἔστιν ὄρος ὑψηλόν. . . 2)

Πράγματι Τσαρπᾶν καλεῖται ὁ τόπος ὁ
 ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἰσθμοῦ, ὁ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ
 κόλπου Γκιούλ Μπαξέ, ὅπου καὶ τὰ νῦν
 καλούμενα Πιοτὰ τῶν Βουρλῶν· ἐκεῖθεν
 δὲ βαίνει τις εἰς Λιθρί (Ἐρυθρᾶς) διερχόμε-
 νος τὸν Μίμαντα. Τὸ δὲ μέρος, ὅπου τὰ Πι-
 οτὰ τῶν Βουρλῶν, εἰκάζω ὅτι εἶναι ὁ τό-
 πος Χότριον, διότι χύτρους μετωνυμικῶς
 ἐκάλουσαν καὶ τὰ μέρη ὅπου ἀνέδιδον πηγαὶ
 θερμῶν ὑδάτων, τὰ δὲ Πιοτὰ ταῦτα εἶναι
 πηγαὶ χλιαρῶν ἀλατούχων ὑδάτων, περι-
 φήμων σήμερον διὰ τὴν καθαρτικὴν αὐτῶν
 ιδιότητα καὶ λοιπὴν τοῦ σώματος ὠφέ-
 λειαν.

Ἐντὸς τῆς κοιλάδος τοῦ Μαλκατζε ὑπάρ-
 χει ὑψωμα, ἐφ' οὗ ἐρείπεια οἰκοδομῶν, τὰ
 ὅποια ὁ ὀδηγός μου Ὁθωμανὸς μοι ἔδειξεν
 εἰπὼν «ἔσκι μεμλεκέτ» ἧτοι ἐρείπεια πα-
 λαιᾶς πόλεως. Αὐτοῦ που κατὰ πρῶτον ἴ-
 σως ἰδρῆθησαν αἱ Κλαζομεναὶ πρὶν ἀποκα-
 τασταθῶσιν οἱ κάτοικοι αὐτῶν βορειότερον,
 ἀπέναντι τῶν προσκειμένων νήσων, αἵτινες
 σήμερον καλοῦνται Ἐγγλεζονήσια ἐκ πα-
 ραφθορᾶς βεβαίως τοῦ Κλαζομενήσια, Κλα-
 ζομενῶν νησιᾶ, καθότι κατὰ τὸν αὐτὸν γε-
 ωγράφον:

1) Πausan. II 1. 5.

2) Στράβ. XIV § 31.

• Έκ δὲ τοῦ Ὑποκρήμανο Χύτριον ἐστὶ τόπος, ὅπου πρότερον Ἰδρυντο Κλαζομεναί· εἶθ' ἡ νῦν πόλις, νηστία ἔχουσα προκείμενα ὀκτώ γεωργούμενα. 4)

Εἰς Σιγιάτζίκι ἐπεσκέφθη τὰ εἰσέπεια τῆς πόλεως Τέω, ἐν αἷς καὶ τὰ τοῦ περιφύμου ναοῦ τοῦ Διονύσου. Πόσα λαμπρὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τούτου ἠδύνατο νὰ στολίσωσι τὸ ἐνταῦθα Μουσεῖον καὶ ἐν τούτοις φθειρόνται ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ τῶν στοιχείων καὶ τῆς κτηνώδους ἀμαθείας καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ μίσους τῶν κατοίκων! Ἀλλὰ καὶ ἐὰν κτώρθου τις διὰ πολλῶν κινδύνων καὶ θυσιῶν νὰ σώσῃ τι ἐκ τῆς βεβαίας φθορᾶς, ὁ κυβερνητικὸς ζῆλος εἶναι ἔτοιμος νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν ἀγαθὴν τοῦ φιλαρχαίου προαίρεσιν. Μὴ δὲν κατέσχε πρὸ τριῶν ἐτῶν ἡ ἐνταῦθα ἀρχὴ ἀνάγλυφον προωρισμένον διὰ τὸ ἐνταῦθα Μουσεῖον, ὅπερ μόλις τῷ ἀπεδόθη μετὰ δύο ἐτῶν ἀόκνους ἐνεργείας τοῦ τε Ἀγγλικοῦ προξενείου καὶ τῆς ἐν Κ[ό]πλει Πρεσβείας;

Ἄλλ' ἐχρησίμεισε τοῦτο τοῦλάχιστον ὡς μάθημα τῆς πρὸς τὸ ἐν λόγῳ Μουσεῖον διαγωγῆς τῶν ἐνταῦθα κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων; Δυστυχῶς ὄχι. Πρὸ δύο μνηῶν ἀπεστάλησαν τῷ Μουσεῖῳ δύο κιβώτια ἐκ Κύπρου, ἐμπεριέχοντα ἀρχαῖα τινὰ ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα, μεθ' ὅλας τὰς παραστάσεις τοῦ Ἀγγλ. Προξενείου, κατέσχεν ἡ τελωνιακὴ ἀρχή. Ἐν τίνι δὲ λόγῳ ἐπὶ τέλους ἀγνοοῦμεν. Ἄφοῦ ταῦτα δὲν ἦσαν προωρισμένα οὗτ' ἀπεστέλλοντο εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας διτυθύνοντο πρὸς κατάστημα δημόσιον τοῦ τόπου, μόνον λόγον τῆς διαγωγῆς ταύτης θὰ ὑπολάβῃ τις δικαίως ἢ κακόβουλον ἀγνοίαν ἢ ἀσύγνωστον ἀδιαφορίαν πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν τοῦ Κράτους νόμων.

Εἰς Σιθρισάρι ἀνέγνων ἐπὶ πλακῶς ἐκτιμμένης παρὰ τὸ στόμιον φούρνου (κτήματος ἀνήκοντος τῷ κ. Βελέρη), ἐπιγραφὴν, ἣτις ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Le Bas Waddington μετὰ διαφορᾶς τινος:

4) Στράβ. XIV § 36.

ΕΠΙΣΤΑΤΟ
ΡΟΔΙΠΠΟΥΤΟΥΙΟΔ
ΦΙΛΟΚΛΕΙΟΥΣΤΟΥΑΓΑ
ΗΓΗΤΟΡΟΣΤΟΥΜΗΤΡΟ
5 ΟΙΚΟΔΟΜΗΘΗΤΟΤΕ
ΤΟΛΙΘΙΝΟΝΜΗΚΟΣΙ
ΧΕΙΣΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝ
.. ΙΕΔΑΠΑΝΗΘΗΣΑ
ΧΜΑΙ . Δ

Ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης παρατηρῶ ὅτι ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς πρώτης γραμμῆς δὲν φαίνονται ἴχνη γραμμάτων, ἀλλ' οὔτε τόπος μένει διὰ τρία ἔτερα ΕΡΓ δι' ὧν συμπληροῦσι τὴν λέξιν οἱ πρώτοι σοφοὶ ἐκδύται αὐτῆς· καὶ ὅτι ἐν τῇ δευτέρᾳ γραμμῇ ἀντὶ Ὀδίππου φαίνεται καθαρῶς Ροδίππου· τηρεῖται δὲ τοιοῦτοτρόπως πλήρης καὶ ἡ ἐξ ἀριστερῶν κατὰ κάθετον σειρὰ τῶν γραμμάτων τῶν λοιπῶν γραμμῶν τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸ τῆς αὐτῆς σειρᾶς «τοῦ Ροδίππου, καθότι μετὰ τὸ τοῦ ΤΟΥ καὶ τοῦ ΟΔ διακρίνεται τὸ κάτω μέρος τοῦ κάθετου σκέλους τοῦ Ρ.

Μεθ' ὅλων δὲ τὸ σέβας καὶ τὴν εὐλάβειαν μεθ' ἧς ὀφείλω νὰ ἐπιφέρω κρίσιν εἰς ὅ,τι ἤδη ἀπεφάνθησαν γνώμην δεινοὶ ἀρχαιολόγοι, ὡς τοὺς προμνησθέντας κυρίους, κρίνω οὐκ ἀπο σκοποῦ νὰ παρατηρήσω ὅτι ἡ συμπλήρωσις τῆς τρίτης γραμμῆς «Ἀγαθ[άρχου] ΒΞ» μῆκύνει παραπολὸν τὸ τῆς πλακῶς πλάτος, ὅπερ δὲν ὑποστηρίζεται παρ' οὐδεμιᾶς τῶν λοιπῶν τῆς ἐπιγραφῆς γραμμῶν.

Ἐπὶ τέλους μετὰ τὸ δραγμαὶ «πέντε χιλιάδες» ὑπάρχει καὶ ἐν Δ(έκα).

Ἄναγινώσκω ὅθεν αὐτὴν ὡς ἔπεται:

Ἐπιστάτο [ὄντων
Ροδίππου τοῦ [Ρ]οδίππου,
Φιλοκλείου τοῦ Ἀγαθ[ί]α, ?
Ἡγήτορος τοῦ Μητρο[δώ]ρου
ὠκοδομήθη τὸ τεῖχος
τὸ λίθινον, μῆκος [πῆ-
χεις τεσσαράκοντα
κα]ι ἰδαπανήθησα[ν] δρα-
γμαὶ . Δ.

τὴν ἐπομένην ἐπιγραφὴν ἀντέγραψα ἐν-
τὸς ἡρεπωμένης οἰκίας ἐν Σιθρισάριω παρὰ
τὴν τοῦ κ. Μισαήλ.

Τὰ γράμματα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ὡς τὰ
τῆς ἄνω ἐπιγραφῆς.

ΕΠΙΣΤΑΤΟ . . . . .
ΠΡΟΣΤΡΑΤΟΥΤΟΥΜΕ . . . . .
ΜΕΓΑΘΥΜΟΥΛΥΣΑΝΙΟ . . . . .
ΝΗΘΗΣΑΝΕΙΣΤΗΝΚΑΤΑΣ . . . . .
5 ΚΑΙΤΗΣΠΥΛΗΣΚΑΙΕΙΣΤΟ . . . . .
ΤΟΛΙΘΙΝΟΝΑΠΟΤΟΥΠΥΛΩΝ . . . . .
ΕΠΙΠΗ . ΕΙΣΒΚΑΤΟΝΕΞΗΚΟΝ . . . . .

ἦτοι·

Ἐπιστάτο [ὄντων
Ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης παρατηρῶ ὅτι ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς πρώτης γραμμῆς δὲν φαίνονται ἴχνη γραμμάτων, ἀλλ' οὔτε τόπος μένει διὰ τρία ἔτερα ΕΡΓ δι' ὧν συμπληροῦσι τὴν λέξιν οἱ πρώτοι σοφοὶ ἐκδύται αὐτῆς· καὶ ὅτι ἐν τῇ δευτέρᾳ γραμμῇ ἀντὶ Ὀδίππου φαίνεται καθαρῶς Ροδίππου· τηρεῖται δὲ τοιοῦτοτρόπως πλήρης καὶ ἡ ἐξ ἀριστερῶν κατὰ κάθετον σειρὰ τῶν γραμμάτων τῶν λοιπῶν γραμμῶν τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸ τῆς αὐτῆς σειρᾶς «τοῦ Ροδίππου, καθότι μετὰ τὸ τοῦ ΤΟΥ καὶ τοῦ ΟΔ διακρίνεται τὸ κάτω μέρος τοῦ κάθετου σκέλους τοῦ Ρ.

Μεθ' ὅλων δὲ τὸ σέβας καὶ τὴν εὐλάβειαν μεθ' ἧς ὀφείλω νὰ ἐπιφέρω κρίσιν εἰς ὅ,τι ἤδη ἀπεφάνθησαν γνώμην δεινοὶ ἀρχαιολόγοι, ὡς τοὺς προμνησθέντας κυρίους, κρίνω οὐκ ἀπο σκοποῦ νὰ παρατηρήσω ὅτι ἡ συμπλήρωσις τῆς τρίτης γραμμῆς «Ἀγαθ[άρχου] ΒΞ» μῆκύνει παραπολὸν τὸ τῆς πλακῶς πλάτος, ὅπερ δὲν ὑποστηρίζεται παρ' οὐδεμιᾶς τῶν λοιπῶν τῆς ἐπιγραφῆς γραμμῶν.

Ἐπὶ τέλους μετὰ τὸ δραγμαὶ «πέντε χιλιάδες» ὑπάρχει καὶ ἐν Δ(έκα).

Ἄναγινώσκω ὅθεν αὐτὴν ὡς ἔπεται:

Ἐπιστάτο [ὄντων
Ροδίππου τοῦ [Ρ]οδίππου,
Φιλοκλείου τοῦ Ἀγαθ[ί]α, ?
Ἡγήτορος τοῦ Μητρο[δώ]ρου
ὠκοδομήθη τὸ τεῖχος
τὸ λίθινον, μῆκος [πῆ-
χεις τεσσαράκοντα
κα]ι ἰδαπανήθησα[ν] δρα-
γμαὶ . Δ.

Ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης παρατηρῶ ὅτι ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς πρώτης γραμμῆς δὲν φαίνονται ἴχνη γραμμάτων, ἀλλ' οὔτε τόπος μένει διὰ τρία ἔτερα ΕΡΓ δι' ὧν συμπληροῦσι τὴν λέξιν οἱ πρώτοι σοφοὶ ἐκδύται αὐτῆς· καὶ ὅτι ἐν τῇ δευτέρᾳ γραμμῇ ἀντὶ Ὀδίππου φαίνεται καθαρῶς Ροδίππου· τηρεῖται δὲ τοιοῦτοτρόπως πλήρης καὶ ἡ ἐξ ἀριστερῶν κατὰ κάθετον σειρὰ τῶν γραμμάτων τῶν λοιπῶν γραμμῶν τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸ τῆς αὐτῆς σειρᾶς «τοῦ Ροδίππου, καθότι μετὰ τὸ τοῦ ΤΟΥ καὶ τοῦ ΟΔ διακρίνεται τὸ κάτω μέρος τοῦ κάθετου σκέλους τοῦ Ρ.

Μεθ' ὅλων δὲ τὸ σέβας καὶ τὴν εὐλάβειαν μεθ' ἧς ὀφείλω νὰ ἐπιφέρω κρίσιν εἰς ὅ,τι ἤδη ἀπεφάνθησαν γνώμην δεινοὶ ἀρχαιολόγοι, ὡς τοὺς προμνησθέντας κυρίους, κρίνω οὐκ ἀπο σκοποῦ νὰ παρατηρήσω ὅτι ἡ συμπλήρωσις τῆς τρίτης γραμμῆς «Ἀγαθ[άρχου] ΒΞ» μῆκύνει παραπολὸν τὸ τῆς πλακῶς πλάτος, ὅπερ δὲν ὑποστηρίζεται παρ' οὐδεμιᾶς τῶν λοιπῶν τῆς ἐπιγραφῆς γραμμῶν.

Ἐπὶ τέλους μετὰ τὸ δραγμαὶ «πέντε χιλιάδες» ὑπάρχει καὶ ἐν Δ(έκα).

Ἄναγινώσκω ὅθεν αὐτὴν ὡς ἔπεται:

Ἐπιστάτο [ὄντων
Ροδίππου τοῦ [Ρ]οδίππου,
Φιλοκλείου τοῦ Ἀγαθ[ί]α, ?
Ἡγήτορος τοῦ Μητρο[δώ]ρου
ὠκοδομήθη τὸ τεῖχος
τὸ λίθινον, μῆκος [πῆ-
χεις τεσσαράκοντα
κα]ι ἰδαπανήθησα[ν] δρα-
γμαὶ . Δ.

τονταετηρίδα, ἐξηκολούθησαν κατὰ δια-
φόρους ἐπαναλήψεις μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡ-
μῶν. Συμβουλευόνται ἔτι καὶ οὐ παύονται
τοῦτο μετ' ὀφελείας ποιῶντες διὰ τινὰς
ἀρχαίας συγγραφάς, οἷα εἰσὶν αἱ τοῦ Λε-
υκλαβίου, τοῦ Πέτρου Δουτρεμάν, τοῦ
Ῥαννουσίου, τοῦ Δουκαγγίου, τοῦ Μουρατό-
ρη, τοῦ Λεβῶ, τοῦ Γίββωνος, ὡς καὶ διὰ τὰ
συγγράμματα τῶν παρ' ἡμῖν ἐρχομένων
περιηγητῶν, εἴτε ἵνα θαυμάσωσι τὰ ἀπο-
λειφθέντα λείψανα τῆς ἀρχαιότητος, εἴτε
ἵνα ἐξιστορήσωσι τὴν πνευματικὴν καὶ ὑ-
λικὴν κατάστασιν τῆς χώρας. Πλείστοι λό-
γιοι οὐ παύονται ἤδη ἀπὸ πενήκοντα καὶ
ἐξήκοντα ἐτῶν καλλιεργούντες γῆν χέρσον
καὶ ἀκαλλιέργητον ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον μεί-
νανσαν, μ' ὅλας τὰς προσπάθειας τῶν πα-
ρελθόντων χρόνων ὑπὸ γενικῶν δὲ λόγων τὰ
ἔργα τούτων δύνανται διαιρεθῆναι εἰς δύο
κατηγορίας: εἰς δημοσιεύσεις νέων ἐγγρά-
φων καὶ μνημείων καὶ εἰς ἔργα καθαρῶς ἱ-
στορικά· ἐνταῦθα δὲ οὐ ποιήσομαι λόγον ἢ
περὶ τῆς πρώτης κλάσεως τῶν συγγραμμά-
των τούτων, ὧν μὴ δυνάμενος νάναφέρω ἄ-
παντα ἐν τῇ βραχείᾳ τῇ δε πραγματείᾳ,
περιορισθῆσομαι ἀπλῶς εἰς τινὰ μόνον, ὃ
φαίνονται μοι ἰδίως ἱκανὰ καταδειξάει τὴν
ἐπιστημονικὴν ταύτην κίνησιν.

Αἱ δημοσιεύσεις μνημείων ἀγνώστων ἐ-
στὶ μὲν πολύτιμος ὑπηρεσία τῇ ἐπιστήμῃ,
ἀλλ' ἐν αὐταῖς ταύταις εὐρηναὶ δυσκολαὶ
μὴ ληφθεῖσαι ἀείποτε ὑπ' ὄψιν· πᾶν ὃ ἐστὶν
ἀνέκδοτον οὐκ ἔστι καλὸν νὰ ἴδῃ τὸ φῶς.
Ἀπόκεινται ἐν ταῖς δημοσίαις καὶ ἰδιωτι-
κοῖς ἀρχαῖοις μνημεῖα, ὧν ἄλλοις μὲν ἐπι-
τέτραπται εἰσυνειδότης νὰ μὴ ταραξώμεν
τὸν ὕπνον αὐτῶν, ἄλλοις δὲ νὰ ὀφελῆθω-
μεν μόνον δι' ἀποσπασμάτων πλέον ἢ ἥ-
τον μακρῶν, ὀλίγων ὄντων τῶν ἀξιζόντων
ὀλικῆς ἐκδόσεως· ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ αὕτη οὐκ
ἐστὶν εὐκόλος, καὶ δέον νὰ προπαρασκευα-
σθῇ πρὸ πολλοῦ χρόνου· δέον νὰ ἔχῃ τις
ἐκ περισσοῦ ἀκριβῆ γνώσιν τοῦ μέρους τῆς
ἱστορίας, ἣν βούλεται διασαφῆσαι καὶ νὰ
ἐμελέτησε τὰ σκοτεινὰ καὶ ἀμφίβολα ζη-
τήματα, ἄνευ τῶν ὁποίων οὐ δύναται τις

διακρίνει τὰ ὄντως ὠφέλιμα μέρη τῶν ἤτων ἢ οὐδόλως τοιούτων· δέον τέλος νὰ γινώσκῃ ἀναποφεύκτως τὴν γλῶσσαν, ἐν ἣ τὰ μνημεῖα ταῦτα ἐγράφησαν, εἰ δ' ἄλλως, ἀνευ τῶν προσόντων τούτων, τὰ κείμενα ἀναγινώσκονται ἐσφαλμένως, παρεννοοῦνται καὶ ἀσθενῶς ὑπομνηματίζονται ἢ παραδίδονται τοῖς ἐντευζομένοις ἀνευ ὑπομνημάτων καὶ ἐρμηνευμάτων.

Τοιοῦτοι οἱ ὄροι ὑφ' οὓς δέον τὰ ἀνέκδοτα μνημεῖα νὰ ἐκδοθῶσιν· οὐ μνημονεύσω δ' ἐνταῦθα ἢ τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπιτυχόντων συγγραμμάτων.

Τὰ Ἑλληνο-ῤωμαϊκὰ χρονικά τοῦ Χοπφίου (β) σχηματίζουσι τόμον ἐκ 536 σελίδων, ὡς καὶ εἰσαγωγὴν ἐκ μγ'. σελ. πλήρη πληροφοριῶν, καὶ περ τοσοῦτον συντόμου οὐσης· ἡ συλλογὴ δὲ αὕτη περιλαμβάνει εἴκοσι τέσσαρα συγγραμμάτια, ὧν τέσσαρα μόνον ἐκδίδουσιν ὁ περιφανὴς ἐκδότης ἐξ ὀλοκλήρου, ἐκ τῶν ἄλλων παρατιθέμενος μόνον ἀποσπάσματα τινά· ἀλλ' ὅποια διάγνωσις, ὅποιον μέτρον ἐν ταῖς ἐκλογαῖς ταύταις καὶ ὅποια φροντίς περὶ τὴν διόρθωσιν τῶν κειμένων! Μεταξὺ δὲ τούτων οὐδὲ ἐν εὐρηται μὴ παρέχον πολλὰ πολυτίμους πληροφορίας, ἐν οἷς μάλιστα καὶ τινα, ὡς ἡ ἱστορία τοῦ βασιλεῖου τῆς ῤωμανίας ὑπὸ Μαρίνου Σανούδου Τορζέλου, διαφωτίζοντα ἱστορικά ζητήματα πρώτης τάξεως. Τοῦ ὅλου δὲ συγγραμματος ἔπονται δώδεκα γενεαλογικοὶ πίνακες, οἵτινες, ὑποδιαίρουμένοι εἰς ὄγδοῦς ἢ ἑξήκοντα δύο τμήματα, παρέχουσιν ἔργον λεπτόλογον, ἀξιὸν ὄντως τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς φήμης τοῦ συγγραφέως.

Ἀνάγκη ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὅτι εἰς τῶν σκοπέλων τῶν ἔργων τούτων ἐστὶν ἡ διάθεσις, ἡ φαινομένη παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀναζητητῶν τῶν τοιούτων μνημείων, εἰς τὸ νὰ ὑπεριτιμῶσι

β) *Chroniques gréco romaines, inédites ou peu connues, publiées avec notes et tables généalogiques par Charles Hopf. Berlin 1873.*

τὸ ἐνδιαφέρον τῶν εὐρημάτων αὐτῶν, σκόπελον, ἢν οὐδ' οἱ ἐπιφανέστεροι ἐκδοταὶ ἐδυνήθησαν νὰ διαφύγωσιν· οὕτω αὐτὸς οὗτος ὁ Χόπφιος ἠξίωσεν ὅτι πρῶτος ἐπεξεργάσθη τὰ συγγραμμάτια τὰ τῆν τοῦ Γεωργίου Σκενδέρβεῦ, τοῦ τῆς Ἀλβανίας ἥρωος κατὰ τὴν 15 ἑκατονταετηρίδα, καταγωγὴν σερβικὴν ἀναμφηρίστως, κατ' αὐτὸν, καταδεικνύοντα (γ). Τὰ συγγραμμάτια δὲ ταῦτά εἰσι: α) τὰ βενετικά ἐγγραφα, ἅπερ οὐκ ἐξεδόθησαν ποτὲ, καὶ ὅσον γνωρίζω, καὶ β) ἡ *Breve memoria de li discendenti de nostra casa Musachi*, ἧς τις τὸ κείμενον συμπεριελήφθη ἐν τοῖς Ἑλληνο-ῤωμαϊκοῖς χρονικοῖς. (δ) Ὁ Χόπφιος οὐκ ἐπελάθετο ὁμολογήσαι ὅτι ὁ Σπανδουγίνος ἤδη ὠμίλησε περὶ τῆς σερβικῆς καταγωγῆς τοῦ Σκενδέρβεῦ, (ε) μὴ παρατήρησας ὅμως ἀρκούντως καὶ τινας ἐτέρας ἀποδείξεις, αἱ τινες φαίνονται συμβάλλουσαι τῇ ὑποστηρίξει τῆς ἐπιβεβαιώσεως τοῦ Σπανδουγίνου. Ἀπὸ τῆς δεκάτης πέμπτης ἑκατονταετηρίδος ὁ Καλκοκονδύλης ποιεῖ χρῆσιν τῆς σλαβικῆς ἐπωνομασίας Ἰβάν τὸν λόγον ποιούμενος περὶ τοῦ πατρὸς τοῦ Σκενδέρβεῦ, Ἰωάννου Καστριώτη (ζ) ὁμοίως καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Σανσοβίνου ἐν Βενετίᾳ τῷ 1654 ἐκδοθεὶς Ἀνώνυμος ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα, τὸ τοῦ Ἰβάν Καστριώτη, ἀναφέρει τοῦτον (η) ὑπὸ αὐτοῦ τούτου ἐπίσης, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ Βαρλετίου, μνημονεύεται ὅτι ἡ μήτηρ τοῦ ἀτρομήτου ὑπερασπιστοῦ τῆς χριστιανωσύνης ὀνομάζετο Βοϊσάβα καὶ ὅτι ἦτο κόρη τοῦ σέρβου δεσπότη Πολώγ. (θ)

γ) *Geschichte Griechenlands*, τόμ. 6. 122.

δ) Σελ. 270—340.

ε) *Geschichte Griechenlands*, τόμ. Β'. σ. 122. *I. commentari di Theodoro Span- dugino, Firenze, MDLI. p. 57.*

ζ) Ἐκδοσις Βόννης, σελ. 247, 350, 353, 354, 432.

η) Σελίς 272.

θ) *Marini Barletti, Scandresis, De vita*

Ταῦτά εἰσιν ἂ πρὸ τοῦ Χοπφίου ἐγινώσκωμεν· ἴδωμεν δ' ἤδη ὅποιά τινα οὗτος ἐδυνήθη νὰ προσθέσῃ. Εὐρηται ἐν τῇ *Breve memoria* χωρίον τι, μαρτυροῦν τὴν τοῦ Σκενδέρβεῦ σερβικὴν καταγωγὴν· ἀλλὰ μὴν τὸ χωρίον τοῦτο συμπεριελήφθη ἐν τινι μικρᾷ πραγματείᾳ, ἐπὶ τῇ αἰτήσει ἐνδὸς τῶν Μουζάχων ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σπανδουγίνου συνταχθείση, οὗ τινος γινώσκωμεν τὴν γνώμην, πρὸ τριῶν καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδων ἐξενεχθείσαν, εἰς τρόπον ὅστε τοῦτο οὐκ ἔστι πρᾶγμα νέον, οὐδὲ πιστοποιούμενον ὑπὸ νέας μαρτυρίας· ἐκ δὲ τῶν βενετικῶν ἐγγράφων ὁ σοφὸς Γερμανὸς, ἵνα κρίνη τις ἐκ τῶν ὅσον γέγραphen ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἐδυνήθη ἐξαγαγεῖν ἢ μίαν καὶ μόνην πληροφορίαν, ὅτι τὸ πρῶτον πρόσωπον τῆς, περὶ ἧς πρόκειται, οἰκογενείας ἑκαλεῖτο Βρανίλος, ὅπερ ὅμως ἐστὶν ὄντως σλαβικὸν ὄνομα· ἡ ἐνστασις αὕτη δύναται νὰ διαμφισβητηθῇ· (ι) ἀλλ' ὅπως ποτ' ἂν ἦ, ἡ μοναδικὴ αὕτη ἀνακάλυψις τοῦ ὀνόματος τούτου οὐ φαίνεται παρέχουσα τῷ

et gestis Scanderbergi, Epirotarum principis, Francofurti 1578. σ. 4.

ι) Κατὰ τὸν Χόπφιον ὁ Βρανίλος οὐκ ἔστιν ἡ διάφορος γραφὴ τοῦ Βρανίος, λέγων ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου γνωστοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας ταύτης ἔφερον ὑπὸ τὸ σχῆμα τοῦτο ἀνεψιὸς τις τοῦ Σκενδέρβεῦ καὶ ἐγγονὸς τις τοῦ ἀνεψιοῦ τούτου, ὁ Ἀντώνιος *Braneii*, μαρκήσιος τῆς Ἀτριπάλδας καὶ δούξ τῆς Φερρανδίνας τῷ 1560 ἀποθανόν. (*Tables généalogiques des Chroniques gréco-rom.* σελ. 533). Ἀλλὰ μὴν οἱ Βράνοι, μία τῶν μεγαλειτέρων στρατιωτικῶν οἰκογενειῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἦσαν ἀρμενικῆς καταγωγῆς. (*Murali, Chronogr. byzantine*, ἐτι 1081.) Ἐξ ἄλλου δὲ Κωνσταντίνος ὁ Πορφυρογέννητος (*de administr. imperio*, σ. 155) ἀναφέρει υἱὸν τινα τοῦ σέρβου ἡγεμόνος Μουντιμίρη ὀνόματι Βράνον. Οὕτω μέχρι νέων πληροφοριῶν ἐστὶ δύσκολον νὰ ποφασίσῃ τις κατηγορηματικῶς ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ὀνόματος Βράνα.

Χοπφίῳ τὸ δικαίωμα τοῦ προχωρῆσαι καὶ καταδειξαι ἀναμφηρίστως σερβικὴν τὴν τοῦ Σκενδέρβεῦ καταγωγὴν. (κ)

Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς συνέγραψεν ἐπίσης ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας (λ) δι' ἧς, συλλογῆς οὐσης μᾶλλον πράξεων καὶ χρονολογιῶν ἢ ἐκθέσεως ἱστορικῆς, ὡς αἱ τοῦ Ἡροδότου καὶ Πολυβίου, καὶ πλήρους γενεαλογιῶν καὶ συμβεβηκότων μᾶλλον ἢ ἥττον λεπτολόγων, φαίνεται ὅτι ἐπεμελήθη νὰ δικαιολογήσῃ τὸ τοῦ Βολταίρου: *malheur aux détails, c' est une vermine qui tue les grands ouvrages*. Σφάλλων ἄλλως περὶ τὸ ὕψος καὶ μὴ ἀνυψούμενος σχεδὸν ποτὲ εἰς τὰς ὑψηλὰς θεωρίας, αἱ τινὲς εἰσιν ἡ ἠθικὴ τῆς ἱστορίας, ὀφείλει νὰ μελετηθῇ ὑπὸ τῶν σοφῶν, μὴ δυνάμενος νὰ ναναγνωσθῇ ὑπὸ τοῦ δημοσίου. Ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς οὗτος ὁ συγγραφεὺς παρεγνώρισε τὴν ἀλήθειαν ὡς πρὸς τοῦτο, καθ' ὅτι πέντε ἔτη μετὰ τὴν ἐνταφίαν αὐτοῦ, ὡς εἶπέ τις ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ Ἑρσ καὶ Γρούβερ, ἐξέφρασε τὴν ἐλπίδα νὰ μετασκευάσῃ αὐτὸ εἰς «τρόπον μᾶλλον χαριέστερον.» ἵνα εἴπωμεν κατὰ

κ) Τοιαύτη ἡ διαφορὰ τῶν γνωμῶν, αἱ τινες οὐ παύουσι παραγαγόμεναι ἐκάστοτε ἐπὶ τῶν διαφόρων μερῶν τῆς ἱστορίας τῶν Καστριωτῶν, οὕτως ὥστε ἀνάγκη αὕτη νὰ μελετηθῇ ἐκ νέου: Ἐσχάτως ἔτι οὐκ ἔγραψέ τις ὅτι ὁ Σκενδέρβεῦς οὐ συνεπήχθη ὡς ὁμηρὸς ὑπὸ τῶν Τούρκων; *Geschichte der Bulgaren* ὑπὸ *G. Jirecek*, σελ. 368.

λ) Ἴδου ὁ πλήρης τίτλος τοῦ συγγραμματος: *Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis aus unsere Zeit*. Ἐξεδόθη ἐν τῇ *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste, von Ersch und Gruber*. Δύναται δὲ τις λαβεῖν ἔννοιαν τῶν διαφορῶν μερῶν τοῦ συγγραμματος τούτου, μανθάνων ὅτι τὴν πρώτην περίοδον, 395—1204, ἐπραγματεύθη ἐν 133 σελίσι, τὴν δευτέραν, 1204—1566 ἐν 439, καὶ τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν, 1566—1821 ἐν εἴκοσι καὶ μόνον.

τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἔκφρασιν, ἀλλ' ὁ πρῶτος αὐτοῦ θάνατος οὐκ ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ φυλάξῃ τὴν ὑπόσχεσίν του ταύτην, τοῦ νὰ μετεκδώσῃ τὸ ἔργον του τοῦτο, ὅπερ ἄλλως, μάλιστα τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον μέρος, τὸ περὶ φραγγικῆς κυριαρχίας πραγματευόμενον, ἔστι πηγὴ ἀνεξάντλητος πληροφοριῶν καὶ νέων ἐκθέσεων, πολυτίμων ἔστιν ὅτε τοῖς εἰδικῶς περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καταγιγνομένοις. Δύναμαι μάλιστα νὰ προσθέσω ὅτι τὸ τοῦ Χοπρίου ἔργον ἤξιζεν ἂν συμπαθητικῆς ὑποδοχῆς, ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ, τῇ χώρᾳ ἣ ἀνήκουσιν οἱ ἥρωες, ὧν ἐκτίθησι τὰ κατορθώματα, οἱ Βιλλεαρδουίνοι, οἱ Δελαρῆς, οἱ Σαιντομέρ, οἱ Στρομονκούρ, οἱ Σαμπλίτ, οἱ Ὄδεβερ Δελατρεμουίλ, οἱ Χύγγ Δεβρυέρ, οἱ Γωτιῆ Δεροζιέρ, οἱ Ἰωάνναι Δενεύλλυ, ἢ ἀναφέρω τοὺς μᾶλλον ἐπισημοτέρους καὶ ἐπιφανεστέρους. Ἄχρι δὲ νῦν οὐδεὶς ἐκτὸς τοῦ Χοπρίου διεύχθη φῶς καὶ διελεύκανε τὰ ζοφερά σκοτὴ τῆς ἐποχῆς ταύτης τῶν μέσων αἰῶνων, καθ' ἣν τὰ χρονικὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος ἐνοῦνται ἐπὶ μίαν καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδα. Χωρὶς νάριθμῆσθαι δὲ τις τὰ ἕτερα ἀνεκδοτὰ μνημεῖα ἢ ὀλίγον γνωστὰ, ἅπερ ἀνεύρεν, ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἀνακάλυψις τῆς ἱστορίας τοῦ Σανυθίου καὶ ἡ ἀκριβολογία μεθ' ἧς διέτρεξε τοὺς τριακοσίους ἐβδομήκοντα ἔκτῳ χειρογράφου; τόμους τῶν ἀρχαίων τοῦ Νεαπόλεως, ἀρκοῦσι μόνον ἵνα θέσῃσι τὸ ὄνομα τοῦ Γερμανοῦ φιλολόγου παρὰ τὸ τοῦ Δουκαγγίου.

Ἡ *Recherches* τοῦ Βυγῶν ἐξέπεσαν πάρα πολὺ ἀπὸ τινος χρόνου καθ' ὅτι ὡς πρὸς τὴν ἀκρίθειαν τῶν διηγήσεων καὶ τῶν χρονολογιῶν τὸ *Χρονικὸν* τοῦ Μωρέως, τὴν ἐκδοσὶν οὐτ.νος ἀφείλομεν αὐτῷ, οὐ δύναται ἐξισωθῆναι, οὐδὲ παραβλήθῃναι πρὸς τὴν τοῦ Σανυθίου ἱστορίαν. Ἄλλ' ἀνάγκη νὰ μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ πρῶτος δὲ ἔδωκε τὸ παράδειγμα τῶν μελετῶν τούτων κατὰ τὴν παρούσαν ἑκατονταετηρίδα ἔστιν αὐτὸς ὁ Βυγῶν· πάντα τὰ χρονικὰ ἄλλως, ἅπερ ἐξέδωκεν, ἔχουσιν

ἀξίαν τινὰ, καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ τοῦ Μωρέως χρονικὸν περιέχει ὑπὸ τινὰ λόγον πληροφορίας, πρὸς αὐτὸν, ὡς πρὸς τὸ ἐνδιαφέρον, οὐδὲν ἐκ τῶν ἐκδοθέντων ἔκτοτε μνημείων ἐξισώθη. Τὸ ἐλληνικὸν κείμενον ὄντως τοῦ Χρονικοῦ τούτου, εἰς στίχους πολιτικῶς, ἔστι μοναδικὸν μνημεῖον τοῦ δημόδου; ἰδιώματος τῆς δεκάτης τετάρτης ἑκατονταετηρίδος καὶ, πρᾶγμα ἀξιοσημείωτον, τὸ ἰδίωμα τοῦτο ἦτο σχεδὸν τὸ μέχρι τῆς ἐθνεγεργίας ἡμῶν ἐν Ἑλλάδι ὁμιλούμενον, ὅπότε παρατὰ ἡ γλῶσσα τροποποιεῖται οὐσιωδῶς, συνεπειᾶ τῆς ἐνεργείας ἣν ἐξήσκησεν ἡ νέα κατάστασις τῶν πραγμάτων ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων τάξεων διὰ τῆς διοικήσεως, τῶν νόμων καὶ τῆς δημοσίας παιδείσεως. Τίς δὲν καθορᾷ δ' ἐν τούτῳ οὐ μόνον πρᾶγμα ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς γλώσσης, ἀλλὰ σύναμα καὶ φαινόμενον διαφωτίζον ὑπὸ νέαν ἔποψιν τὸν ἠθικὸν χαρακτήρα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους; Ἀπρόσδοτον καθ' ὅλου τοὺς αἰῶνας εἰς τὴν ἐπιβροχὴν πάσης ξένης κυριαρχίας, ἀφίεται νὰ υποβληθῇ ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς ψήφου τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ. Ἡ ἀνάμιξις αὕτη τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ τοῦ εὐμεταβλήτου τοῦ ἠθους ἐν τῷ ἔθνικῳ χαρακτήρι αὐτοῦ, ἦν περ ἐγινώσκομεν ἤδη καὶ ἐξ ἄλλων περιπετειῶν τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, ἀνεπτύχθη ταύτοχρόνως ἐν ταῖς ἀναπτύξεσι τοῦ δημόδου ἰδιώματος. Δυστυχῶς τὸ Χρονικὸν τοῦ Μωρέως δὲν ἐμελετήθη ἔτι ὑπὸ τὴν φάσιν ταύτην, οὐ ὅμως, ἐν τῷ μέλλοντι γενομένου, ὁμολογηθήσεται ὅτι ὁ Βυγῶν, ἐκδοὺς αὐτὸ ἀπέδιδε σπουδαίαν ὑπηρεσίαν τῇ ἱστορίᾳ ἡμῶν.

Ἐτερόν τι ποίημα ὁμοίως οὐκ ἐπεσπάσατο τὴν πρέπουσαν καὶ τὴν ἦν ἤξιζε προσοχὴν, ὁ *Θρηγὸς ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως* ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὃ ἐν τῇ τοῦ Ἑλλισεν συλλογῇ κατὰ τι Παρισίνων χειρόγραφον ἐκδοθεὶς, καὶ ἐν τῷ τῆς γλώσσης ζήτημα ἐν δευτέρᾳ τίθεται μοῖρα, ἅτε τοῦ ποιήματος, παρὰ τὸν τίτλον αὐτοῦ, ὄντος καθαροῦ

ἱστορικοῦ μνημείου, γραθέντος τὴν ἐπαύριον τῆς φοβερᾶς καταστροφῆς ὑπὸ ἀνδρῶς διατρέξαντος τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἐπαρχίας ἀπὸ Ἰστρου μέχρι Ἰωαννίνων καὶ Ἀθηνῶν, ὡς αὐτὸς οὗτος μαρτυρεῖ, λέγων ὅτι εἶδε καὶ περιέτρεξε περὶ τὴν τε καὶ περιβάδην πάσας τὰς χώρας, περὶ ὧν ποιεῖται λόγον προσθέτων, ὃ οὐχ ἦττον ἐνδιαφέρον, ὅτι ποιεῖ τὴν ἐκθεσὶν αὐτοῦ, ἐπόμενος ταῖς διαταγαῖς αἰς ἔλαθεν' ἐκ τῶν λόγων δὲ τούτων δύναται τις λίαν πιθανῶς συμπεράναι καὶ ἀνευρεῖν ἐν τῷ ποιητῇ τοῦ θρήνου τούτου ἕνα τῶν κατασκόπων καὶ προαγωγῶν τῆς μεγάλης κινήσεως, ἧτις παρήχθη ἐν Εὐρώπῃ, ἅμα τῇ πτώσει καὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπὶ τοῦ νάφαρπάσσει τὴν πόλιν ταύτην ἀπὸ Μωάμεθ τὸν Β'. καὶ νὰ σώσῃ τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἐν Ἀνατολῇ, ἐφ' ἧς ἐπεμπον πρεσβεῖαι καὶ προσεπάθουν νὰ διεγείρῃσι κατὰ τῶν ἐπελθόντων Τούρκων τοὺς βασιλεῖς τῆς Περσίας καὶ Ἀρμενίας, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν Χάνην τῶν Ταρτάρων. Ταῦτα πάντα ποιοῦντες τότε, δὲν θὰ ἐσκέπτοντο νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν ἐλληνικῶν ἐπαρχιῶν, ἵνα γνωρίσωσι τὴν κατάστασιν τῶν πνευμάτων, τὰ μέσα ἐφ' ὧν ἐδύνατο νὰ βασισηθῶσι καὶ τὰς δυνάμεις αἰς διετήρει ἐκεῖ ὁ ἐχθρὸς; τοιαύτη ἦν κατὰ πᾶν φαινόμενον ἡ ἀποστολὴ, δι' ἧς ἐπεφορτίσθη ὁ ἀνώνυμος (μ) συγγραφεὺς τοῦ

(μ) (Δὲν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν τὴν τοῦ Ἑλλισεν' ἐκδοσίν, ἀλλὰ καθ' ἣ γινώσκομεν ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων, ἅπερ ἐξέδωκεν ὁ Κοραῆς ἐν τοῖς Ἀτάκτοις καὶ ὁ κ. Σάθας ἐν τῇ «νεοελληνικῇ φιλολογίᾳ» αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ κ. Παπαρρηγόπουλος παρακατιῶν ἀναφέρει, καὶ ἐκ τῶν ὄσων ἀναφέρουσιν ὁ *Henrichsen* (ἐν τῷ *Vleber die polit. Verse*) κ. ἄ. ὁ συγγραφεὺς τοῦ ποιήματος οὐκ ἔστιν ἀνώνυμος τις, ἀλλ' ὁ Ἑμμαίουλ Γεωργιλάς, οὐ τινος πλὴν τοῦ ποιήματος τούτου ἔχομεν καὶ ἕτερόν τι ποίημα «τὸ θανατικὸν τῆς Ῥόδου» ἐπιγραφόμενον, καὶ τὴν

περὶ οὗ πρόκειται πονήματος. Ἴνα κρίνῃ δὲ τις περὶ τῆς πρακτικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος, δεῖν νὰ ἐννοήσῃ τὰς περιπαθεῖς προσκλήσεις, αἰς οὐ παύεται ἀπευθύνων πρὸς ἅπαντας τοὺς λαοὺς καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς τῆς Ἀνατολῆς κυριάρχας, (ν) ἵνα κινήσῃ νέαν κατὰ τοῦ ἰσλαμικοῦ σταυροφορίαν. Αἰνεῖας ὁ Σύλβιος, ὁ καὶ σύγχρονος καὶ ἴσως ὁ ἱμπνευστῆς τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ, οὐκ ἐξύμνησεν, ὡς λέγει ὁ Μισώ, τὸ ἠρωϊκὸν τῶν Γερμανῶν θάρρος, τὴν εὐγενῆ τῶν Γάλλων ἀφοσίωσιν, τὴν γενναίαν τῶν Ἰσπανῶν ὑπερηφάνειαν καὶ τὸν πρὸς τὴν δόξαν ἔρωτα, ἅς τοὺς τῆς Ἰταλίας λαοῦ; ἐθέρμαινεν; Ἄλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῶν κραυγῶν τούτων τῆς δυστυχίας εὐρίσκει τις παρὰ τῷ ἡμετέρῳ τούτῳ ποιητῇ πολυτίμους στατιστικὰς πληροφορίας καὶ ἀξιοπαρατηρήτους ἐκφράσεις ἔθνικοῦ αἰσθήματος. Κατὰ τοὺς λεπτομερεῖς αὐτοῦ ὑπολογισμοὺς ὅλη ἡ δύναμις, ἣν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην διέθετεν ὁ Σουλτάνος ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ, οὐχ ὑπερέβαινε σχεδὸν τοὺς 217,000 ἀνδρας. Οἱ κάτοικοι δὲ τῶν ὑποδούλων αὐτῷ ἐπαρχιῶν, τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, χριστιανοὶ πάντες ὄντες, καὶ αἱ ἐν Θράκῃ, Μακεδονίᾳ, Ἠπειρῷ καὶ Θεσσαλίᾳ οἰκογένειαι, κατὰ τὰς πληροφορίας, αἰς ὁ ἀκάματος οὗτος πρᾶκτωρ ἐδυνήθη συλλέξαι παρὰ τοῖς εἰσπράκτορσι τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, συμποσοῦμεναι εἰς 700,000 οἰκογενεῖας ἢ εἰς 3, 500,000 ψυχὰς, ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἐγερθῶσιν ἐπὶ τῷ ἐλαχίστῳ σημείῳ καὶ, ἐνούμενοι

«ἱστορίαν τοῦ Βελισαρίου» τὴν αὐτῷ ἀποδομένην, περὶ ὧν ἐγράψαμεν προλαβόντως ἐν τῇ ἐνταῦθα ἄλλοτε ἐκδεδομένη ἐφημερίδι «Ἰωνία», τὸν λόγον ποιούμενοι περὶ τῆς πολυτίμου βίβλου τοῦ κ. Βαγγέρου *Carmina Graeca medii aevi*, ἐν τῷ καὶ ἐξεδόθησαν τὰ δύο ταῦτα ποιήματα. σημ. Γ. Κ. Υ.)

ν) (Πρηνθ. ἡμετέραν πραγματείαν περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ λογιῶν Μιχ. Ἀποστόλη, σελ. Β'. σημ. Γ. Κ. Υ.)

μετά τῶν ἐξωτερικῶν συμμάχων, νὰ ποιήσωσιν ἄσπλαγγνον σφαγὴν τῶν καταδυναστών αὐτῶν. Ἡ εἰδικὴ δ' ἀξία τοῦ ποιήματος ἐγκείται ἐν τῇ ἀδυσωπήτῳ ἔχθρῳ, ἣν τρέφει ἐναντίον τῆς ξενικῆς δυναστείας, ἀνευρισκομένου ἐν αὐτῷ τοῦ ἐπαναστατικῶν πνεύματος, ὅπερ διεσώθη ἐπὶ τέσσαρας περίπου ἑκατονταετηρίδας καὶ ἐθριάμβευσεν ἐν μέρει διὰ τῆς ἐθνεγεσίας τοῦ 1821. Τίς ἐπίστευεν ὅμως ὅτι τὸ ποίημα τοῦτο διέβη ἀπαρατήρητον σχεδὸν πρὸς τοῦ Ἑλισσεν καὶ δὴ καὶ μετὰ τὴν ἐκδοσιν ὑπ' αὐτοῦ τούτου; Μόνος ὁ Φωριέλος, ὃς διέτρεξεν ἐν χειρογράφῳ τοῦτο, ἠννόησε καὶ κατέδειξε τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, λέγων: «Ἀνεγνων μακρὸν ποιητικὸν θρῆνον ἐπὶ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὑπὸ ἄνδρὸς συγχρόνου αὐτῆς γεγραμμένον, ὑπὸ Ἕλληνας πλήρους ἀνδρείας καὶ πατριωτισμοῦ, ὃς ἐν τῇ ζωῇ ἐκχύσει τοῦ πόνου αὐτοῦ ἀνέμιξε πολλὰ περίεργα, τὰ τὴν ἱστορίαν τῆς εὐρωπαϊκῆς ταύτης καταστροφῆς ἀφίρῳντα.»

Ἐκ τῶν μεγάλων δὲ συλλογῶν τῶν ἱστορικῶν συγγραμμάτων ἡ τοῦ Τάφελ καὶ Θωμᾶ ἀνάγκη νὰ λάβῃ θέσιν ἀναμφηρίστως μετὰ τῶν πρώτων. Ὑπὸ τὸν τίτλον Ἑγγραφα ἀναγόμενα εἰς τὰς ἐμπορικὰς καὶ πολιτικὰς σχέσεις τῆς Βενετίας μετὰ τοῦ Βυζαντίου, δίδουσι πλείστας ὄσας πληροφορίας, ἀναφέροντες οὐχὶ μόνον μνημεῖα περιελθόντα ἡμῖν, ἀλλ' ἀναζητοῦντες ἔτι καὶ τὰς μᾶλλον ἐλαχίστας ἐνδείξεις τῶν διπλωματικῶν σχέσεων. Ὡς πρὸς τὰ κείμενα δὲ, οὐ περιορίζονται μόνον νὰ μεταβιβάσωσι τὴν ἀντιγραφὴν αὐτῶν ἡμῖν, ἀλλὰ προσπαθοῦσιν, ἀφοῦ ἠννόησαν αὐτοὶ οὗτοι αὐτὰ, νὰ ποιήσωσι καὶ τῷ ἀναγνώστη καταληπτὰ διὰ βιβλιογραφικῶν καὶ ἱστορικῶν εἰσχωγῶν καὶ διὰ πολυμαθῶν ἐρμηνευμάτων. Ἴνα δὲ λάβῃ τις ἐννοίαν τοῦ τρόπου τῆς διασκευῆς τῆς βίβλου, ἀρκεῖ τις νὰ παραβῆ τὴν περίφημον συμφωνίαν τοῦ μερισμοῦ τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Λατίνων, οἷα ἀπεκατέστη ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ, μετὰ τῶν κειμένων τῶν

προλαβόντως γνωστῶν γενομένων. Οἱ νέοι τούτου ἐκδότης εἰργάσθησαν πολὺ, διαφωτίσαντες τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τὴν δεκάτην τριτην ἑκατονταετηρίδα καὶ διευκρινήσαντες τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, ἃ ἦσαν κατὰ μέγα μέρος τοσοῦτον διαιμερωμένα, ὥστε συχνὰ μόλις ἀνεγνωρίζοντο καὶ ἔστιν ὅτε μάλιστα ἔμμενον ὄλως ἀκατανόητα. Ἔστι δ' ἀνωφελὲς νὰναφέρωμεν ἐνταῦθα τὰς πολυπληθεῖς καὶ ἐπιτυχεῖς διορθώσεις, ἃς ὁ Τάφελ καὶ ὁ Θωμᾶς προῦβαλον, χάρις τῆς βεβαίας γνώσεως καὶ κριτικῆς αὐτῶν ὅστις δῆποτε συνεβουλεύθη τὴν συλλογὴν αὐτῶν ἀφίλει ὁμολογήσαι ὅτι διπυκλόουν, ὅσον οἶόν τε, τὰς τοῦ ἱστορικοῦ σπουδᾶς ἐπὶ τῆς τοσοῦτον ἀξιωματικῶν περιόδου τῶν χρονικῶν τῶν μέσων αἰώνων.

Ἡ *βυζαντιανὴ χρονογραφία* τοῦ Μυράλ οὐκ ἔστιν ἀπηλλαγμένη ἀνακριθειῶν τινῶν. Δύναται τις καταμεμφθῆναι αὐτῷ βροπήν τινα τοῦ προτιμᾶν ἔστιν ὅτε τοὺς σλάβους χρονογράφους τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἰταλῶν, μάλιστα ἐν περιστάσεσι, καθ' ἃς οἱ τελευταῖοι οὗτοι, μάρτυρες αὐτόπται ὄντες, ἦσαν μᾶλλον ἀξιόπιστοι τῶν πρώτων, οἳ τινες ἔγραψαν ἀπλῶς καὶ μόνον ἐξ ἀκροῆς.

Ὡς πρὸς τὸν λόγον τοῦτον πολλὰ ἔχει τις νὰντιλέξῃ, ὡς, ἐν παραδείγματι, ἐν τῇ χρονολογίᾳ τῆς τελευταίας πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Βαρβαρῶ, ὃς δίδωσιν ἐπὶ τοῦ συμβεβηκότος τούτου τὰς μᾶλλον βεβαίας μαρτυρίας, ὀρίζει τεσσαράκοντα ἑπτὰ χρονολογίας ἐπὶ τῶν πενήκοντα τεσσάρων ἡμερῶν τῆς πολιορκίας, ἐν ᾧ ὁ Μυράλ ἀναφέρει μόνον δέκα ὁκτώ, συγκαταλέγων ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ χρονολογίᾳ πλείστας πράξεις, αἱ οὐκ ἐσυνέβησαν, οὐδ' ἐδύναντο συμβῆναι τὴν αὐτὴν ἡμέραν οὕτω ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς 3 Μαΐου 1453 εὐρισκομένον συνενωμένους τὴν καταστροφὴν τοῦ ξυλίνου πύργου, τὴν μάχην τῶν τεσσάρων χριστιανικῶν πλοίων καθ' ὄλοκλήρου τοῦ

μουσουλμανικοῦ στόλου, τὰς πυρκαϊὰς τὰς ἐπὶ πολλὰς συνακολούθους ἡμέρας διαρκεσάσας καὶ νέαν προσβολὴν κατὰ τῆς πόλεως ἐκ μέρους τῆς ξηρᾶς, ἐν ᾧ κατὰ τὸ *Journal* τοῦ Βαρβαρῶ ἡ μὲν καταστροφὴ τοῦ πύργου δὲν συνέβη ἢ τῇ 8 Μαΐου, ἢ δὲ ναυμαχία πολὺ πρότερον, τῇ 20 Ἀπριλίου ἢ δ' ἐκ τῆς ξηρᾶς ἐφοδος τυγχάνει ἀγνωστος τῷ τε Βαρβαρῶ καὶ τοῖς ἄλλοις Ἕλλησι χρονογράφοις, μόνον τῶν χρονικῶν τοῦ Βροσκρασσένσκ ποιούντων μείαν αὐτῆς. Ἀναγινώσκωμεν πρὸς τούτους ὑπὸ χρονολογίαν 8 Ἀπριλίου ὅτι ἡ πρώτη ἐφοδος ἐγένετο τὴν ἡμέραν ταύτην, καθ' ἣν οἱ μὲν Ἕλληνες ἀπώλεσαν 1740 ἄνδρας, οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι 700 καὶ οἱ Τούρκοι 18, 000, παραπέμποντος πρὸς τοῦτο τοῦ συγγραφέως εἰς τὰ χρονικά τοῦ Βροσκρασσένσκ καὶ εἰς τὸν Φραντζῆν, ὃν ἀναφέρει λέγοντα ὅτι ἡ μάχη διήρκεσεν ἡμέραν τε καὶ νύκτα, ἐν ᾧ οὗτος οὐ ποιεῖται λόγον ποσῶς περὶ μάχης τοιαύτην ἡμέραν συναφθείσης, ἀλλὰ περὶ τοῦ συνεχοῦς καὶ ἀπαύστου βομβαρδισμοῦ τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς πολιορκίας τοῦ δὲ Βαρβαρῶ, ὃν σπανίως συμβουλεύεται ὁ Μυράλ, ἀγνωστῶς, οὐκ ἐποίησατο ἐνταῦθα μείαν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι οὐ σημειοῖ τι ἐν τῇ ἡμερομηνίᾳ 8 Ἀπριλίου. Μένουσιν ἤδη πρὸς μόνην πίστωσιν τῆς ἐφόδου ταύτης τὰ χρονικά τοῦ Βροσκρασσένσκ, ὧν τὸ κείμενον παριστᾷ πρόδηλον ἀναχρονισμόν, μὴ δυνάμενα νὰ ληφθῶσι σπουδαίως ὑπ' ὄψιν καὶ ἄπερ ἐν τούτοις λέγουσι περὶ τῆς περὶ ὃ ἡς λόγος προσβολῆς ὅτι ἐγένετο ἐννέα ἡμέρας μετὰ τὴν τῆς 31 Μαρτίου καὶ τὴν 14ην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας. Πλάναι ὄντως δεινὰ, μὴ οὔσαι δὴ καὶ αἱ μόναι ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Μυράλ. Ἄλλ' ὅταν ἀναλογισθῇ τις ὅτι ὁ συγγραφεὺς ὤφειλε νὰκολουθήσῃ ἔτος πρὸς ἔτος, μῆνα πρὸς μῆνα καὶ ἡμέραν πρὸς ἡμέραν τὰς τύχας τοῦ κράτους διὰ μέσου χιλίων καὶ πλέον ἐτῶν καὶ νὰ συμβουλεύθῃ ἐπὶ τούτῳ, παραβάλλῃ καὶ ἐρμηνεύσῃ πλείους τῶν διακοσίων ἐλλήνων, λατίνων, ἀράβων, σλάβων, ἀρμενίων

καὶ ἰταλῶν συγγραφέων, ἐννοήσῃ εὐκόλως ὁποίους ἐπιπόνους σκοπέλους συναντᾷ τις ἐν τῇ συγγραφῇ τοιοῦτου ἔργου. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, ἡ βυζαντιανὴ αὕτη χρονολογία τοῦ Μυράλ εἶναι ἔργον ἄξιον ὑπολήψεως, δυνάμενον νὰ φανῇ χρήσιμον εἰς πᾶσαν χρονολογικὴν ἀνερεύνησιν.

Παρὰ τὰ μεγάλα ταῦτα συγγράμματα κείνται καὶ ἐλάσσονες τινες ἐκδόσεις καὶ φυλλάδιὰ τινὰ, μᾶλλον ἐνδιαφέροντα πολλῶν ὀγκωδῶν σύλλογῶν. Μεταξὺ τούτων ἀνάγκη νὰ κατατάξωμεν καὶ τὸ τοῦ Βρῦ ἡμερολόγιον, χειρόγραφον μὲν ἐκ 58 σελίδων εἰς φύλλον, τυπωθὲν δὲ εἰς 105 σελ. εἰς ὄγδοον συγκείμενον, ἐν ᾧ εὐρίσκει τις ἀνέκδοτον διήγησιν τοῦ πολέμου τῶν Τούρκων καὶ τῶν Βενετῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ κατὰ τὸ 1715 καὶ πολλὰς πληροφορίας ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν σταθμῶν ἀπὸ τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τοῦ Μωρέως κατὰ τὴν δεκάτην ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα καὶ περὶ τῆς τιμῆς τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων. Ἐκτὸς ὁμῶς τῶν πληροφοριῶν τούτων ἡ τοῦ Βρῦ ἐκθεσίς ἐστιν ἐνδιαφέρουσα καὶ καθ' ἕτερον λόγον ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἐδύνατό τις εἰκάσαι ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διέκειτο λίαν ἐχθρικῶς τῇ βενετικῇ διηκῆσει, τοῦναντίον ἀπεκδεχόμενον πως τὴν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ὃς εἶχε κυριεύσει τότε τὴν Πελοπόννησον ἡνωστὸν ὅτι, ἐνῶ κατὰ τὰ μέσα τῆς δεκάτης ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος ἡ Κρήτη ἀντέστη ἐπὶ εἰκοσιν ἔτη, ἢ κατὰκτῆσις τοῦ Μωρέως κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης ὀγδότης ἑκατονταετηρίδος διήρκεσε μόνον τρεῖς μῆνας. Ἄλλ' αἱ ἀποδείξεις ἔλειπον πρὸς ὑποστήριξιν εἰκασίας τοσοῦτον τολμηρᾶς, ὅτε ἡ τοῦ Βρῦ ἐκθεσίς ἤλθεν ἐπίκουρος ταύτῃ, λέγουσα ὅτι ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας «οἱ Ἕλληνες τῆς Κορίνθου ἔγραψαν τῷ μεγάλῳ βεζύρη, ὅπως παρακαλέσωσιν αὐτὸν νὰ θελήσῃ νὰ θεωρήσῃ αὐτοὺς ὡς πιστοὺς ὑπηκόους τῆς Πύλης» καὶ ὅτι «οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι τοῦ Μωρέως μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς Κορίνθου ἤλθον ἐξ ὅλων τῶν μερῶν νὰ ὑποταχθῶσιν αὐτῷ» ὅτι τέλος μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ναυπλίου,

«ετυχον ἐν τῷ στρατοπέδῳ δύο ἀρχιεπίσκοποι καὶ πλείστοι Ἕλληνες ἀπεσταλμένοι τῆς Ἄνω καὶ Κάτω Μάνης, ὅπως ὑποταχθῶσι τῇ Πύλῃ καὶ παραδώσωσι τῷ μεγάλῳ βεζύρη τὰ φρούρια τοῦ Κελεφά καὶ τῆς Ζαρνάτας.»

Ἡ πρὸς τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν ἀπονεμομένη αὕτη προτίμησις κατ' ἀρχάς μὲν φαίνεται ὀλίγον εὐνόητος, ἀλλὰ παρατηρῶν τις ἀπὸ τῆν ἐκ τοῦ ἀνεγγυς, θὰ ἠμολογήσῃ τὸ ἐναντίον. Τακτικὴ τις καὶ ἰσχυρὰ διοικήσεις, τοιαύτη οἶα ἦν ἡ τῆς Ἑνετίας, παρίστα κίνδυνον πολὺ μείζονα διὰ τὰ συμφέροντα τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος ἢ ἡ πλήρης ἑλλείψις τῆς εἰς ἐν κοινὸν κέντρον συγκεντρώσεως, ἥτις ἐχαρακτήριζε κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν, χάριν τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ὁποίας τὸ ἔθνος ἐδυνήθη νὰ δώσῃ εἰς τὴν ἰσωτερικὴν κοινὴν διάταξιν αὐτοῦ στρατιωτικὴν καὶ θαλάσσιον ἀνάπτυξιν, ἐφ' ἧς ἐστηρίχθη ἡ ἐθνεγεροσία τοῦ 1821. Τοῦτο ἦν ἐν τῶν θεμελιωδῶν ἀξιομάτων τῆς κατὰ τὴν δεκάτην ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα ἡμετέρας πολιτικῆς, ὃ ἀνευρίσκομεν ἐν τῷ τοῦ Βρυὺ ἡμερολογίῳ ἐν ἑλλείψει τῆς ἀνεξαρτησίας, ἡ τουρκικὴ κυριαρχία μεθ' ὅλας τὰς ὁμότητας αὐτῆς ἐφαίνετο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἔθνους προτιμητέα πάσης ἄλλης κυβερνήσεως.

Τὰ τὴν ἑλληνικὴν κοινότητα τῆς Ἑνετίας ἀφορῶντα ἐγγεγραφα, τὰ περιληφθέντα καὶ ὑπομνηματισθέντα ὑπὸ τοῦ κ. I. Βελοῦδου ἐν τινι φυλλαδίῳ ἐξ 134 σελίδων εἰς 16ον, διέχυσαν ὁμοίως μέγα φῶς ἐπὶ τῶν σκοτεινῶν μερῶν τῆς νοητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἔθνους κατὰ τὴν δεκάτην ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα. Πῶς καὶ διατὶ τοῦτο παρήχθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ οὐχὶ καθ' ἑτέραν τινά; Ἡ ἔνστασις προὔβληθη πολλάκις χωρὶς ὅμως ἀρκούντως νὰ σαφηνισθῇ. Σήμερον ὅμως χάρις τῷ βιβλιαρίῳ τοῦ κ. Βελοῦδου μανθάνομεν ὅτι ἡ ἀναγέννησις αὕτη ὀφείλεται εἰδικῶς τῇ τῆς Ἑνετίας ἑλληνικῇ κοινότητι, ἥτις, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην φθάσασα εἰς τὸ ἑπακρον τοῦ πλού-

του αὐτῆς καὶ τοῦ ἰσχυροῦ διοργανισμοῦ, ἱδρυσε καὶ ἐπροικοδότησεν ἀπὸ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἀνώτερα σχολεῖα τῆς φιλολογίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Ἰωαννίνοις, ἐν Ἰωαννίνοις μάλιστα, γενομένη οὕτως ἡ κυρία ἐστία ἐθνεγερικῆς κινήσεως, ἥτις ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπολλαπλασιάσθη καὶ ἐπεξετάθη ἐξ ἑνὸς μὲν μέχρι Πελοποννήσου, ἀφ' ἑτέρου ἄχρι Ἀδριανουπόλεως.

Θάναφέρω ἐνταῦθα ἐπίσης καὶ τὰς Ἐκλογάς, τὸν πολιτικὸν κώδικα τῶν αὐτοκρατόρων, τῶν εἰκονοκλαστῶν λεγομένων, τὸν ἀνευρεθέντα καὶ ἐκδοθέντα τὸ πρῶτον τῷ 1852 ὑπὸ τοῦ Ζαχαρίου, ὡς καὶ τὸ λαμπρὸν ὑπόμνημα, ὃ δώδεκα ἔτη βραδύτερον ἐπὶ τοῦτων ἐποίησεν, ἅπερ εἰσὶν ἀληθῆς ἀποκάλυψις, ἐξ ἧς μανθάνομεν ὅτι οἱ αὐτοκράτορες οὗτοι ἐκτὸς τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως, ἣ περ ὀφείλουσι τὸ ἐπάνυμον αὐτῶν, ἐπελάβοντο καὶ σπουδαίας τινὸς κοινωνικῆς μεταβολῆς τῆς πολιτείας, λίαν ἀνωτέρας τῆς κατὰ ὀκτῶ ἑκατονταετηρίδας βραδύτερον ἐν τῇ Δύσει καθιερωθείσης. Ἔστι μὲν ἀληθές ὅτι ἡ μεταρρυθμίσις αὕτη οὐκ ἐπέτυχεν ἐν Ἀνατολῇ, ἀφῆκεν ὅμως βαθέα ἴχνη ἐπὶ τῆς ἡμετέρας ἱστορίας ἄλλως δὲ αἱ ἔννοιαι καθ' ἃς συνελήφθη εἰσὶν αἰώνιοι συμβουλαὶ τῆς δόξης τοῦ Λέοντος Ε' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῶν μέσων τῆς ἐνάτης.

Περαιῶν τὸν λόγον. Ἡ πραγματεία αὕτη, ὅσον βραχεῖα καὶ ἀν' ἧ, μαρτυρῆσθαι ὅτι ἡ Ἑλλὰς γνωρίζει καὶ ὀφελεῖται τῶν ἔργων, τῶν περὶ Ἀνατολῆς πραγματευομένων, ἐκαστοτε ἀκολουθοῦσα αὐτὰ καὶ σπεύδουσα νὰ ἐπωφεληθῇ, ἐκ βάθους ψυχῆς εὐγνώμων οὔσα.

Ἐκ μεταφράσεως.

Γ. Κ. Υ.

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ. — Ἐν ταῖς σελῖσι 442 — 447, ἀνάγνωθι εἰς τὰς κεφαλίδας, ἀντὶ Θεοῦ ματοργίας: — Αἱ ἐπὶ τὰ ἐκκλησιαί τῆς Ἀσίας.